

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Taavi Tamm

ÕIGUSABI SAAMISE VÕIMALUSTEST JA KÄTTESAADAVUSEST EESTIS

Magistritöö

Juhendaja
dr iur Silvia Kaugia

Tallinn
2022

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. ÕIGUSABI MÕISTE JA PÕHIÕIGUS SAADA ÕIGUSABI	7
1.1. Õigusabi mõiste	7
1.2. Isiku põhiõigus saada õigusabi	8
2. ÕIGUSABI SAAMISE VÕIMALUSED	12
2.1. Tasulise õigusabi saamise võimalused	12
2.2. Tasuta õigusabi väljaspool kohtumenetlust	17
2.2.1. Õigusabi pakuvad organisatsioonid	17
2.2.2. Õigusabi pakuvad asutused	22
3. RIIGI ÕIGUSABI	27
3.1. Riigi õigusabi olemus	27
3.2. Riigi õigusabi väljaspool karistusõigust	29
3.3. Riigi õigusabi taotlemine ja selle hindamine	31
3.4. Riigi õigusabi karistusõiguses	34
3.5. Advokaat riigi õigusabis	38
4. ÕIGUSABI KÄTTESAADAVUSEST UURINGUS OSALENUTE HINNANGUL	42
4.1. Uuringu eemärk, meetodika ja valim	42
4.2. Uuringu tulemuste analüüs	45
4.3. Uuringu järeldused ja soovitused	58
KOKKUVÕTE	61
ABOUT THE POSSIBILITIES AND AVAILABILITY OF LEGAL AID IN ESTONIA SUMMARY	67
KASUTATUD MATERJALIDE LOETELU	74
Kirjandus	74
Artiklid	75
Normatiivmaterjalid	76
Kohtupraktika	77
Muud kasutatud materjalid	77
LISA 1. ANKEETKÜSIMUSTIK JA VASTUSTE KOKKUVÕTTED	83

SISSEJUHATUS

Kahtlemata suureneb ühiskonna arenedes selle liikmete vajadus kvaliteetse õigusabi järele, paraku ei pruugi aga õigusabi saamine olla lihtne. Kõigil ühiskonnaliikmetel peab olema ligipääs õigusemõistmisele ja õigusabile, see on demokraatliku õigusriigi üks olulisemaid põhimõtteid, mis on sätestatud Eesti Vabariigi põhiseaduses¹ (PS). PS § 15 esimene lause sätestab, et igaühel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Seejuures tuleb arvestada teise olulise õigusriigi põhimõttega, milleks on isikute võrdne kohtlemine. PS § 12 sätestab, et kõik on seaduse ees võrdsed ja kedagi ei tohi diskrimineerida, sh tema varalise seisundi tõttu. Ei piisa, kui õigus kohtusse pöörduda on olemas vaid teoorias ja paberil. Kohtusse pöördumine peab olema ka reaalselt võimalik, kuna vaid seeläbi on tagatud põhiõiguste ja -vabaduste austamine. See hõlmab muu hulgas õigusabi kättesaadavust ja kvaliteeti.² Samas tuleb arvestada, et õigusabi vajadus võib tekkida oluliselt varem kui kohtusse jõutakse ja iga õigusabi vajadus ei pea ka kohtumenetlusega lõppema. Seetõttu on oluline, et inimestele oleks kvaliteetne õigusabi kättesaadav ka juba võimalikult varases õigusliku küsimuse või probleemi staadiumis. Käesolevas magistritöös käsitletakse kvaliteetse õigusabina teenust, mida osutavad juriidilise kõrgharidusega ja valdkonnas igapäevaselt tegutsevad isikud. Seejuures on eeldatud, et juriidiline kõrgharidus annab head õigusalased alusteadmised ja igapäevane valdkonnas tegutsemine annab praktilise kogemuse ning vajaduse olla kursis ajakohaste valdkonda reguleerivate õigusaktidega.

Tihti peale ei ole tavainimene piisavate õiguslike teadmistega, et ennast ise kvaliteetsele teenusele vastava tasemega esindada. Kuna inimeste võimalused on erinevad tuleb otsustada, kas pöörduda oma probleemiga mõne tasulist teenust pakkuva isiku poole või leida mõni alternatiiv tasuta õigusabi pakkujate poolt. Paraku on nii, et teenuse hinnaga käib kaasas ka vastav kvaliteet, mistõttu võivad odavama teenuse puhul isiku vajadused rahuldumata jääda. Kvaliteetse, sealhulgas ka tasuta õigusabi kättesaadavuse tagamine on riigi jaoks väga oluline, sest õigus saada õigusabi aitab isikutel oma teisi õigusi rakendada. Tänu riigipoolsele õigusabile muutub isikute õiguste kaitse tõhusamaks ja kvaliteetsemaks ning tasuta õigusabi on õiguse rakendamise oluline lüli just haavatavamatele isikutele.³ Eestis pakuvad tasuta

¹ Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

² Laffranque, J. Kas ja kuidas vaidlustada vaesust, demokraatia puudust ja õiguskaitse nappust? – *Juridica* 2013/I, lk 37.

³ Podorozhna, T. jt. Qualified Legal Aid in Developed Democracies: A Comparative Legal Study – *International Journal of Criminology and Sociology* 2020/IX, lk 3114. Arvutivõrgus: <https://lifescienceglobal.com/pms/index.php/ijcs/article/view/8097/4347> (12.03.2022).

õigusabi mitmed organisatsioonid ja asutused ning riik on loonud ka võimaluse, et isik võib saada riigi õigusabi.

Käesoleva magistritöö autor valis kõnealuse teema ennekõike seetõttu, et abi õiguslikes küsimustes vajatakse üha enam ning probleemid kvaliteetse õigusabi kättesaadavuse kohta on jätkuvalt aktuaalsed. Osadele ühiskonnaliikmetele on tasuta õigusabi saamise teenused ainsaks viisiks, kuidas pääseda ligi kvaliteetsele õigusabile. Kuigi riik on loonud võimalusi saada tasuta õigusabi, siis peab abivajaja olema ise üsna teadlik kuidas nende teenusteni jõuda, kuna praktikas reklaami nendele teenustele autori hinnangul ei tehta.

Teema aktuaalsust näitab ka asjaolu, et õigusabi kvaliteeti ning kättesaadavust on viimastel aastatel laialdaselt käsitletud ning sellele on juhitud tähelepanu ka mitmetes Justiitsministeeriumi strateegilistes alusdokumentides. Justiitsministeeriumi valitsemisala 2019-2022. aasta arengukava kohaselt on Eestis suur hulk inimesi, kelle sissetulek ei võimalda neil kvaliteetset õigusteenust hankida. Eesmärgina on seatud kodanike põhiõiguste realiseerimise tagamiseks luua mõistlik juurdepääs kvaliteetsele õigusabile ja õiguskutsete teenusele.⁴ Ka Justiitsministeeriumi programm aastateks 2022-2025 tõdeb, et õigusabi kättesaadavus neile, kellel on selleks rahalisi takistusi, vajab parandamist⁵ ning riigi õigusabi ja esmase õigusnõustamise teenuse mahu ja viiside laiendamine kuulub Justiitsministeeriumi 2022. aasta tööplaani.⁶

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on leida vastus küsimusele, kas Eestis on õigusabi saamiseks piisavalt võimalusi ja kuidas tagatakse olemasolevate õigusabi teenuste kvaliteeti.

Magistritöö autor on seadnud hüpoteesideks:

- 1) kvaliteetse õigusabi pakkujate kättesaadavus Eestis on probleemiks mitte ainult vähemkindlustatud, vaid ka keskmisel elujärjel ühiskonnaliikmetele;
- 2) Eesti elanikud ei ole valdavalt teadlikud tasuta õigusabi saamise võimalusest.

⁴ Justiitsministeerium. Justiitsministeeriumi valitsemisala arengukava aastateks 2019–2022, lk 35. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/justiitsministeeriumi_arengukava_2019-2022.pdf (01.02.2022).

⁵ Justiitsministeerium. Justiitsministeeriumi programm aastateks 2022-2025, lk 20. Arvutivõrgus: <https://www.just.ee/ministeerium-uudised-ja-kontakt/ministeeriumist-ja-minister/strateegilised-alusdokumendid> (12.03.2022).

⁶ Justiitsministeerium. Justiitsministeeriumi tööplan 2022, lk 2. Arvutivõrgus: <https://www.just.ee/ministeerium-uudised-ja-kontakt/ministeeriumist-ja-minister/strateegilised-alusdokumendid> (12.03.2022).

Hüpoteeside kontrollimiseks viis töö autor läbi ka empiirilise uuringu Eesti erinevate piirkondade elanike hulgas.

Käesolev magistritöö on jaotatud neljaks peatükiks. Esimeses peatükis tuuakse välja õigusabi mõiste käsitletus, seda tuginedes nii normatiivmaterjalidele kui ka erialakirjandusele. Ühtlasi käsitletakse esimeses peatükis õigusabiga seotud demokraatlikule õigusriigile olulisi aluspõhimõtteid ning kuidas on õigusabi seotud isiku põhiõigustega. Töö autor analüüsib, millised on nii Eesti kui ka rahvusvahelisel tasemel õigusabi tagamisega seotud põhiõiguste allikad ning kuidas toimub põhiõigusi tagavate sätete sisustamine.

Teises peatükis on käsitletud erinevaid Eestis pakutavaid tasulisi ja ka tasuta õigusabi saamise võimalusi. Püütakse anda ülevaade erinevatest õigusabi teenuse pakkujatest ning tuua välja kriteeriume, mille abil hinnata kvaliteeti ja kvaliteedi tagamise võimalusi. Kõnealuses peatükis keskendutakse nii tasulise õigusabi pakkujatele, nende tegevust hõlmavale regulatsioonile kui ka tasuta õigusabile väljaspool kohtumenetlust. Töö mahu piiratus tõttu ei ole analüüsitud iga väiksemat tasuta õigusabi pakkujat ega ka iga üksiku kohaliku omavalitsuse poolt pakutavat õigusabi, vaid pigem on keskendutud riigi tasandil pakutavale õigusabile. Töö autor toob välja, millised on peamised tasuta õigusabi pakuvad organisatsioonid ja asutused ning nõuded otseselt õigusabi pakkuvatele isikutele. Selleks, et tasuta õigusabi kvaliteet oleks hea ja see oleks jätkusuutlik, tuleb selle kättesaadavusele paratamatult seada piiranguid. Antud peatükis tuuaksegi välja, millised on ühe või teise tasuta õigusabi teenuse puhul õigusabi vajajale seatud piirangud.

Kolmas peatükk käsitleb riigi õigusabi, mis ei ole otseselt tasuta õigusabi – selle eest maksab riik. Samas võib aga ei pruugi lõppkliendil puududa kohustus riigi õigusabi tasu hüvitada. Nimetatud nüansside tõttu on riigi õigusabile käesolevas töös pühendatud eraldi peatükk. Selles tuuakse välja riigi õigusabi olemus ja vajadus ning kuidas on riigi õigusabi seotud Eesti Vabariigi põhiseadusest tuleneva võrdse kohtlemise põhimõttega. Riigi õigusabi vajadust käsitletakse eraldi karistusõiguses ja sellest väljaspool olevas menetluses. Autor selgitab, millal rakendub riigi õigusabi karistusõiguses ja miks selle tänane toimimismudel on oluline. Kuna riigi õigusabi ei ole alati kohustuslik, siis tuuakse välja, millal toimub riigi õigusabi andmine taotluse alusel, millised on riigi õigusabi taotluse olulised eeldused ning kuidas on Riigikohus erinevaid taotluse eeldusi hinnanud. Peatüki viimases osas käsitletakse riigi õigusabis otseselt advokaadi tegevusega seotud kättesaadavuse ja kvaliteedi probleematikat.

Viimane, neljas peatükk, kirjeldab töö autori poolt läbi viidud empiirilist uuringut ja analüüsib selle tulemusi. Analüüsi eesmärk on selgitada, milline on Eesti elanike üldine kogemus ja teadlikkus seoses õigusabi kättesaadavusega ning hinnang õigusabi kvaliteedile. Ühtlasi, kuidas hindavad inimesed enda võimekust õigusabi saada ja selle kohta infot leida, sh milliseid kanaleid selleks kasutatakse. Uuringusse kaasati vastajaid võimalikult erinevatest Eesti piirkondadest ja paluti neil täita töö autori poolt ette valmistatud ankeetküsimustik. Uuring viidi läbi Google Forms keskkonnas perioodil 23.02.2022-16.03.2022 ning sellest võttis osa 148 inimest. Uuringust osavõtnutel oli võimalik vastata kokku 25-30 küsimusele, sõltuvalt sellest, milline on olnud vastanu kokkupuude ning teadmine ja hinnang õigusabile. Töös on kasutatud nii kvalitatiivset kui kvantitatiivset meetodit.

Käesoleva magistritöö kirjutamisel on kasutatud kirjanduse valikul olnud suur roll normatiivmaterjalidel ja erialakirjandusel. Lisaks on kasutatud nii siseriiklikku kui Euroopa kohtupraktikat ning muid eesti- ja võõrkeelseid materjale, et tagada teema põhjalik käsitus.

Magistritöö autor tänab väga oma akadeemilist juhendajat Silvia Kaugiat, kelle kommentaarid ja suunised olid autorile magistritöö koostamisel suureks abiks.

Magistritööd iseloomustavad märksõnad: õigusabi, õiguskaitse kättesaadavus, õigusnõustajad

1. ÕIGUSABI MÕISTE JA PÕHIÕIGUS SAADA ÕIGUSABI

1.1. Õigusabi mõiste

Enne õigusabi saamise võimaluste analüüsimist tuleb töö autori hinnangul selgitada, mida käsitletakse õigusabina ning kuidas seostub õigusabi inimese põhiõigustega.

Eesti õiguskorrast otsesõnu õigusabi mõistet ei leia, küll aga on olemas riigi õigusabi määratlus. Käesolevas tööski käsitletakse muu hulgas õigusabi ühte liiki – riigi õigusabi andmist, mida reguleerib riigi õigusabi seadus⁷ (RÕS). RÕS § 4 lg 1 kohaselt on riigi õigusabi füüsilisele või juriidilisele isikule riigi kulul õigusteenuse osutamine riigi õigusabi seaduses sätestatud alustel ja korras. Seega jättes arvestamata riigi õigusabi seaduse poolt reguleeritava teenuse pakkumisel riigi poolt selle kulu hüvitamise, võiks õigusabi tõlgendada kui õigusteenuse osutamist. Õigusteenuse mõistet käsitleb advokatuuriseadus⁸ (AdvS), mille § 40 lg 1 kohaselt on õigusteenus kutsetegevusena õigusnõustamine, isiku esindamine või kaitsmine kohtus, kohtueelses menetluses või mujal ning isikule dokumendi koostamine ja tema huvides muu õigustoimingu tegemine. Kuna praktikas ei toimu õigusabi pakkumine ainult advokaatide poolt, siis leiab töö autor, et lähtuda tuleks õigusabi laiemast käsitlusest. Üldise käsitluse õigusabi mõiste kohta, annab Eesti keele seletav sõnaraamat, tuues välja, et õigusabi on õiguslaste probleemide lahendamisel osutatav abi.⁹ Selline käsitlus hõlmab nii tasuta kui tasulisi teenuseid õiguslaste probleemide lahendamisel ja abi erinevates menetluse etappides, sõltumata kes on õigusabi osutaja. Samas tuleb sellise käsitluse puhul kindlasti arvestada, et selle mõiste alla kuuluva teenuse kvaliteet võib olla väga erinev. Õigusleksikon on õigusabi mõiste selgitamisel toonud õiguslaste probleemide lahendamise juurde küll kvalifikatsiooni mõiste, kuid ei ava kvalifikatsioonitaseme sisu, öeldes vaid, et õigusabi on kliendi õiguslaste probleemide lahendamisel kvalifitseeritud nõustaja osutatav abi.¹⁰

Töö autori hinnangul ei saa õigusabi mõtestamisel lähtuda teenuse osutajast, vaid tuleb lähtuda lahendatava probleemi olemusest. Kindlasti sõltub õigusabi pakkujast ja tema kutsetasemest pakutava teenuse kvaliteet, kuid see ei muuda kliendi vaatest vajadust saada abi õigusaktide mõistmisel või nende rakendamisel.

⁷ Riigi õigusabi seadus. – RT I, 22.12.2020, 46.

⁸ Advokatuuriseadus. – RT I, 04.01.2021, 25.

⁹ Langemets, M. jt. Eesti keele seletav sõnaraamat 6 U-Y. 2.tr. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2009, lk 540.

¹⁰ K. Maurer. Õigusleksikon. Tallinn: Kirjastus Interlex 2000, lk 378.

1.2. Isiku põhiõigus saada õigusabi

Oma õiguste kaitseks kohtusse pöördumise õigus on nii riigisiselt kui ka Euroopa Liidu tasandil sätestatud isiku põhiõigus. Ligipääs õiguse mõistmisele kohtus ei ole üksnes õigus iseenesest, vaid keskne tööriist, et oma teisi õigusi teostada.¹¹ Riigisisene õigusabi saamise õigus on sätestatud PS §-s 15 koosmõjus §-ga 14, mille kohaselt õiguste ja vabaduste tagamine on seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus ning igapähele on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Ligipääs võimalusele oma õigusi kohtus kaitsta on ka õigusriigile omane toimimine ja õigusriigi printsiibi osaks.¹² Oluline on, et isikule ei pea olema tagatud mitte üksnes juurdepääs kohtule, vaid ka tulemuslik õiguskaitse ja aus menetlus.¹³ Kõige juures peab olema eeldus, et vajadusel on isikul võimalik oma õigused tegelikkuses ning päriselt maksma panna. Riiki ei muuda õigusriigiks asjaolu, et on olemas seadused, sellisel juhul võib riiki nimetada seadusriigiks. Seadusriigist saab õigusriik alles siis, kui on olemas ka kohtud, mis otsustavad õiguste ja vabaduste ulatuse ning avaliku võimu pädevuse ja volituste üle.¹⁴

Riik kui õiguse mõistmise monopoli omaja peab tulenevalt riikluse eesmärkidest ja põhimõtetest tegema juurdepääsu kohtule maksimaalselt avatuks, et tagada õiglus ja võrdne kohtlemine. Kui see nii ei ole, võib jääda osa inimesi ja ühiskondliku elu segmente ning nendega seonduvad õigused ja vabadused efektiivsest kaitsest väljapoole. See oleks ebaõiglane ja võrdsuspõhimõtte rikkumine niivõrd, kuivõrd selleks puudusid väga kaalukad põhjused, mis oleksid ka kooskõlas üldise demokraatliku õigusriigi põhimõttega.¹⁵

Euroopa Liidu tasandil on õigusabi saamise õigus sätestatud põhiõigusena Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis¹⁶ (EIÕK) ning Euroopa Liidu põhiõiguste hartas¹⁷ (ELPH). EIÕK artikkel 6 lg 1 esimene lause ütleb, et igapähele on oma tsiviilõiguste ja -kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamisel õigus õiglasele ja avalikule kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel

¹¹ Boillat, P., O'Flaherty, M. Handbook on European law relating to access to justice. European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe. Luxembourg: Publications Office of the European Union 2016, lk 3. Arvutivõrgus: https://www.echr.coe.int/documents/handbook_access_justice_eng.pdf (22.01.2022).

¹² RKPJKm 3-4-1-1-08, p 3.

¹³ Pilving, I. PSK § 15/1. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 5. vlj. Tallinn: Juura 2020. Arvutivõrgus: https://pohiseadus.ee/sisu/3486/paragrahv_15 (23.01.2022).

¹⁴ Madise, Ü. jt. PSK § 15/1.2. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm väljaanne. 3. vlj. Tallinn: Juura 2012.

¹⁵ Maruste, R. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. Tallinn: Juura 2004, lk 300.

¹⁶ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.

¹⁷ 30.03.2010 Euroopa Parlamendi, nõukogu ja komisjon poolt välja kuulutatud Euroopa Liidu põhiõiguste harta. – C 83/02.

moodustatud kohtus. ELPH artikkel 47 kohaselt igapähe, kelle liidu õigusega tagatud õigusi või vabadusi rikutakse, on õigus tõhusale õiguskaitsevahendile kohtus. Euroopa Liidu põhiõiguste harta kordab ka Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis, toodud igapähe õigust õiglasele ja avalikule asja arutamisele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus seaduse alusel moodustatud kohtus.

PS § 15 ei too selgelt välja riigi panust õigusabi saamisel majanduslikult nõrgematele ühiskonnaliikmetele. Euroopa Liidu viidatud õigusaktide puhul on see toodud välja selgemalt. EIÕK artikkel 6 lg 3 p c piiritleb tasuta õigusabi andmise kuriteos süüdistatavatega. Euroopa Liidu inimõiguste harta menetlusliigi osas täpsustust ei tee, vaid sätestab artiklis 47, et see on igapähe õigus. Kõigil peab olema võimalus saada nõu ja kaitset, ning olla esindatud. Isikule, kel puuduvad piisavad vahendid, antakse tasuta õigusabi sellises ulatuses, mis tagab talle võimaluse kohtusse pöörduda. Samas on Eesti Vabariigi põhiseadusest tulenevalt riigil kohustus kohelda oma ühiskonnaliikmeid võrdsena. PS § 12 järgi on kõik seaduse ees võrdsed ning kedagi ei tohi diskrimineerida, muuhulgas sõltumata tema keeleruumist ja tema varalisest seisundist tulenevatest asjaoludest. Seega on riik võtnud kohustuse järgida seda ka õigusabi pakkumisel erinevates etappides. Erinevate riigi poolt pakutavate õigusabi teenustega saab riik panustada, et kohtusse pöördumise ja õigusabi saamise õigus ei jääks pelgalt kirjapandud tasandile, vaid rakendub ka päriselt kõigile ühiskonnaliikmetele.

Kuigi õigus kohtulikule kaitsele hõlmab iga isiku õigust esitada oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kaebus kohtule, millele vastab riigi kohustus luua põhiõiguste kaitseks kohane kohtumenetlus võib olla vajalik mõningane kitsenduste loomine.¹⁸

Euroopa Inimõiguste Kohus on toonud välja, et õigusemõistmisele juurdepääsu õigus ei ole absoluutne põhiõigus, vaid riik võib seda piirata ja on isegi nõutud, et juurdepääsu tingimused oleksid riigipoolselt reguleeritud.¹⁹ Näiteks aegumistähtaegade näol, mis tagavad lõplikkuse ja potentsiaalsete kostjate kaitsmise aegunud nõuete eest, millele võib olla raske vastu seista. Ühtlasi aitavad need ära hoida ka ebaõiglust, mis võib tekkida, kui kohtud peaksid otsustama kauges minevikus aset leidnud sündmuste üle või tõendite alusel, mis võisid aja möödudes muutuda ebausaldusväärseks ja puudulikuks.²⁰ Lisaks aegumistähtaegadele tagatakse

¹⁸ Gustavson, G. Juurdepääs õigusemõistmisele Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas. Tartu: Riigikohus, õigusteabe osakond 2010, lk 6-7. Arvutivõrgus: https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/analyyisid/2010/g_gustavson_juurdepaas_oi_gusemoistmisel_e.pdf (23.01.2022).

¹⁹ EIKo 28249/95, *Kreuz vs. Poola* p 53.

²⁰ EIKo 22083/93; 22095/93, *Stubbings jt. vs. Ühendkuningriik* p 51.

juurdepääsu tingimused ka pädeva kohtu määramisega, menetlusreeglite ja muude formaalsete nõuetega kohtusse pöördumisel.²¹ Selline mõningaste kitsenduste loomine on paljudel juhtudel vajalik kohtute ülekoormamise vältimiseks ja tõhusa õiguskaitse korraldamise jaoks, lükates õiguskaitse edasi tulevikku asjaolude selginemiseni ja suunates vaidluse piiritletud raamidesse. Kohtukaebeõiguse täielik välistamine, samuti selle tõlgenduslik piiramine ei ole lubatav.²²

Kuna kohtusse pöördumisele kitsenduste seadmisega ja seeläbi õigusabi kättesaadavusele piirangute loomisega riivatakse põhiõigust, siis on piirangud lubatavad üksnes kooskõlas põhiseadusega. PS § 11 seab tingimuseks, et piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratatute õiguste ja vabaduste olemust. Riigikohtu pikaajalise praktika kohaselt tähendab see, et põhiõiguse riivel peab olema põhiseadusega kooskõlas olev (legitiimne) eesmärk ning riive peab selle saavutamiseks olema proportsionaalne (sobiv, vajalik ja mõõdukas).²³ Töö autor leiab, et piirangud õigusabi riigipoolseks toetamiseks on mõistlikud, kuna tasuta õigusabi igas menetluses ja kõigile ei oleks majanduslikult jätkusuutlik ega otstarbekas riigi ressursside kasutus.

Nagu öeldud, peab õigusriigis olema kohtusse pöördumise õigus mitte õigusaktides ainult *de iure* sätestatud, vaid ka *de facto* tagatud. Seega on riik PS §-dega 12 ja 15 võtnud kohustuse tagada isikule õigusabi, kui see teenus on õiguste tõhusaks kaitseks vajalik ja isikul endal selleks vahendid puuduvad.²⁴ Piisava tasuta õigusabi puudumise korral rikutaks seadusandja üldist kohtutee garantiid tegevusetusega.²⁵

Siseriiklikult ja rahvusvahelisel tasandil on ühiskonnaliikmete normaalseks toimimiseks kehtestatud hulk reegleid ja norme. Neid reegleid ja norme tuleb järgida, kuid nende mõistmisel ja oma õiguste teostamisel jääb inimene tihtipeale ilma vastava õigusvaldkonna teadmisetähtsusest. Oma õiguste mõistmiseks ei ole paljudel inimestel võimalik omale advokaati palgata. Autori hinnangul on isikute majanduslik seis üks põhjustest, kui mitte isegi peamine põhjus, mis takistab kvaliteetse õigusabi saamist. Statistikaameti kodulehe andmete kohaselt elas 2020. aastal suhtelises vaesuses 20,6% Eesti elanikkonnast.²⁶ See teeb

²¹Gustavson, G., lk 7.

²²Pilving, I. PSK § 15/46.

²³RKPJKo 5-20-7, p 57.

²⁴Pilving, I. PSK § 15/62.

²⁵Madise, Ü. PSK § 15/2.4.

²⁶Statistikaamet. Suhteline vaesus, suhtelise vaesuse määr. Arvutivõrgus: <https://www.stat.ee/et/avastatistikat/valdkonnad/heaolu/sotsiaalne-torjutus-ja-vaesus/suhteline-vaesus> (23.01.2022).

rahvaarvuna umbes 273 750 inimest, kelle igapäevane normaalne toimetulek on raskendatud, rääkimata lisateenuste kasutamisest. Vaesus ei peaks olema põhjus miks inimese õigused jäävad kaitseta. Selleks, et isikute põhiõigused ei jääks majanduslikust seisust tulenevalt kaitseta on ette nähtud võimalus saada teatud juhtudel õigusabi riigi kulul. Kuigi riigi õigusabi on ennekõike suunatud neile, kes oma majandusliku seisundi tõttu ei suuda endale õigusabi tagada, osutatakse seda piiratud juhtudel ka majanduslikust seisundist sõltumata.

2. ÕIGUSABI SAAMISE VÕIMALUSED

2.1. Tasulise õigusabi saamise võimalused

Tasulisi õigusabi teenuseid on erinevaid, kuid tavakliendi mõistes võib tõenäoliselt kõige enamlevinud õigusabi võrdusmärgi tõmmata advokaatide ja advokaadibüroode kutsetegevuse vahele. Eesti Advokatuuri andmetel on 2021. aasta lõpu seisuga Eestis kokku 221 advokaadibürood ning Eesti Advokatuuri liikmeid kokku 1074. Sama aja seisuga tähendab see ühte tegutsevat advokaati iga 1543 elaniku kohta.²⁷

AdvS § 22 lg 2 järgi võib advokatuuri kuuluda iga isik, kes vastab advokatuuriseaduses esitatud nõuetele ning on edukalt sooritanud advokaadieksami. Advokaadile esitatavad nõuded on toodud AdvS §-s 23, mille lg 3 sätestab, et advokaat vastab kohtunikule esitatavatele haridusnõuetele vastavalt kohtute seaduse § 47 lg 1 p-le 1 või kelle välisriigis omandatud kutsekvalifikatsiooni on tunnustatud vastavalt AdvS §-le 65. Eksami läbimisega on eesmärk tagada, et eksamineeritava erialateadmised ning oskused neid teadmisi advokaaditegevuses kasutada vastavad advokaadile esitatavatele tavapärasele nõuetele. Samuti on advokaadieksami eesmärgiks selgitada, kas advokatuuri astuja isiksuseomadused on advokaaditegevuseks sobivad. Erialateadmised peavad hõlmama nii materiaalõigust kui menetlusõigust. See tähendab, et eksamineeritav peab eksami raames demonstreerima nii õigusaktides otsesõnu sätestatu kui ka õigusharude aluspõhimõtete ja kohtupraktikas avaldatud põhiseisukohtade tundmist. Lisaks tuleb tunda ja mõista õigusharude süsteemi ja erinevate õigusharude omavahelisi seoseid. Advokaadieksamite raames hinnatakse ka teadmisi advokaadi kutse-eetikast.²⁸ Seega võib öelda, et advokaatide poolt pakutaval õigusabil on ka teatud tingimuste alusel riiklikult reguleeritud ja Eesti Advokatuuri poolt antav kvaliteedimärk.

Töö autori hinnangul aitab advokaadieksam kahtlemata tagada advokaatide poolt pakutava õigusabi kvaliteeti. Võib aga öelda, et tegemist on minimaalse kvaliteedikontrolliga, tegemist on mingil konkreetsel ajahetkel sooritatud lävendi täitmisega ning see, millise kvaliteediga advokaat oma teenuseid edaspidi pakub sõltub juba konkreetselt advokaadist endast. Töö autor tutvus Eesti Advokatuuri kodulehel olevate aukohtu tehtud otsuste lühiülevaadetega aastate 2012-2020 kohta. Lühiülevaadete sissejuhatavas osas on iga aasta kohta toodud välja,

²⁷ Eesti Advokatuur. Eesti Advokatuurist. Arvutivõrgus: <https://advokatuur.ee/est/advokatuur> (24.01.2022).

²⁸ Eesti Advokatuur. Advokaadieksamist. Arvutivõrgus: <https://advokatuur.ee/est/kuidas-saada-advokaadiks/advokaadieksamist> (25.01.2022).

et peamised aukohtu poole pöördumise põhjused olid rahulolematuse kohtuotsusega, mida seostatakse ebarahuldava kaitsjatöö või esindusega, rahulolematuse õigusteenuse kvaliteediga (kliendiülesande täitmata jätmise või selle ebapiisav täitmine, asjatundmatu õigusabi osutamine, kliendi huvides apellatsioon- või kassatsioonkaebuse esitamata jätmise jne). Kuigi lühiülevaadetes on aukohus tuvastanud ka rikkumise puudumisi, siis on nii otseselt kui kaudselt kvaliteediküsimustes tulnud aukohtul reageerida tähelepanu juhtimise või trahviga.²⁹ See kinnitab autori hinnangut, et kuigi advokaadibüroode pakutav kvaliteet on üldjuhul väga hea, sõltub see alati konkreetsest esindajast ega pruugi kindlustada head kvaliteeti. Kahtlemata on aga Eesti Advokatuuri liikmelisus üks paremini kontrollitavaid süsteeme kvaliteetse õigusabi tagamisel.

Advokaadibüroode kvaliteetsel teenusel on paratamatult ka kõrgem hind, mis muudab selle paljudele inimestele kättesaamatuks. Kvaliteetse õigusteenuse tunnitasu on Eestis alates 150 eurost (125 eurot + käibemaks).³⁰ Autori hinnangul raskendab teenuse selline hind kättesaadavust ka keskmisel elujärjel olevatele inimestele, rääkimata alla suhtelise vaesuse piirmäära jäävatest inimestest.

Eestis võib advokaadi kutsenimetuse all õigusteenust osutada üksnes Eesti Advokatuuri liige, kui advokatuuriseadusest ei tulene teisiti. Paralleelselt tegutseb Eestis õigusabi pakkujate turul väga palju õigusbüroosid. Õigusbürood on inimestele majanduslikult kättesaadavamad, kuid peamine probleem õigusbüroode puhul on asjaolu, et selle võib asutada igaüks, sealhulgas sõltumata sellest, kas isikul on sisulised juriidilised teadmised, olnud mingigi kokkupuude õiguse valdkonnaga või üldse õigusharidusega või mitte. Üldine seisukoht on, et õigusbüroode poolt pakutava õigusabi kvaliteet on kõikumine ning pigem on kvaliteet halb.³¹ Tuleb arvestada, et ebapädeva esindusega kaasneb õigusabi pakkujate maine kahjustamine tervikuna, kuid ennekõike kannatab otseselt ebakvaliteetset teenust saav klient. Justiitsministeeriumi 2020. aastal läbiviidud analüüsist selgus, et osade esindajate õigusteadmiste tase ei vastanud elementaarsetele kohtus esindajalt oodatavatele nõuetele. Näiteks ei ole esindaja aru saanud vaidluse sisust ja kohtu selgitustest, ega osanud formuleerida nõuetekohast nõuet ja esitada selgeid taotlusi või esines menetlusküsimustes

²⁹ Eesti Advokatuur. Aukohtu lahendite ülevaade 2012-2020. Arvutivõrgus: <https://advokatuur.ee/est/advokatuur/aukohus/aukohtu-lahendid-2019/2020> (25.01.2022).

³⁰ Eius - advokaatide poolt loodud, õigusbüroost soodsam. Arvutivõrgus: <https://eius.ee/et/meist/> (26.01.2022).

³¹ Kõve, V., Pilving, I., ja Andresen, E. Eesti õigushariduse ja juristikutse probleemidest ning võimalikest lahendustest. Tartu: Riigikohus 2021, lk 29. Arvutivõrgus: https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/dokumendid/Oigusharidusest_3%2005%202021%20pikem.pdf (26.01.2022).

vasturääkivusi ning loogikavigu. Sageli oli probleemiks ka ebapiisav eesti keele oskus. 2018-2019. aastal tuli kohtul selliseid esindajaid menetlusest kõrvaldada 30 korral. Üldjuhul kannab sellise olukorraga seotud riskid klient, kui ta ise ei oma õigusteadmisi või ei valda piisavalt eesti keelt. Klient valib esindaja odavama hinna järgi või tuttava soovitusel.³²

Ebakvaliteetse teenuseni on viinud turgu reguleerivate õigusaktide puudulikkus, sest õigusbüroode pidajatele ja töötajatele, kes ei ole vabade õiguselukutsete esindajad, pole kehtestatud kvalifikatsiooninõudeid. See probleem on suuresti regionaalne ning osade ekspertide hinnangul on õigusteenuste kvaliteet väga kõikum eeskätt Ida-Virumaal. Kuigi õigusbüroode pakutava õigusabi kvaliteedi osas on tähelepanu juhitud ning pakutud välja, et kvaliteedi tagamiseks tuleks reguleerida, et õigusteenust osutaks üksnes õigusharidusega inimesed, on Justiitsministeerium olnud seisukohal, et õigusbüroode tegevuse reguleerimine tegevuslubade taotlemise ja kvalifikatsiooninõuete kehtestamise teel oleks vastuolus üldiste trendidega, mille kohaselt peaks majandustegevust piirama pigem vähem kui rohkem.³³ Riik peaks samas hoolitsema, et miinimumstandard oleks menetlusosalisele tagatud ning kohtuesinduse kvaliteediprobleemid ei tõmbaks kohtu tähelepanu ja ressursi õigusemõistmise sisulise poolega tegelemisest eemale.³⁴

Olukorra parandamiseks on tehtud Justiitsministeeriumile ettepanek luua õigusteenuse osutajate avalik andmebaas, mis sisaldaks õigusteenust osutavate füüsiliste isikute haridusandmeid ja spetsialiseerumisvaldkondi ning korraldada koostöös kutseühendustega klienditeadlikkuse suurendamise kampaaniaid, et kodanikud teeksid õigusteenuse osutaja valikul teadlikumaid otsuseid.³⁵ Inimeste õiguslase teadlikkuse suurendamise analüüsimine ja ettepanekute tegemine oli Justiitsministeeriumi 2021. aasta tööplaanis ühe ülesandena ka püstitatud.³⁶ Riigikohtu esimees ning halduskolleegiumi esimees ja nõunik on väljendanud oma seisukohta, et kuigi ühtne andmebaas ja parem klienditeavitus võiksid nagunii olemas olla, ei ole see probleemi lahendamiseks piisav. Tagama peaks õigusnõustajate piisava professionaalse taseme ning kehtestama advokatuurivälise õigusnõustamise teenuse

³² Justiitsministeerium. Eelnõu väljatöötamiskavatsus kohtuesinduse kvaliteediprobleemide lahendamiseks, lk 1-2. Arvutivõrgus: <https://eelvoud.valitsus.ee/main#4tyybg0X> (09.03.2022).

³³ Kaelep, T., Leemet, A. (2019). Tulevikuvaade tööjõu- ja oskuste vajadusele: siseturvalisus ja õigus. Õiguse alavaldkond. Uuringuaruanne. Tallinn: SA Kutsekoda. Arvutivõrgus: https://oska.kutsekoda.ee/wp-content/uploads/2017/10/OSKA_õiguse-alavaldkond_tervitekst_LÕPLIK.pdf, lk 86-87 (26.01.2022).

³⁴ Justiitsministeerium. Justiitsministeerium asus lahendama mitteamvokaatidest kohtuesindajate probleemi. 15.06.2021. Arvutivõrgus: <https://www.just.ee/uudised/justiitsministeerium-asus-lahendama-mitteamvokaatidest-kohtuesindajate-probleemi> (09.03.2022).

³⁵ Kaelep, T., lk 87.

³⁶ Justiitsministeerium. Justiitsministeeriumi tööplaan 2021. Arvutivõrgus: <https://www.just.ee/ministeerium-uudised-ja-kontakt/ministeeriumist-ja-minister/strateegilised-alusdokumendid> (26.01.2022).

osutamisele riikliku järelevalve, eelistatavalt tegevusloa või kutseeksami kaudu.³⁷ Kvaliteedi parandamise eesmärgil esitas Justiitsministeerium 2021. aasta suvel arvamuse avaldamiseks ka eelnõu väljatöötamiskavatsuse kohtueelse kvaliteediprobleemide lahendamiseks, kuid töö autorile teadaolevalt ei ole ministeerium nõuete kehtestamisega edasi liikunud.³⁸

Töö autori hinnangul ei ole puuduvad kvalifikatsiooninõuded ainus probleem. Tähelepanu tuleks pöörata ka otseselt tegevuse järelevalve puudumisele. Nagu eelnevalt toodud, siis advokaatide ebakvaliteetse tegevuse puhul on kliendil võimalik esitada kaebus Eesti Advokatuuri aukohtule. Aukohtul on rikkumise tuvastamise korral võimalik juhtida advokaadi tähelepanu rikkumisele, teda noomida, trahvida, peatada tegevus või advokatuurist välja heita.³⁹ Need on mehhanismid, millega on võimalik tagada, et advokaat saaks oma veast aru ja osutaks teenust edaspidi kvaliteetselt. Seevastu Eesti Advokatuuri mittekuuluvate õigusabi pakkujate puhul selline kontrollmehhanism puudub ning ebakvaliteetse teenuse puhul on klient väljaspool kohtut sisuliselt kaitsetu.

Tasulist õigusabi on võimalik saada ka notarite poolt. Lisaks notarite tavapärasele seaduses ette nähtud ametitoimingutele annab notariaadiseaduse⁴⁰ § 32 notarile õiguse pakkuda ametiteenuseid, millest üks on õigusnõustamine. Erinevalt kohustuslikest ametitoimingutest on ametiteenuste pakkumine vabatahtlik, kuid olles juba teenuse pakkumisega nõustunud, ei saa notar ilma seaduses toodud aluseta sellest keelduda. Ametiteenuse tasu ei ole seadusega ette määratud nagu ametitoimingu puhul, vaid selles lepivad notar ja klient kokku enne teenuse osutamist kirjalikku taasesitamist võimaldavas vormis.⁴¹

Notari ametiteenusena pakutava õigusnõustamise hulka kuulub kõik see, mis on tavapäraselt õigusnõustaja ülesanneteks. Ametiteenusena õigusnõustamise pakkumisega säilib notaril kohustus olla samamoodi erapooletu nagu ametitoimingu tegemisel. Notari ülesandeks on kliendi nõustamine vastavalt kehtivale õiguskorrale, mitte lihtsalt kliendi juhtnõõride täitmine. Kohustus olla ka ametiteenuse osutamisel erapooletu peaks tagama, et notar ei muutuks selles valdkonnas tegutsedes vaid oma kliendi juhtnõõride täitjaks, vaid arvestaks teenuse osutamisel ka teiste isikutega, kelle huve ametiteenuse osutamine võib puudutada.⁴²

³⁷ Kõve, V., lk 30.

³⁸ Justiitsministeerium. Eelnõu väljatöötamiskavatsuse menetlus kohtuesinduse kvaliteediprobleemide lahendamiseks. Arvutivõrgus: <https://eelnoud.valitsus.ee/main#peQuT5xe> (09.03.2022).

³⁹ Eesti Advokatuur. Aukohus. Arvutivõrgus: <https://advokatuur.ee/est/advokatuur/aukohus> (09.03.2022).

⁴⁰ Notariaadiseadus. – RT I, 08.12.2021, 14.

⁴¹ Notarite koda. Ametitoimingutele lisaks pakutavad ametiteenused. Arvutivõrgus: <https://www.notar.ee/et/teabekeskus/lisateenused> (27.01.2022).

⁴² Puri, T. Notari ametiteenused ning notar vahekohtunikuna – Juridica 2011/VI, lk 453-457.

Sarnaselt advokaadiks saamisele on ka notariks saamine ja olemine riigi poolt reguleeritud. Notarilt eeldatakse vähemalt magistrikraadi või sellele vastavat kvalifikatsiooni, notarikandidaadi konkursi ja kandidaaditeenistuse läbimist, mis kestab kaks aastat ning notarieksami sooritamist. Notari karjäär algab notarikandidaadina, sealt liigutakse edasi notariks.⁴³ Kõik notarid on Notarite Koja liikmed. Notarite koja põhilised ülesanded on seotud notarite üle järelevalve tegemisega, notarite ametialase praktika ühtlustamisega, notarite ja notaribüroode töötajate väljaõppe korraldamisega, kandidaaditeenistuse korraldamise ning notarite elektroonilise infosüsteemi haldamise ja arendamisega.⁴⁴

Seega võib öelda, et notarite tegevuse üle on järjepidev kontroll, mis peaks töö autori hinnangul tagama notarite poolt pakutava õigusabi hea kvaliteedi. Samas on oluline arvestada, et kuna õigusnõustamise hulka kuulub kõik see, mis on tavapäraselt õigusnõustaja ülesanneteks, siis on oluline, et notar ei asuks nõustama valdkonnas, milles ta ei suuda tagada head õigusabi kvaliteeti. Oma ametialases tegevuses peab notar lähtuma õigusteenuse osutamise põhimõtetest ning pakutav õigusteenus peab olema asjatundlik.⁴⁵ Õigusabi ei peaks pakkuma valdkonnas, mille puhul notar ei suudaks tagada asjatundlikku nõu.

Eestis on 2021. aasta seisuga 87 notarit, kes jagunevad 15 tööpiirkonda olles esindatud igas Eesti maakonnas.⁴⁶ Üks osa õigusabi kättesaadavusest on ka sellele ligipääsetavus asukohana. Kvaliteetne õigusabi notarite poolt pakutava ametiteenusena õigusnõustamise puhul võib olla mõnes Eesti piirkonnas isegi kättesaadavam kui advokaadi teenus. Töö autor võrdles Eesti Advokatuuri koosseisu kuuluvate advokaadibüroode nimekirja⁴⁷ ning Notarite Koja notareid ja nende pakutavaid ametiteenuseid.⁴⁸ Selgus, et mõnda Eesti piirkonda (Hiiu maakond, Jõgeva maakond, Põlva maakond) kvaliteetne õigusnõustamine advokaadibüroo kohalolu näol ei jõuagi. Küll aga on isikul võimalik õigusabi saamiseks pöörduda selles piirkonnas tegutseva notari poole, kes kõik osutavad Notarite koja nimekirja andmetel ka ametiteenusena õigusnõustamist.

⁴³ Kaelep, T., lk 18.

⁴⁴ *Ibidem*, lk 32.

⁴⁵ Notarite Koja üldkoosolekul 15.12.2001 vastu võetud Eesti notarite eetikakoodeks § 1. Arvutivõrgus: <https://www.notar.ee/et/notarite-koda/juhendid-aktid-ja-eeetikakoodeks> (27.01.2022).

⁴⁶ Notarite koda. Notarite nimekiri. Arvutivõrgus: <https://www.notar.ee/et/notarid/nimekiri> (27.01.2022).

⁴⁷ Eesti Advokatuur. Advokaatide otsing. Arvutivõrgus: <https://advokatuur.ee/est/advokaadid/est-advokaadid> (27.01.2022).

⁴⁸ Notarite koda. Notarite nimekiri. Arvutivõrgus: <https://www.notar.ee/et/notarid/nimekiri> (27.01.2022).

2.2. Tasuta õigusabi väljaspool kohtumenetlust

Eelnevast nähtub, et tavapäraselt on õigusabi advokaatide, notarite ja õigusbüroode tegevusena tasuline teenus. Kuigi viimane loetletuist võib olla märksa odavam ei tähenda, et teenus oleks siiski kättesaadav neile, kellel rahalised võimalused on piiratud. Tasuta õigusabi tagamiseks ja riigi põhiseadusest tuleneva kohustuse täitmiseks on isikule loodud mitmeid võimalusi abi saada. Töö autor leiab, et õigusabi saamiseks tasuliste teenuste poole pöördumine ei ole alati ka otstarbekas. Seda ennekõike lihtsamates küsimustes, mida on võimalik lahendada tavapärase esmase õigusnõustamise tasemel. See tähendab, et iga õigusprobleemi lahendamine ei pea ilmtingimata saama lahenduse kohtus, vaid võib piisata ka lihtsalt kvaliteetsest infost isiku õiguste kohta või infost edasiste toimingute osas. Tasuta õigusabist nõu pakuvad mitmed erinevad organisatsioonid või asutused.

2.2.1. Õigusabi pakuvad organisatsioonid

Kiire, kvaliteetne ja õigeaegne õigusnõu aitab ennetada mitmeid probleeme või vältida nende süvenemist. Riigi tasandil tagab esmase õigusnõu kättesaadavuse vähekindlustatud isikutele Justiitsministeerium läbi oma partnerite. 2024. aasta aprilli lõpuni on Justiitsministeeriumi partneriks kvaliteetse soodustingimustel õigusnõu tagamisel OÜ HUGO. Planeeritav toetatava tegevuse piirmaht käesolevaks ja järgmiseks aastaks on 735 000 eurot koos käibemaksuga.⁴⁹

2017. aastal tehtud riigi õigusabi seaduse muutmise eesmärk oli laiendada õigusabi kättesaadavust isikutele, kelle sissetulek ei võimaldanud turutingimustel õigusabi hankida. Seejuures arvestati toona, et riigipoolset toetust kvaliteetse õigusabi tagamisel ei vaja ainult vaesed ja toimetuleku piiril elavad inimesed, aga ka suur osa elanikkonnast, kes saavad harilike kulude (nt toit, eluase, transport, riided, ravimid) katmisega hakkama, kuid ootamatute õiguslike probleemide kerkimisel ei pruugi nad suuta kvaliteetset õigusabi oma olemasolevate vahendite arvelt hankida. Seadusemuudatustega ja täiendavate riigi rahaliste ressursside panustamisega suurendati kvaliteetse õigusabi kättesaadavust inimestele, kellele sellele varem ligipääs puudus, pakkudes riigi finantseeritavat õigusnõustamist.⁵⁰ 2017. aasta seadusemuudatusega kuulusid õigusnõustamise sihtgruppi inimesed, kelle kvartali keskmine

⁴⁹ Justiitsministeerium. Riigi toel jätkab esmase õigusnõu andmisega OÜ HUGO, 23.04.2021. Arvutivõrgus: <https://www.just.ee/uudised/riigi-toel-jatkab-esmase-ogusnou-andmisega-ou-hugo> (29.01.2022).

⁵⁰ Riigi õigusabi seaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse (299 SE) eelnõu seletuskiri, lk 1 ja 5. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/elnoud/elnou/c080f845-016b-49b9-b07f-d4a36f13619d/Riigi%20ogusabi%20seaduse%20ja%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus> (25.02.2022).

ühe kuu brutosissetulek oli kuni 1,5 Statistikaameti poolt avaldatud keskmist üldist brutosissetulekut. Statistikaameti kodulehe andmetest nähtuvalt oli see aastatel 2017-2021 vastavalt 1831,5-2322 eurot.⁵¹ Kui juba 2020. aastal alandati teenusele kvalifitseeruvate isikute ühe kuu keskmine brutosissetulek 1700 eurole,⁵² siis 2021. aastal kitsendati riigi toetatud õigusnõustamise kättesaadavust veel oluliselt, tuues põhjuseks teenuse suure nõudluse ja eelarve piiratuse. Võrreldes varasemaga muutus riigi toetusele kuuluvate isikute kvalifitseerimise sissetuleku piir. Alates 01.05.2021 on selleks Eestis elavad inimesed, kelle taotlusele eelnenud kvartali keskmine brutosissetulek on kuni 1200 eurot. Erandiks on lapse õigusi puudutavad perekonnaasjad, kus kehtib piirmäärana brutosissetulek kuni 1700 eurot. Sissetuleku ülempiiri nõue ei kehti ka erivajadustega inimeste ja eakate õigusnõustamise puhul, mida korraldavad lepingu alusel Puuetega Inimeste Koda ja Eesti Pensionäride Ühenduste Liit. Lisaks muutus soodustingimustel riigi toetatud kohtumisega õigusnõustamise maht. See on inimese kohta aastas kokku viis tundi, millest kaks tundi on abivajajale tasuta (tasuda tuleb 5-eurone omaosalus) ja ülejäänud 3 tunni eest tasub abivajaja 45 eurot. Lapse õigusi puudutavates perekonnaasjades on soodushinnaga tundide arv 10. Lisaks ei saa õiguslaseks kiirnõustamiseks ette nähtud riigi toetust kasutada kohtus esindamiseks ja kohtudokumendi koostamiseks. Erandiks on taas lapse õigusi puudutavad perekonnaasjad ja maksekäsu kiirmenetluse avalduse esitamine, kus kohtus esindamine on säilinud.⁵³

Kuigi muutus ka õigusnõustamise maht, on ennekõike oluline tähele panna õigusnõustamist saavate isikute sihtgrupi muutumist. Võttes arvesse 2021. aasta keskmist brutotasu, milleks oli 1548 eurot, siis 2021. aastal toimunud sihtgrupi muudatusega on sihtgrupi piiritlemise erinevus nelja aastaga muutunud märkimisväärselt – see vahe on arvestades koefitsienti 1,5 enne muudatusi üle 1000 euro. Kuigi ka varasemalt sõltus õigusnõu saamine konkreetse pöörduja enda brutosissetulekust on sellel töö autori hinnangul veelgi olulisem roll praeguse sihtgrupi sissetuleku juures. Õigusnõustamisele kvalifitseerub isik, kelle kvartali keskmine brutosissetulek on kuni 1200 eurot sõltumata muudest asjaoludest, sh sellest, kui palju on isikul muid mõistlikke kohustusi või pereliikmeid. Eelnev tähendab sisuliselt seda, et kui näiteks õigusnõu taotleb tudeng, kes elab oma vanemate juures ja kelle keskmine brutopalk on 1200 eurot on õigustatud õigusnõu saama, samal ajal kui pereisa, kes on pere ainus ülalpidaja

⁵¹ Statistikaamet. Keskmine brutokuupalk. Arvutivõrgus: <https://www.stat.ee/et/avasta-statistikat/valdkonnad/tooelu/palk-ja-toojoukulu/keskmine-brutokuupalk> (21.03.2022).

⁵² Justiitsministri 5. jaanuari 2017. a määrus nr 1 „Üldise õigusnõustamise sihtgrupp ja õigusvaldkonnad ning selle nõustamise kättesaadavuse parandamiseks antava toetuse jagamise tingimused ja kord” muutmise § 1. - RT I, 07.01.2020, 2.

⁵³ Justiitsministeerium. Riigi toetatava kiire õigusnõustamise tingimused muutuvad, 16.02.2021. Arvutivõrgus: <https://www.just.ee/uudised/riigi-toetatava-kiire-oigusnoustamise-tingimused-muutuvad> (29.01.2022).

ja peres on kaks last ei saa õigusnõu kuna tema keskmine brutopalk on 1300 eurot. Töö autori hinnangul tekitab selline kohtlemine ebavõrdsust – lisaks isiku keskmisele brutosissetulekule tasuks vaadata isiku majanduslikku olukorda laiemalt, sarnaselt nagu seda tehakse riigi õigusabi menetlemisel või nagu on õigusnõustamise puhul rakendanud meie naaberriik Soome.

Soomes on sarnaselt Eestile eristatud õigusabi teenused kohtus ning kohtuväliselt. Kohtuvälise õigusabi hulka kuulub muude teenuste hulgas ka nõustamine, mida pakuvad riigipoolsed õigusabi advokaadid.⁵⁴ Erinevalt Eestist hinnatakse Soomes ka õigusnõustamise puhul isiku terviklikku majanduslikku seisundit, arvestades isiku sissetulekuid kui ka teisi mõistlikke kulusid. Lisaks arvestatakse iga leibkonda kuuluva alaealise lapse kohta veel sissetulekust maha 300 eurot. Soomes on veel erisusena hüvitissüsteem astmeline ning tasuta õigusabi välistav piir madalam. Madalamat piiri ei saa aga võrrelda Eesti õigusnõustamise sihtgrupi piiriga, sest lähtutakse olemasolevate vahendite arvutusest, mitte sissetulekust. Soomes saavad tasuta õigusabi need, kelle olemasolevate vahendite arvutustulemus on kuni 600 eurot. Vahemikus 600-1300 eurot saab õigusabi koos omavastutusega ning 1300 eurost ei ole enam võimalik toetust saada.⁵⁵

Samas tuleb arvestada, et sellise süsteemi loomine Eestis tähendaks kogu tänase tasuta õigusnõustamise süsteemi väga suurt muutmist. Ühtlasi tekitab majandusliku seisundi igakordne hindamine täiendavat halduskoormust, mis aga kõnealuse tasuta õigusnõustamise teenuse puhul ei pruugi olla otstarbekas. Seega oleks töö autori arvates parema kättesaadavuse tagamiseks kõige mõistlikum vaadata üle sihtgrupi keskmisest brutosissetulekust sõltuva piirmäära suurus ning seda tõsta või luua astmeline süsteem, kus keskmise brutosissetulekuga inimesed ei saaks teenust küll tasuta, kuid saaksid seda soodustingimustel.

Kohtumisega õigusnõustamisele lisaks haldab OÜ HUGO Justiitsministeeriumi toel www.juristaitab.ee veebilehte, mis on kõigile avalikult ligipääsetav. Veebikeskkond www.juristaitab.ee on mõeldud kõigile õiguslase informatsiooni ja esmase õigusabi leidmiseks. Veebilehele on koondatud mitmekülgset õiguslast teavet, leiab dokumentide näidisvorme ning saab tutvuda enimlevinud küsimuste vastustega. Lisaks on veebilehel

⁵⁴ Oikeusapu. Other matters. Arvutivõrgus: <https://oikeus.fi/oikeusapu/en/index/hakeminen/mihinasioihinoikeusapuasaa/muutkuinoikeudenkayntiasiat.html> (29.03.2022).

⁵⁵ Oikeusapu. Means-testing. Arvutivõrgus: <https://oikeus.fi/oikeusapu/en/index/hakeminen/millatuloillaoikeusapuyonnetaan.html> (29.03.2022).

võimalik foorumis registreerudes küsida oma täpsem küsimus otse juristilt, saades sellele ühe tööpäeva jooksul vastuse.⁵⁶

Oluline asjaolu õigusabi kättesaadavuse juures on, et inimene peab olema võimeline oma probleemi spetsialisti poole pöördudes kirjeldama ning teiselt poolt peab inimene olema võimeline saadavast teabest aru saama. Paratamatult on juriidilised probleemid nii oma küsimuses, kui vastuses detailirohked ja keerukad ning esmane oluline asi teineteise mõistmiseks on sama keeleruum. Eestis elab suur hulk vene keelt kõnelevaid inimesi, kes paratamatult ei ela samas keeleruumis kui eestlased. On tänuväärne, et www.juristaitab.ee veebilehte hallatakse ka vene keeles. Tutvudes venekeelse www.juristaitab.ee foorumi statistikaga on sellel üle 4100 kasutaja ning üle 2400 postituse.⁵⁷ See näitab, et tasuta venekeelse õigusabi järgi on kahtlemata vajadus.

Töö autor soovib veel juhtida tähelepanu kohtumisega õigusnõustamise teenuse kommunikeerimisele. Tutvudes mitmete Justiitsministeeriumi pressiteadetega käsitletakse teenust nii „soodustingimustel“ kui ka „tasuta“ teenusena. www.juristaitab.ee veebileht reklaamib tasuta õigusabi paralleelselt 5 eurose lepingutasuga. Autori hinnangul on selline kommunikeerimine vastuoluline ning võib tekitada ebamugavust ja segadust teenuse tarbijas. Samas leiab töö autor, et arvestades õigusabiteenuse üldiseid hindasid turul, siis võib seda käesoleva töö raames käsitleda tasuta õigusabina.

Justiitsministeeriumi partnerina riigi poolt toetatavat õigusnõustamist pakkuv õigusnõustaja ei pea olema advokaat. Riigi õigusabi seaduse alusel antud Justiitsministri 15.02.2021 määrusega nr 4 „Riigi toetatav õigusnõustamine“ on seatud kvalifikatsiooninõuded. Määruse § 16 lg 3 kohaselt peab õigusnõustamist osutaval õigusnõustajal olema omandatud õiguse õppesuunal vähemalt riiklikult tunnustatud magistrikraad või sellele vastav kvalifikatsioon ning tal peab olema piisav kogemus õigusosalal. Piisava kogemusega õigusnõustajaks on näiteks vähemalt ühe aasta pikkuse nõustamiskogemusega õigusnõustaja või õigusvaldkonna õppejõud, samuti Eesti Advokatuuri liige.⁵⁸ Lisaks on teenuse pakkujatel aruandluskohustus ning Justiitsministeeriumil on õigus, juhul kui ta tuvastab, et abivajaja õigusnõustamine on olnud ebakvaliteetne, keelduda vastava abivajaja puhul kas osaliselt või tervikuna toetuse väljamaksmisest, vastava osa toetusest tagasi nõuda või tasaarvestada tulevaste maksetega.

⁵⁶ OÜ HUGO. Räägi kaasa uue juristaitab.ee veebi loomisel. Arvutivõrgus: <https://www.juristaitab.ee/et/uudised/raagi-kaasa-uu-juristaitabee-veebi-loomisel-0> (31.01.2022).

⁵⁷ OÜ HUGO. Список форумов. Arvutivõrgus: <https://www.juristaitab.ee/ru/forum/> (31.01.2022).

⁵⁸ Justiitsministri määruse „Riigi toetatav õigusnõustamine“ eelnõu seletuskiri, lk 9-10. Arvutivõrgus: <https://eelvoud.valitsus.ee/main#9T5kadIU> (29.01.2022).

Töö autori hinnangul aitavad ülal nimetatud kontrollmehhanismid teenuse pakkuja kvalifikatsiooniga kui ka teostatava järelevalvega tagada, et nõustamist osutataks kõrgel tasemel.

Lisaks majanduslikult keerulises olukorras olevatele inimestele toetab Justiitsministeerium õigusnõu andmist ka erivajadustega inimestele ning eakatele. Erivajadustega inimeste õigusabi saamist aitab korraldada Eesti Puuetega Inimeste koda, kes koostöös SA Õigusteenuste Bürooga pakub õigusnõustamise teenust keskmise, raske või sügava puudega inimestele. Teenust saavad kasutada ka erivajadusega inimeste hooldajad või pereliikmed juhul, kui õigusküsimus, mis vajab lahendamist puudutab erivajadustega inimese elu. Võrreldes ülal kirjeldatud teenusega, mis on mõeldud vähekindlustatud isikutele õigusabi saamiseks, on erivajadustele suunatud õigusabi puhul teenuse eesmärgiks tagada erivajadustega inimestele õigusnõustamine ja abistamine igapäevasel ametiasutustega suhtlemisel ning asjaajamisel. Õigusabi tagatakse elukondlike õigusmurede lahendamisel nagu näiteks võlad, eluase, pereasjad, tööasjad ja toetused. Teenust osutatakse nii videosilla vahendusel kui 15-s ligipäätavas nõustamiskohas üle Eesti koostöös maakondlike puuetega inimeste kodadega.⁵⁹

Eakatele antakse õigusabi koostöös Eesti Pensionäride Ühenduste Liiduga. Vastavalt riigi toetatava õigusnõustamise määrusele loetakse eakaks isik, kes on jõudnud riikliku pensionikindlustuse seaduse⁶⁰ §-s 7 sätestatud vanaduspensioniiikka. Teenuse eesmärk on eakate inimeste õigusnõustamine, teavitus ja abistamine igapäevasel ametiasutustega suhtlemisel ning asjaajamisel. Tasuta õigusabi eakatele osutatakse Tallinnas, Rakveres, Keilas, Võrus, Jõgeval, Tartus, Pärnus, Paides, Türil ja Kuressaares.⁶¹

Tasuta õigusabisse panustab ka Eesti Juristide Liit läbi projektide Õigusapteek ja Eesti Juristide Liidu üliõpilaste õigusbüroo. Õigusapteeke korraldatakse koostöös kohalike omavalitsustega. Kuigi Eesti Juristide Liidu kodulehe järgi korraldatakse tasuta õigusabi päevi teisteski Eesti linnades peale Tallinna, siis nähtub Õigusapteegi teadaannetest, et lisaks Tallinnale pakutakse seda vaid Tartus. Küll aga toimub Tallinnas nõustamine hajutatult erinevates linnaosades ning nõustamine on kättesaadav nii eesti- kui venekeelsele elanikkonnale. Õigusapteegis pakutakse õigusabi võla-, perekonna-, pärimis-, töö-, tarbija- ja

⁵⁹ Eesti puuetega inimeste koda. Tasuta õigusnõustamine puuetega inimestele. Arvutivõrgus: <https://epikoda.ee/mida-me-teeme/noustamine/oigusnoustamine> (31.01.2022).

⁶⁰ Riikliku pensionikindlustuse seadus. – RT I, 18.02.2022, 6.

⁶¹ Justiitsministeerium. Tasuta õigusnõu eakatele. Arvutivõrgus: <https://www.just.ee/kohtud-ja-oigusteenused/oigusabi/oigusabi-eakatele> (31.01.2022).

maksuõiguse alal ning elatisraha, notaritoimingute, korteriühistute probleematika ning kohtusse pöördumise asjus. Nõustajateks on erinevatele valdkondadele spetsialiseerunud juristid ja advokaadid.⁶² Eesti on digiriigina maailmas üks eesrindlikumaid, kuid tuleb arvestada ka nendega, kellel digipädevus puudub. Kuna Õigusapteegi nõustamised toimuvad füüsiliselt kohapeal, siis on selline õigusabi viis kättesaadav ka neile, kes ei ole võimelised abi elektroonilisel kujul saama, näiteks paljud vanemaealised inimesed, kellele arvuti kasutamine valmistab keerukust. Eesti Juristide Liidu üliõpilaste õigusbüroo tegevuses annavad Tallinna ja Tartu Ülikoolide vähemalt teise kursuse õigusteaduskonna tudengid tasuta õigusabi e-posti teel saadetud küsimustele. Igale üliõpilasele määratakse mentor, kes abistab ja nõustab üliõpilast.⁶³ Töö autori hinnangul parandab üliõpilaste õigusnõustamine kahtlemata õigusabi kättesaadavust. Märkimata ei tasuks jätta ka asjaolu, et tulevased juristid saavad tänu praktilisele õigusnõustamisele väga hea praktilise kogemuse oma eriala jätkamiseks.

Lisaks Eesti Juristide Liidu üliõpilaste õigusbüroole tegutses alates 2000/2001 õppeaastast Tartus eraldi ka Tartu Ülikooli üliõpilaste õigusbüroo, kus toimus eesti ja vene keeles tasuta nõustamine bakalaureuse viimase aasta üliõpilaste ja magistrantide poolt. Paraku selline nõustamine 2021. aasta sügisest lõpetati.⁶⁴ Arvestades, et Tartu Ülikooli üliõpilaste õigusbüroo poole pöördujaid oli palju ja kõik võimalused tasuta õigusabi saamiseks on tugevasti ülekoormatud,⁶⁵ siis on töö autori hinnangul Tartu Ülikooli üliõpilaste õigusbüroo tegevuse lõpetamisega arvestatavalt vähendatud esmasel tasandil õigusabi kättesaadavust Tartumaa piirkonnas.

2.2.2. Õigusabi pakuvad asutused

Tasuta õigusabi on lisaks eelnevale võimalik saada ka mitmetelt avalik-õiguslikelt asutustelt, kes pakuvad õigusabi spetsiifilise valdkonna põhiselt ja võimalusena lahendada vaidluseid spetsialistide poolt kohtuvälise menetlusena. Neist tuntumad on töö autori hinnangul Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Amet (edaspidi: TTJA) koos Tarbijavaidluste komisjoniga, Tööinspeksioon koos Töövaidluskomisjoniga ja Tallinna Üürikomisjon.

⁶² Eesti Juristide Liit. Õigusapteek. Arvutivõrgus: <http://www.juristideliit.ee/info-ja-uritused/oigusapteek/> (10.02.2022).

⁶³ Eesti Juristide Liit. Praktikapakumine tudengitele. Arvutivõrgus: <http://www.juristideliit.ee/info-ja-uritused/tudengite-noustamine/> (10.02.2022).

⁶⁴ Tartu Ülikool. Üliõpilaste õigusbüroo. Arvutivõrgus: <https://oigus.ut.ee/et/sisu/uliopilaste-oigusburoo> (22.02.2022).

⁶⁵ Nael, M. Tudengite õigusbüroo annab Tartus tasuta õigusnõu. – Eesti Rahvusringhääling 05.11.2019. Arvutivõrgus: <https://www.err.ee/999828/tudengite-oigusburoo-annab-tartus-tasuta-oigusnou> (22.02.2022).

Paratamatult tuleb tänapäevases tarbimisele suunatud ühiskonnas ette rohkelt vaidlusi tarbijate ning kauplejate või teenusepakkujate vahel, just selles valdkonnas saab õigusabi TTJA käest. Oma tarbijaõiguste kohta on võimalik abi saada nii TTJA kodulehelt, kui ka pöörduda selgitustaotlusega või telefoni teel. Tagamaks kõigile ligipääsu nõustamisele viib TTJA läbi nõustamisi ka füüsiliste kohtumise teel Tallinnas, Haapsalus, Jõhvis, Pärnus, Tartus, Valgas ja Võrus.⁶⁶ Tarbija vaatest on oluline tähele panna, et TTJA puhul on ennekõike tegemist järelevalveasutusega. Tarbijaõiguste osas on TTJA õiguslase nõu andja, kuidas tarbija võiks või peaks edasi käituma, et oma õiguseid kaitsta, aga tegemist ei ole kaebuseid lahendava institutsiooniga, seda ühe erandiga. Nimelt on TTJA määratud Euroopa parlamendi ja Nõukogu määruse (EÜ) nr 261/2004, millega kehtestatakse ühiseeskirjad reisijatele lennureisist mahajätmise korral ning lendude tühistamise või pikaajalise hilinemise eest antava hüvitise ja abi kohta kohaseks riiklikuks täitevasutuseks Eestis ning aitab seega lahendada reisijate ja lennuettevõtjate vahelisi vaidluseid, mis tulenevad lennureisija õiguste rikkumisest.⁶⁷

See, et TTJA kõiki kaebuseid ei lahenda ei tähenda, et tavapärased tarbijavaidlused jääksid lahendamata või tarbija õigused kaitsmata. Tarbijakaitseseaduse⁶⁸ (TKS) § 23 lg 3 kohaselt tarbija ja kaupleja vahel sõlmitud lepingust tulenevat tarbijavaidlust lahendab TTJA juures tegutsev tarbijavaidluste komisjon, lähtudes oma tegevuses tarbijakaitseseadusest. Vaidluse lahendamine tarbijavaidluste komisjonis on tasuta ning isegi poolte kohalolu ei ole istungil praktikas vajalik. Seega on teenus kõigile inimestele väga lihtsasti kättesaadav ning töö autori arvates üks lihtsamaid meetodeid üldse, et oma õiguseid maksma panna. TKS § 41 lg 2 sätestab, et vaidlust lahendava komisjoni esimeheks peab olema isik, kellel on magistrikraad õiguse õppesuunal või sellele vastav kvalifikatsioon ja kes tunneb tarbijaõigust ning kellel on vaidluste lahendamise alal vajalikud oskused. Teistele komisjoni liikmetele kvalifitseerimise nõudeid seadus ette ei näe. Komisjoni otsuse vormistab lõpuks komisjoni esimees, kes vastutab otsuse kvaliteedi eest.

⁶⁶ Tarbijakaitsese ja Tehnilise Järelevalve Amet. Vastuvõetud maakondades tarbijakaitsese küsimustes. Arvutivõrgus: <https://ttja.ee/vastuvotud-maakondades-tarbijakaitsese-kusimustes> (01.02.2022).

⁶⁷ European Commission. National Enforcement Bodies under Regulation [EC] 261/2004 establishing common rules on compensation and assistance to passengers in the event of denied boarding and of cancellation or long delay of flights, and repealing Regulation (EEC) No 295/91. Arvutivõrgus: https://transport.ec.europa.eu/transport-themes/passenger-rights/national-enforcement-bodies-neb_en (01.02.2022).

⁶⁸ Tarbijakaitseseadus. – RT I, 24.11.2021, 4.

Veel tasub välja tuua, et TTJA juurde kuulub Euroopa Liidu tarbija nõustamiskeskus. Vastav nõustamiskeskus pakub tasuta teavet, nõu ja abi piiriüleste ostude tegemise korral, mis on tehtud Euroopa Liidus, Islandil, Norras või Suurbritannias. Ühtlasi on tegemist TTJA piiriüleseid kaebusi lahendava üksusega, kes on Euroopa-ülese ECC-võrgustiku liige.⁶⁹

Teine väga spetsiifilise valdkonna avalik-õiguslik õigusabi pakkuja on Tööinspeksioon. Tööinspeksioonis annavad nõustamisjuristid ja töökeskkonna konsultandid informatsiooni Tööinspeksiooni järelevalvatavate õigusaktide rakendamisel tekkinud küsimustes. Nõustamisjurist vastab töölepingu, töö- ja puhkeaja, puhkuse, töötasu ja muudele töösuhtega seondutavatele, sh kollektiivseid töösuhteid puudutavatele küsimustele. Nõustamisteenuse eesmärk on ühel või teisel töösuhete pooltel käituda töösuhetes teadlikult kooskõlas töösuhteid reguleerivate õigusaktide ja hea usu põhimõtetega, soodustada töösuhetes õiguskäitumist ning seeläbi vältida või vähendada töösuhteid reguleerivate õigusaktide rikkumist ja töövaidlusi. Tutvudes Tööinspeksiooni kodulehel eelnevalt kirjeldatud nõustamisteenuse sisuga, on mõnevõrra üllatav samalt lehelt lugeda tähelepanu juhtimist, mille kohaselt nõustamisjuristid ei osuta õigusabi, vaid annavad selgitusi töölepingu seaduse, töötervishoiu ja tööhutuse seaduse ja nende seaduste alusel antud õigusaktide kohta.⁷⁰

Töö autori hinnangul on siinkohal teatav vastuolu. Kui õigusabi on õiguslaste probleemide lahendamisel osutatav abi ning Tööinspeksiooni nõustamisteenuse puhul vastatakse õigusaktide rakendamisega seotud küsimustele pakkudes abi töösuhteid reguleerivate õigusaktide rakendamiseks, et seeläbi vältida õigusaktide rikkumist ja vaidluseid, siis on autori hinnangul keeruline seda millegi muu kui õigusabina mõista. Kuigi enamus Tööinspeksiooni vastused selgitustaotlustele on kehtiva juurdepääsupiiranguga õnnestus siiski tutvuda kahe selgitustaotluse vastusega⁷¹, millest nähtub, et Tööinspeksioon annab enda selgitusi õigusaktide tõlgendamise kohta.

Vaidluste korral on võimalik abi saada Tööinspeksiooni juures asuvast Töövaidluskomisjonist. Töövaidluskomisjoni ülesanne on menetlus läbi viia eesmärgipäraselt ja efektiivselt ning töövaidlus lahendada õigesti, võimalikult lihtsalt, kiirelt ja väikeste

⁶⁹ Euroopa Liidu tarbija nõustamiskeskus. Meist. Arvutivõrgus: <https://consumer.ee/meist/> (01.02.2022).

⁷⁰ Tööinspeksioon. Tööinspeksiooni nõustamisteenus. Arvutivõrgus: <https://www.ti.ee/et/node/9646> (02.02.2022).

⁷¹ Tööinspeksioon. Dokumendiregister. Vastus selgitustaotlusele nr 1.4-1/1335-1 ja 1.4-1/1038-9. Arvutivõrgus: https://intra.ti.ee/?page=pub_search_dynobj&tid=102355&u=20220310232327 (02.02.2022).

kuludega. Töövaidluskomisjoni saab pöörduda nii töötaja kui ettevõtte.⁷² Töövaidluskomisjoni otsuste kvaliteeti tagab töövaidluskomisjoni juhataja, kes peab õiguse õppesuunal omama vähemalt riiklikult tunnustatud magistrikraadi või sellele vastavat kvalifikatsiooni ning kes tunneb tööõigust ja töövaidluste menetluse läbiviimist (TvLS § 7 lg 2 p 1-2).

Seadusandja on loonud eraldi võimaluse saada abi ka õiguslike probleemide lahendamisel, mis tulenevad isikutevahelistest eluruumi üürilepingutest. Üürivaidluse lahendamise seaduse⁷³ (ÜVLS) § 2 lg 1 ja 2 kohaselt on kohaliku omavalituse üksusel õigus seaduse alusel asutada oma üksuse territooriumil lahendatavate vaidluste jaoks üürikomisjon, mis on üürivaidlusi lahendav sõltumatu organ. Sellist võimalust on kasutanud Tallinna linn, üürikomisjoni poole pöördumine on riigilõivuvaba ning kirjaliku avalduse üürikomisjonile võib teha kumbki osapool.⁷⁴ Arvestades, et keskeltläbi teeb üürivaidluste komisjon aastas veidi üle 50 otsuse, küll erisusena 2021. aasta, mille 01.12.2021 seisuga oli tehtud 23 otsust, siis näitavad need arvud, et selline tasuta vaidluste lahendamise institutsioon on õigusabi kättesaadavuse seisukohalt väga oluline.⁷⁵

Üürikomisjoni pakutava abi kvaliteedi tagavad üürikomisjoni esimehele ja liikmetele esitatavad spetsiifilised nõuded. ÜVLS § 4 lg 1 ja 2 kohaselt võib üürikomisjoni esimeheks olla üksnes isik, kes on täitnud õigusteaduse akadeemilise õppe riiklikult tunnustatud õppekava ja sooritanud üürikomisjoni liikme eksami. Üürikomisjoni liikmeks võib olla üksnes isik, kes on sooritanud üürikomisjoni liikme eksami. Seega piisab üürikomisjoni esimeheks olemiseks bakalaureuse kraadi omandamisest ning üürikomisjoni liikmel puudub õiguslase hariduse nõue üldse. Samas tuleb läbida eksam, millega hinnatakse, kas kandidaadi teadmised on sobivad tööks üürikomisjoni liikmena. Eksamit reguleerib majandus- ja kommunikatsiooniministri 06.03.2003 vastu võetud määrus nr 42, üürikomisjoni liikme eksami sooritamise kord.⁷⁶ Vastavalt nimetatud määruse §-le 7 on eksam kirjalik ning hõlmab küsimusi, mis tulenevad üürivaidluse lahendamise seadusest, elamuseadusest, tsiviilseadustiku üldosa seadusest, võlaõigusseadusest, asjaõigusseadusest, tsiviilkohtumenetluse seadustikust, haldusmenetluse seadusest ja omandireformi aluste

⁷² Tööinspeksioon. Töövaidluste lahendamine, töövaidluse lahendamise seaduse alusel. Arvutivõrgus: <https://www.ti.ee/et/tookeskkond-toosuhted/toosuhted-toovaidlus/toovaidluste-lahendamine-toovaidluse-lahendamise-seaduse> (09.03.2022).

⁷³ Üürivaidluse lahendamise seadus. – RT I 2003, 15, 86.

⁷⁴ Tallinna linnavalitsus. Nõuded üürivaidluse lahendamiseks esitatavale avaldusele. Arvutivõrgus: <https://www.tallinn.ee/est/Nouded-uurivaidluse-lahendamiseks-esitatavale-avaldusele> (02.02.2022).

⁷⁵ Tallinna linnavalitsus. Tallinna Üürikomisjoni otsused. Arvutivõrgus: <https://www.tallinn.ee/est/Tallinna-Uurikomisjoni-otsused> (02.02.2022).

⁷⁶ Majandus- ja kommunikatsiooniministri 06. märtsi 2003. a määrus nr 42 Üürikomisjoni liikme eksami sooritamise kord. – RT I, 27.05.2011, 10.

seadusest, samuti üürisuhteid käsitlevast kohtupraktikast. Seega võib autori hinnangul väita, et komisjoni liikme spetsiifilisi teadmisi kontrollitakse üsna põhjalikult ning tuleb omada laiapõhjalisi teadmisi õigusaktidest.

3. RIIGI ÕIGUSABI

3.1. Riigi õigusabi olemus

Põhiõigused on objektiivsed printsiibid, seega peab riik tegema rohkem kui vaid respekteerima põhiõigustega tagatud väärtusi. Seadus pole põhiseadusvastane üksnes siis kui ta sekkub liigselt isiku tegevustesse, vaid ka siis kui ta teeb seda liiga vähe, et kaitsta põhiõigust.⁷⁷

Õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste kaitsmiseks kohtusse ning õigus õiglasele kohtumenetlusele on oluliselt seotud riigipoolse õigusabi kättesaadavusega. PS § 15 sätestab igäühe õiguse pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse, kuid autori hinnangul on riigi õigusabi vast rohkemgi seotud just PS §-st 12 tuleneva võrdse kohtlemise põhimõttega. Võrdse kohtlemise põhimõtte on oluline riigi õigusabi taotluste menetlemisel. Paratamatult ei saa ega peagi riik pakkuma õigusabi kõigile, kuid õigus õiglasele kohtumenetlusele peab arvestama, et kvaliteetne õigusabi oleks kättesaadav neile, kellel on tegelik vajadus ning kes vastavad riigi poolt kehtestatud nõuetele. Kättesaadavuse all tuleb silmas pidada nii õigusabi riigipoolset võimaldamist võimalikult paljudele kui ka õigusabi taotluste lahendamist vastavalt õigusaktidele. See tagab, et riigipoolne õigusabi andmine oleks jätkusuutlik ning kohtleks isikuid võrdselt olenemata sellest, kes kelle vastu kohtusse pöördub.

Õigus võrdsele kohtlemisele on põhiõigus, mida tunnistab nii meie põhiseadus kui ka Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsioon. Nii PS § 12 kui EIÕK artikkel 14 on konstitutsioonilisele normile omaselt väga abstraktsed. Sätete kõrge abstraktsiooniaste võimaldab kaasas käia ühiskonna muutuste ja arengutega ning kohaneda riigi ja ühiskonna erinevate vajaduste ning arengutasemega. PS § 12 on avatud struktuuriga säte, mille sisustamine jääb suure rollis kohtute kanda. Sellise laia otsustusulatused andmine kohtule aga eeldab, et kehtiksid kindlad põhimõtted, millest juhinduda.⁷⁸

⁷⁷ Lõhmus, U. Õigusriik ja inimese õigused. Eesti mõttelugu 140. Tartu: Ilmamaa 2018, lk 46.

⁷⁸ Lõhmus, K. Võrdsusõiguse kontroll Riigikohtus ja Euroopa Inimõiguste kohtus – Juridica 2003/II, lk 107-108.

Kohtud peavad tagama, et kõiki koheldakse (nii avalikus elus kui ka hüvede jaotamisel) võimu ja kohtu poolt võrdselt ja õiglaselt.⁷⁹ Töö autori arvates seostub võrdse kohtlemise põhimõtte praktikas tihtipeale just mingite negatiivsete soorituste või tegude ärahoidmisega, kuid riigi õigusabi andmine järgib ühiskonnaliikmete võrdset kohtlemist läbi positiivse soorituse või teo, milleks on hüvede jagamine.

Riigi õigusabi reguleerib riigi õigusabi seadus, mille eesmärgiks on tagada kõigile isikutele asjatundliku ja usaldusväärse õigusteenuse õigeaegne ja piisav kättesaadavus (RÕS § 2). RÕS § 4 lg 1 kohasel on riigi õigusabi füüsilisele või juriidilisele isikule riigi kulul õigusteenuse osutamine riigi õigusabi seaduses sätestatud alustel ja korras. Riigi õigusabi seisneb selles, et õigusmenetluses (kriminaalmenetlus, väärteomenetlus, tsiviilkohtumenetlus, halduskohtumenetlus, haldusmenetlus, täitemenetlus), milles isik osaleb, esindab ja nõustab teda Eesti Advokatuuri poolt määratud advokaat.⁸⁰ Samas on praktikaid erinevaid, näiteks Soomes saab klient ise valida, kas ta soovib enda kaasust lahendada riigi õigusabibürood või erabüroo advokaati. Paljudel juhtudel võtab klient ise ühendust enda valitud õigusabi pakkujaga ning seejärel taotleb juba õigusabi pakkuja kliendi nimel riigi poolset toetust õigusabile.⁸¹

Tuleb tähele panna, et riigi õigusabi ei ole tasuta õigusabi, vaid selle eest tasub advokaadile riik. Ka riigi õigusabi saama õigustatud isikule ei pruugi riigi õigusabi jääda tasuta teenuseks. RÕS § 8 sätestab kolm viisi, kuidas riigi õigusabi lähtuvalt kulude hüvitamisest võidakse anda:

- a) õigusabi andmine kohustuseta hüvitada riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud;
- b) õigusabi andmine kohustusega ühekordse maksena täielikult või osaliselt hüvitada riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud;
- c) õigusabi andmine kohustusega osamaksetena täielikult või osaliselt hüvitada riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud.

Juhul, kui riigi õigusabi antakse kohustusega see hiljem hüvitada, siis hüvitamiskohustus määratakse proportsioonina või võimalusel konkreetse summana ja otsustatakse, kas hüvitamine toimub ühekordse maksena või osamaksetena. Hüvitamiskohustuse ulatuse ja

⁷⁹ Maruste, R. Õigus võrdsele kohtlemisele õigusriigis, selle õiguse printsiibid ja kohaldamispraktika Euroopa Inimõiguste Kohtus – Juridica 2008/II, lk 68.

⁸⁰ Eesti Advokatuur. Korduma kippuvad küsimused. Mis on riigi õigusabi? Arvutivõrgus: <https://www.riigioigusabi.ee/korduma-kippuvad-kysimused#Mis-on-riigi-igusabi> (05.02.2022).

⁸¹ Oikeus.fi. Finding judicial assistance. Arvutivõrgus: <https://oikeus.fi/en/index/laatikot/Legalassistance.html> (30.03.2022).

hüvitamise korra määramisel arvestab kohus füüsilisest isikust taotleja puhul isiku majanduslikku seisundit ja juriidilise isiku puhul majandusaasta aruandes toodut, arvestades asja olemust, õigusabi liiki ning õigusabi osutamise eeldatavat aega. Ühekordse maksena hüvitamise puhul määrab kohus võimaluse korral kindlaks hüvitamise tähtpäeva, osamaksete korral määrab kohus võimaluse korral kindlaks osamaksete suuruse ja maksete tähtpäevad. Kohus võib nõuda ka ettemaksu tasumist (RÕS § 16).

Kaitsja määramisel kõigis kriminaalmenetlustes ja vääртеomenetluses juhul, kui kaitsja osavõtt on kohustuslik, antakse riigi õigusabi RÕS §-s 8 ettenähtud viisi määratlemata ning riigi õigusabi hüvitamine toimub vastavalt kriminaalmenetluse seadustikule.⁸² Süüdimõistva kohtuotsuse korral hüvitab menetluskulud süüdimõistetu (KrMS 180 lg 1). Menetluskulude üheks osaks on muuhulgas kaitsjale määratud tasu ja kulud, mis on põhjendatud ja vajalikus ulatuses (KrMS 175 lg 1 p 4). Juhul kui kaitsja peaks esitama kulusid tegevuste kohta, mis ei ole süüdimõistetu kaitsmisel olnud asjakohased või on ebavajalikud, siis neid kulusid süüdimõistetul hüvitada ei tule. Menetluskulusid määrates arvestab kohus süüdimõistetu varalist seisundit ja resotsialiseerumisväljavaateid. Kui menetluskulude hüvitamine ilmselt käib süüdimõistetule üle jõu, jätab kohus osa neist riigi kanda, alaealise puhul võib seda teha tervikuna. Kohus võib määrata, et kriminaalmenetluse kulud hüvitatakse ositi (KrMS 180 lg 3).

3.2. Riigi õigusabi väljaspool karistusõigust

Tihti peale märgitakse, et riigi õigusabi on õiglase, humaanse ja tõhusa menetluse hädavajalik element kriminaalõigussüsteemis, põhinedes õigusriigi põhimõtetel. Juurdepääs õiguskaitsele on iseenesest universaalne inimõigus, see ei keskendu ainult konkreetsele menetlusliigile vaid õigusabi juurdepääsule. Seega on õigusriigi põhimõtte täitmiseks riigi õigusabi hädavajalik element õiglase, humaanse ja tõhusa menetluse pidamiseks ka tsiviil- ja haldusajades.⁸³

⁸² Kriminaalmenetluse seadustik. - RT I, 22.12.2021, 45.

⁸³ International Bar Association Access to Justice and Legal Aid Committee and the Bar Issues Commission. IBA Guidelines on Legal Aid Principles on Civil, Administrative and Family Justice Systems and its Commentary. London: International Bar Association 2019, lk 7. Arvutivõrgus: <https://www.ibanet.org/medias/E1FE37D3-0D2D-45B9-9590-49AED0913318.pdf?context=bWFzdGVyfGFzc2V0c3wyMjk3MDF8YXBwbGljYXRpb24vcGRmfGgyOC9oMjMvODc5NjM1NjQxMTQyMi9FMUZFMzdEMy0wRDJELTQ1QjktOTU5MC00OUFFRDA5MTMzMTgucGRmfDI4OTY3ZjI1NWQzZDAzN2M0Y2JkOTc3YjZkNWRjZDQyNjM4NDE3NGZmNWIIIMTAwNGMyNjY2ZGFkZTJkYzZwMDQ&attachment=true> (19.02.2022).

Tagamaks õigust õiglasele kohtulikule arutamisele nii üksikisiku õiguste ja kohustuste kindlaksmääramisel kui ka juurdepääsuna õigusele tervikuna ja õigusemõistmisele, tuleb riikidel edendada õigusnõustamise teenuseid vaestele, hüvitades muuhulgas riigi õigusabi kaudu antava õigusabi kulud.⁸⁴ Majanduslikult keerulises olukorras olevate inimeste sellisel moel võimestamine, otsida vastuseid ja saada abi ebaõigluse korral on õigusabi kättesaadavuse üheks põhielemendiks.⁸⁵

Oma õiguste ja vabaduste kaitsmine kohtumenetluses võib olla isikule äärmiselt koormav ja kulukas. Tihtipeale on olukordi, kus isik suudab vaevu kanda menetluskulusid, rääkimata kvaliteetse õigusabi eest maksmisest. Seetõttu ongi riigi õigusabi andmine väga oluline. Väljaspool karistusõigust antakse Eestis riigi õigusabi sõltuvalt isiku majanduslikust seisundist ning seda nii füüsilistele kui ka juriidilistele isikutele. Füüsilisele isikule antakse riigi õigusabi juhul, kui isik oma majandusliku seisundi tõttu ei suuda õigusabi vajamise ajal tasuda asjatundliku õigusteenuse eest või suudab seda teha üksnes osaliselt või osamaksetena või kelle majanduslik seisund ei võimalda pärast õigusteenuse eest tasumist lihtsat toimetulekut. Väljaspool karistusõigust on võimalik riigi õigusabi saada juriidiliste isikutena mittetulundusühingutel ja sihtasutustel juhul, kui tegemist on maksejõuetu mittetulundusühingu või sihtasutusega, mis on kantud tulumaksusoodustusega mittetulundusühingute ja sihtasutuste nimekirja või sellega võrdsustatud ja kes taotleb riigi õigusabi keskkonnakaitse või tarbijakaitse valdkonnas või riigi õigusabi andmiseks esineb muu ülekaalukas avalik huvi paljude inimeste seadusega kaitstud õiguste võimaliku kahjustamise vältimiseks.⁸⁶ Arvestades, et õigusabi saamine eeldab selle hindamise menetlust, siis on oluline, et oleksid reglementeeritud toetuse saamisele seatud nõuded ning need nõuded oleksid kooskõlas põhiseadusega ega piiraks põhjendamatult isiku põhiõigusi.

On üldine põhimõte, et kõiki inimesi tuleb kohelda võrdselt. Tuleb aga arvestada, et kõiki inimesi tuleks kohelda võrdselt lähtuvalt teatud olulistest aspektidest. See tähendab, et kui on olemas piisav põhjus – oluline aspekt, mille poolest mõni inimene erineb teistest inimestest,

⁸⁴ European Committee on Legal Co-operation (CDCJ). Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the efficiency and the effectiveness of legal aid schemes in the areas of civil and administrative law. Preambule. Arvutivõrgus: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectId=0900001680a1a347 (19.02.2022).

⁸⁵ International Bar Association Access to Justice and Legal Aid Committee and the Bar Issues Commission, lk 11.

⁸⁶ Eesti Advokatuur. Korduma kippuvad küsimused. Kellel on võimalik saada riigi õigusabi? Arvutivõrgus: <https://www.riigioigusabi.ee/korduma-kippuvad-kysimused#Kellel-on-vimalik-saada-riigi-igusabi> (19.02.2022).

võib seda inimest kohelda erinevalt. Millal see on lubatud, peab olema täpselt määratletud ja põhjendatud, oluline on identsetel juhtudel käituda ühetaoliselt.⁸⁷

Võrdne kohtlemine kohaldub selgelt riigi õigusabi kättesaadavuse otsustamise juures, kus majanduslikult edukaid koheldakse ühest küljest riigi õigusabi pakkumisel erinevalt võrreldes majanduslikult keerulises olukorras olevate inimestega. Seda aga selleks, et majanduslikult keerulises seisundis inimestele tagada õigusabi võrdselt edukate inimestega. Võrdsuse hindamisel lähtutakse sellest, et isikud on majanduslikus mõttes õigusabi kättesaadavuse võime poolest oma stardipositsioonilt erinevas olukorras. Samas võrdses või sarnases positsioonis olevate isikute taotlusi hinnates tuleb käituda ühtviisi.

Inimesed on valmis mõistma ja aru saama, et ühed on võimekamad kui teised ja neil võib paremini minna. Kuid inimesed tunnevad ennast väga riivatuna, kui nendega sarnaseid inimesi koheldakse erinevalt ja ebavõrdselt, seda tajutakse ebaõigluse ja hoolimatusena, mis riivab inimväärikust.⁸⁸ Seega on majanduslikust seisundist tulenevalt riigi õigusabi määramisel väga oluline teha sarnastel alustel esitatud riigi õigusabi taotluste põhjal ühetaolisi otsuseid.

3.3. Riigi õigusabi taotlemine ja selle hindamine

Välja arvatud kohustusliku kaitsja osavõtuga kriminaalmenetlused ja väärteoasjade kohtumenetlused, otsustatakse riigi õigusabi andmine isiku taotluse alusel. Isik peab esitama kohtule eesti või inglise keeles taotluse riigi õigusabi saamiseks⁸⁹ ning justiitsministri 17. veebruari 2005. a määruse nr 8 „Riigi õigusabi taotleja majandusliku seisundi teatises sisalduvate andmete loetelu“⁹⁰ kohase riigi õigusabi taotleja majandusliku seisundi teatise, mis võimaluse korral tuleb esitada vastavalt määruse lisas olevale vormile.

⁸⁷ Equality by Isaiah Berlin - A Summary. Originally published: Richard Wollheim and Isaiah Berlin, "Equality," Proceedings of the Aristotelian Society 56 (1955): 281–326. Arvutivõrgus: <https://cluelesspoliticalscientist.wordpress.com/2020/07/11/equality-isaiah-berlin-summary/> (20.02.2022).

⁸⁸ Maruste 2008, lk 68.

⁸⁹ Eesti kohtud. Taotlus riigi õigusabi saamiseks ja taotleja majandusliku seisundi teatis. Arvutivõrgus: <https://www.kohus.ee/dokumendid-ja-vormid/taotlus-riigi-oigusabi-saamiseks-ja-taotleja-majandusliku-seisundi-teatis> (20.02.2022).

⁹⁰ Justiitsministri 17. Veebruari 2005. a määrus nr 5 Riigi õigusabi taotleja majandusliku seisundi teatises sisalduvate andmete loetelu. - RT I, 31.12.2010, 50.

Riigikohus on lahendis 3-1-1-151-05 öelnud, et riigi õigusabi saamise esmaseks ja kohustuslikuks eelduseks on riigi õigusabi seaduses märgitud maksejõuetus.⁹¹ Kuigi viidatud riigikohtu lahendis on füüsilise isiku puhul kasutatud maksejõuetuse terminit, tuleb arvestada, et kõnealusel otsusel ei peeta silmas maksejõuetust pankrotiseaduse tähenduses, sellele viitab ka riigikohtu lahendis toodud viide RÕS § 6 lg-le 1, mis käsitleb füüsilise isiku majanduslikust seisundist tulenevat vajadust saada abi. Riigikohus on ka hilisemalt juhtinud tähelepanu, et menetlusabi andmise tingimus ei eelda maksejõuetust, vaid lähtub majanduslikust seisundist, mis ei võimalda menetluskulusid tasuda.⁹² Majanduslik seisund ei ole riigi õigusabi määramisel ainus tegur, mida kohus taotluse üle otsustamisel hindab. Vastavalt tsiviilkohtumenetluse seadustikule⁹³ ja halduskohtumenetluse seadustikule⁹⁴ peavad olema kumulatiivselt täidetud järgmised eeldused:

- a) Abi on vaja majandusliku seisundi tõttu (TsMS § 181 lg 1 p 1, TsMS § 183 lg 1, HKMS § 111 lg 1, HKMS § 113 lg 1);
- b) Õigusabi andmine ei ole seadusest tulenevalt välistatud (TsMS § 181 lg 3, TsMS § 182 lg 2 p 1-3, TsMS § 183 lg 1, HKMS § 111 lg 3, HKMS § 112 lg 1 p 1-3, HKMS § 113 lg 1);
- c) On piisav alus eeldada kavandatava menetluse edukust (TsMS § 181 lg 1 p 2, HKMS § 111 lg 1).

Nagu eelnevalt toodud, on isiku ligipääs riigi õigusabile väga seotud tema majandusliku seisundiga endale kvaliteetset õigusabi lubada. See, kas riigi õigusabi saab inimese jaoks kättesaadavaks või mitte sõltub konkreetse kohtu hinnangust, seejuures ei ole seotud konkreetseid piire isiku sissetulekule nagu peatükis 2.2.1. viidatud riigi toetatava õigusnõustamise puhul, vaid kohus peab lähtuma RÕS § 14 toodud üldistest alustest ja neid igakordselt hindama.

RÕS § 14 lg 1 ja 2 järgi arvestatakse majandusliku seisundi hindamisel nii taotleja kui temaga koos elavate perekonnaliikmete vara ja sissetulekuid, taotleja ülalpidamisel olevate isikute arvu, eluasemele tehtavaid mõistlikke kulutusi ning muid tähendust omavaid asjaolusid. Majandusliku seisundi hindamisel ei arvestata taotleja vara, millele seaduse kohaselt ei saa sissenõuet pöörata ega taotlejale kuuluvat ning tema ja temaga koos elavate

⁹¹ RKKKm 3-1-1-151-05 p 8.

⁹² RKTKm 2-17-16878 p 9.

⁹³ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 22.12.2021, 23.

⁹⁴ Halduskohtumenetluse seadustik. – RT I, 08.12.2021, 20.

perekonnaliikmete igapäevakasutuses olevat eluaset ja vajalikku sõiduvahendit, kui nende arv ja väärtus on õiglaselt suhtes perekonna suuruse, sõiduvajaduse ning sissetulekuga.

Ainuüksi üldistest sätetest võib olla keeruline mõista, mida kohus hindamisel arvestada saab või mitte, suuniseid selleks leiab riigikohtu seisukohtadest. Riigikohtu tsiviilkolleegium on lahendis nr 3-2-1-163-09 toonud välja, et majanduslikku seisundit hinnates ei arvestata igasuguseid laenukohustusi, mis taotleja omale võtnud on. Eluasemele tehtavate mõistlike kuludena saab arvestada kulusid, mis on mõistlikus vastavuses taotleja perekonna suuruse ja vajadustega. Eluasemele tehtavateks mõistlikeks kuludeks saab pidada eelkõige eluaseme kasutamise seotud kulusid, s.o tasu vee, elektri, kütte jms eest. Samuti võib aga eluasemele tehtavaks mõistlikuks kuluks pidada ka eluaseme soetamiseks võetud laenu tagasimakseid mõistlikus ulatuses.⁹⁵ Taotleja sissetuleku arvestamisel on riigikohus olnud lahendis 3-2-1-152-12 seisukohal, et riigi õigusabi andmise otsustamisel saab taotleja majanduslikku seisundit hinnates arvestada taotleja sissetulekuks ka riiklikku pensionit ja riiklikke sotsiaaltoetusi.⁹⁶ Toetuste puhul tuleb samas arvestada, et näiteks lapsetoetust ei saa tulenevalt selle olemusest taotleja majandusliku seisundi hindamisel arvesse võtta.⁹⁷

Riigi õigusabi taotlemisel on oluline, et kavandatav menetluses osalemine, kus isik õigusabi soovib, oleks perspektiivne, ilmselgelt alusetute hagide korral võib pädev asutus jätta tasuta õigusabi taotlused rahuldamata.⁹⁸ Riigi õigusabi andmisel hinnatakse, et menetluses osalemine oleks edukas ja seejuures menetluses osalemise edukust eeldatakse (TsMS § 181 lg 2 ja HKMS § 111 lg 1). Menetluses osalemise edukust eeldatakse, kui taotlus, mille esitamiseks menetlusabi taotletakse, on õiguslikult veenvalt põhjendatud ja faktiliselt põhjendatud. Menetluses osalemise edukuse hindamisel arvestatakse ka asja tähendust menetlusabi taotlejale (TsMS § 181 lg 2 ja HKMS § 111 lg 2).

Kohus hindab menetluses osalemise edukust isiku esitatud taotluse või sellega koos esitatud andmete alusel. Tegemist on ülevaatliku hinnanguga taotleja esitatud väidetele ja asjaoludele. Menetluses osalemise hindamine ei tohiks viia asja sisulise lahendamiseni ning kohus ei tohiks asuda tõendeid hindama.⁹⁹ Vastasel juhul võib töö autori hinnangul tekkida olukord,

⁹⁵ RKTkm 3-2-1-163-09 p 8.

⁹⁶ RKTkm 3-2-1-152-12 p 13.

⁹⁷ RKTkm 3-2-1-111-09 p 9.

⁹⁸ 27. jaanuari 2003. Aasta Euroopa Liidu Nõukogu Direktiiv 2003/8/EÜ, millega parandatakse õiguskaitse kättesaadavust piiriüleste vaidluste korral, kehtestades sellistes vaidlustes antava tasuta õigusabi kohta ühised miinimumeeskirjad. – ELT L 26, lk 41 - 47, Art 6 lg 1.

⁹⁹ Kõve, V. Tsiviilkohtumenetluse seadustik I, I-V osa (§-d 1-305). Komm vlj. Tallinn: Juura 2017, lk 909.

kus isiku õiguste ja vabaduste üle otsustatakse ilma, et talle oleks tagatud ligipääs kvaliteetsele õigusabile läbi esindaja, kellel oleks võimalik oma kliendi huvide eest seista. Samas, kui kogu vaidlus taandub põhiosas tõendite hindamisele ning taotleja tõendeid ilmselgelt esitanud ei ole, ei saa eeldada ka edukat menetluses osalemist. Menetluses osalemise edukuse nõude eesmärk peaks olema piirata menetluste hulka, mille puhul taotleja selgelt oma eesmärki ei saavuta või õiguse rikkumine täielikult puudub, vältides seeläbi vaidluse teise poole kahjustamist ja ka riigieelarve põhjendamatut kulutamist.¹⁰⁰

3.4. Riigi õigusabi karistusõiguses

Riigi õigusabi on üks sotsiaalabi liikidest, mida riik annab eelkõige puuduses olevatele isikutele eesmärgiga tagada kõigile isikutele võimalus oma õiguste ja vabaduste realiseerimiseks. Kuigi ennekõike on riigi õigusabi skoobis füüsilised isikud, kelle majanduslik seisund ei võimalda endale kaitsjat või esindajat palgata, siis antakse seda ka majanduslikult olukorrast sõltumata kriminaal- või väärteomenetluses kui kaitsja osalemine on kohustuslik.¹⁰¹ Õigus õiglasele kohtumenetlusele on kesksemaid kriminaalmenetlusega seotud menetluspõhiõigusi.¹⁰² Õiglast kohtumenetlust aitab tagada see kui menetluse pooled on võrdsed.

Eesti Vabariigi põhiseaduses EIÕK artikkel 6 lg 3 p-le c sarnast paragrahvi, mis oleks otseselt suunatud kuriteos süüdistatavale tasuta õigusabi andmisele ei ole. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon seab tasuta õigusabi saamiseks kaks kumulatiivset tingimust:

- a) kui see on õigusemõistmise huvides vajalik;
- b) süüdistataval pole piisavalt vahendeid õigusabi eest tasumiseks.

Nende tingimuste sisu ei ole konventsioonis lahti selgitatud vaid on jäetud kohtu hinnata. Euroopa Inimõiguste Kohus on piisavate vahendite puudumise osas olnud seisukohal, et ei pea olema kindlaid viiteid, mis tõendavad piisavate vahendite puudumist, vaid piisab, kui on indikatsioonid, mis viitavad vahendite puudumisele.¹⁰³ Teist eeldust, õiguse mõistmise

¹⁰⁰ *Ibidem*, lk 909.

¹⁰¹ Rebane, K., Vaikmaa, G., Tarum, S. Riigi õigusabi süsteemi korraldamise stsenaariumid. Analüüs. Tallinn: Justiitsministeerium, justiitshalduspoliitika osakond 2015, lk 5. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/riigi_oigusabi_analuus_19.01.2016.pdf (05.02.2022).

¹⁰² Lõhmus, U. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Kolmas, täiendatud ja ümbertöötatud vlj. Tallinn: Juura 2019, lk 21.

¹⁰³ EIKo 2376/03, *Tsonyo Tsonov vs. Bulgaaria* (nr 2) p 39.

huvides, tuleb hinnata võttes arvesse juhtumi asjaolusid tervikuna. Hindamisel võtab Euroopa Inimõiguste Kohus arvesse süüteo raskust ja kaalul oleva karistuse raskust. Printsipiis, kui kaalul on vabaduse võtmine, nõuavad õigusemõistmise huvid seaduslikku esindamist. Täiendava tingimusena võtab kohus arvesse nii kohtuasja keerukust kui ka süüdistatava isiklikku olukorda sellest vaatest, mis puudutab konkreetse süüdistatava suutlikkust oma juhtumist aru saada, näiteks kohtus kasutatava keele või konkreetse õigussüsteemi mittetundmise tõttu.¹⁰⁴ Lõpuks ei saa jätta tähelepanuta poolte võrdsuse tagamise vajadust, kvalifitseeritud advokaat suudab tuua tasakaalu prokuröri ja süüdistatava vahele, selgitades kaebaja esitatud põhjendusi ja tõhusalt vaidlustada prokuröri seisukohti kohtuistungil.¹⁰⁵

Kuna konventsioon ei defineeri täpselt, millal puuduvad süüdistataval piisavad vahendid õigusabi eest tasumiseks, ega mõtesta lahti õigusemõistmise huvide kontseptsiooni, siis on liikmesriikidel ulatuslik kaalutusõigus. Eestis annab riik õigusabi heldelt. Kahtlustatava või süüdistatava riigi õigusabi saamise tingimusteks pole vahendite puudumine ega õigusemõistmise huvid. Riigi õigusabi seadus näeb ette, et kriminaalmenetluses saab riigi õigusabi füüsilisest isikust kahtlustatav või süüdistatav, kes pole kaitsjat valinud kokkuleppel ja kelle kriminaalasjas on kaitsja osavõtt seaduse järgi kohustuslik või kes taotleb kaitsja osavõttu majanduslikust seisundist sõltumata. Teatud juhtudel saab riigi õigusabi majanduslikust seisundist sõltumata füüsilisest isikust menetlusalune isik ka väärteoasja kohtumenetluses.¹⁰⁶

Kriminaalmenetluse puhul on võistleva kohtumenetluse poolteks ühelt poolt süüdistatav ja teiselt poolt riiklik süüdistaja prokuröri näol. Euroopa Kohus on selgitanud, et poolte võrdsuse põhimõte, mis tuleneb õiglase kohtumenetluse mõistest endast, tähendab kohustust anda kummalegi poolele mõistlik võimalus oma seisukoha ja tõendite esitamiseks tingimustes, mis ei asetaks ühte neist oma vastasega võrreldes oluliselt ebasoodsamasse olukorda. Poolte võrdsuse põhimõtte eesmärk on tagada poolte tasakaal kohtumenetluses, võimaldades nii kõikidel kohtumenetluse osalistel kõiki kohtule esitatud dokumente hinnata ja neile vastu vaielda.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Council of Europe/European Court of Human Rights. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (criminal limb), updated on 31 December 2021, p 478-480. Arvutivõrgus: https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_6_criminal_eng.pdf (06.02.2022).

¹⁰⁵ EIKo 21124/04, *Tsonyo Tsonev vs. Bulgaaria* (nr 3) p 52.

¹⁰⁶ Lõhmus 2019, lk 160.

¹⁰⁷ EKo C-199/11, *Europese Gemeenschap versus Otis jt.*, ECLI:EU:C:2012:684 p 71-72.

Poolte võrdsuse üle otsustamiseks on vaja võrrelda kohtumenetluse üht poolt teisega, otsustamaks kas ühel poolel on teisega võrreldes eeliseid.¹⁰⁸ Paratamatult ei ole tavapärast süüdistatav ja prokurör võrdsed. Prokuröriks saamisel on spetsiifilised nõuded õigushariduse taseme osas ning prokurör on spetsialiseerunud kindlale õigusvaldkonnale ja valdkondliku kogemusega, seega ei ole tavapärast süüdistatav ning prokurör samal tasemel. See paneb pooled kehtiva õiguse rakendamisel ebavõrdsesse stardipositsiooni. Seega õiglase kohtumenetluse ja poolte võrdsuse tagamiseks on kriminaalmenetluse seadustiku järgi reeglina kohtumenetluses kaitsja osavõtt kohustuslik (KrMS § 45 lg 2 ja 4). Kriminaalmenetluse algusest saadik on süüdistus ja kaitse väga erineval positsioonil ja erinevate võimalustega. Arvestades poolte õiguseid kriminaalmenetluses ei saa rääkida mõlemale poolele täielikust võrdsuse tagamisest. Näiteks prokuröril on ühelt poolt õigus kasutada sunnivahendeid, millest süüdistatav on ilma jäetud, teiselt poolt on prokuröril töendamiskohustus, süüdistataval aga õigus kogu menetluse vältel vaikida. Poolte võrdsusest saab rääkida väga piiratud ulatuses seoses mõne õigusega. Konkreetselt väljendub see järgmises:

- a) Kaitsel peab olema võimalus esitada süüdistuse argumentidele vastuargumente;
- b) Kaitsel peab olema süüdistatavaga võrdne võimalus esitada tõendeid;
- c) Kaitsle tuleb teatavaks teha süüdistuse kogutud teave.¹⁰⁹

Arvestades, et täielik võrdsuse tagamine ei ole võimalik, siis on kriminaalmenetluses õigem mõtestada seda kui prokuröri tegevuse tasakaalustamise nõuet.¹¹⁰ Pakkudes kriminaalmenetluses riigi õigusabi sõltumata süüdistatava majanduslikust seisundist, tagatakse kõigile süüdistatavatele, et õigusabi on kättesaadav läbi professionaalse esindaja olemasolu. Sellega püütakse saavutada poolte vahel tasakaal, kus süüdistatav tõstetakse kaitsja olemasolu näol võimalikult samale tasemele millele vastab prokurör.

Õigus kaitsjale ei tähenda tänapäeval mitte ainult kaitsja formaalset viibimist menetluse juures, vaid kaitsja peab menetluses ka midagi tegema, see tähendab, et menetluses osalev kaitsja peab aktiivselt oma kaitsealuse õiguste eest seisma. Kaitsja tegevus peab olema menetluses efektiivne, kusjuures efektiivsust ei saa mõõta niivõrd tulemuse kaudu, kui võrd

¹⁰⁸ Lõhmus 2019, lk 72.

¹⁰⁹ Lõhmus 2019, lk 73.

¹¹⁰ Jackson, J. D., Summers, S. J. Obstacles to Fairness in Criminal Proceeding. Individual Rights and Institutional Forms. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing 2018, lk 107 ja 109. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=Bb5KDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR5&ots=FChqGud9k&sig=vhRVGC_PvYrQN1a_vHwynbuf09A&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (27.02.2022).

protsessi kaudu.¹¹¹ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis toodud õiguste, mille hulka kuulub ka õigus olla kaitsja poolt esindatud, eesmärk ei ole tagada õiguseid mitte teoreetiliselt või illusoorset, vaid praktiliselt ja tõhusalt.¹¹² Seega ei piisa ainuüksi kättesaadavusest, vaid sinna kõrvale tuleb tagada ka kvaliteet. Pelgalt riigi õigusabi korras kaitsja määramine ei taga veel, et kaitsja antav õigusabi oleks tõhus. Kuigi see nii ei peaks olema, võib ka riigi õigusabina määratud kaitsja oma ülesannetest kõrvale hiilida või täita neid kohusetundetult. Samas on advokaat riigist sõltumatu õigusasjatundja, mistõttu kaitsja käitumine on esmajoonel süüdistatava ja tema kaitsja vaheline probleem, seda sõltumata sellest, kas kaitsja on valitud kokkuleppel või määratud riigiabina. Riik on õigustatud sekkuma siis, kui riigiabina määratud kaitsja kaitsetegevus on ilmselgelt ebatõhus. Kaitsja peab tõhusalt tegutsema kõikide kaitseülesannete täitmisel, kuid eriline tähtsus on kaitsja rollil just kuritegude puhul, kus määratav karistus võib olla karm.¹¹³ Juhul kui kohtut teavitatakse, et tegu on kohusetundetu kaitsjaga, tuleb ta asendada või kohustada teda oma kaitseülesannet täitma.¹¹⁴

Töö autori hinnangul väga oluline samm kvaliteetsema riigi õigusabi suunast tehti 01.01.2010 jõustunud advokatuuriseaduse muudatusega, millega lisati seadusesse peatükk 4¹ – riigi õigusabi. Enne viidatud advokatuuriseaduse muudatust kehtis riigi õigusabiga kriminaalasjades demokraatlikule õigusriigile mittekohane advokaadi valimise süsteem, mille kohaselt oli uurijal ja prokuröriil võimalik valida endale sobiv vastaspool. Advokatuuriseaduse ja sellega seonduvate seaduste muutmise eesmärgiks oli riigi õigusabi korralduse (advokaatide ja nende tasude määramise põhimõtete) muutmine ning seeläbi õigusabi mõistliku kvaliteeti tagava advokaadi kättesaadavuse parandamine vähekindlustatud isikutele.¹¹⁵

Selline seaduse muutmise vajadus leidis kinnitust 2008. aasta jaanuaris ja veebruaris Justiitsministeeriumi siseauditi osakonna poolt läbi viidud auditi tulemustest. Auditist selgus, et kriminaalasjade puhul on advokaadi valikul oluline roll uurijatel. Prokurörid ja kohtunikud valivad üldjuhul advokaadi, kes on osutanud õigusabi juba eelnevas menetluses. Ankeetküsitluse tulemuste põhjal oli uurijal peamisteks valikukriteeriumiteks advokaadi

¹¹¹ Soo, A. Kuidas tagada efektiivne riigi õigusabi kriminaalmenetluses? – *Juridica* 2014/IX, lk 700.

¹¹² EIKo 47287/99, *Perez vs. Prantsusmaa* p 80.

¹¹³ Lõhmus 2019, lk 167-168.

¹¹⁴ EIKo 39908/05, *Iglin vs. Ukraina* p 67.

¹¹⁵ Advokatuuriseaduse ja sellega seonduvate seaduste muutmise seaduse (253 SE) eelnõu seletuskiri, lk 1. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/60554af5-67f1-8fdf-8636-ea3b59a31594/Advokatuuriseaduse%20ja%20sellega%20seonduvate%20seaduste%20muutmise%20seadus> (08.02.2022).

leidmise ja toimingu läbiviimise kiirus (59%). Vaid 9% uurijatest lähtus valiku tegemisel advokaadi töö kvaliteedist. Kuna advokaadi valikul oli peamiseks kriteeriumiks kiirus, siis eelistati neid advokaate, kes olid keskendunud vaid riigi õigusabi osutamisele. Selliste advokaatide töö kvaliteeti peetakse üldjuhul keskmisest nõrgemaks. Sellest tulenevalt ei loonud toonane riigi õigusabi osutaja valimise süsteem õigusabi saaja jaoks vajalikke eeldusi kvaliteetse õigusabi saamiseks. Arvestades kriminaalmenetluses karistusliikide olemust võivad kvaliteetse õigusabi puudumisel olla rasked ja pöördumatud tagajärjed isikute põhiõigustele ja -vabadustele.¹¹⁶

Kehtiva advokatuuriseaduse järgi ei määra riigi õigusabi osutavat advokaati enam uurija või prokurör, vaid see määratakse advokatuuri poolt. Advokatuur, kui advokaatide katusorganisatsioon peab esmajoones tagama, et advokaadi antav õigusabi on kvaliteetne.¹¹⁷ Sellega lõpetati eelnevalt eksisteerinud demokraatlikule õigusriigile sobimatu olukord, kus uurija ja prokurör saavad valida endale menetluses sobiva vastase. Vastava põhimõttelise parandusega on põhirõhk kiirelt menetluselt liikunud õigusabi saava isiku varasemast kvaliteetsemale kaitsele.¹¹⁸ Töö autori hinnangul aitab advokatuuri poolt riigi õigusabi osutaja valimine ka võrdsuse põhimõtet oluliselt paremini tagada, sest on üsnagi mõeldamatu, et võistlevas kohtumenetluses valib üks pool endale ise vastase. Isegi kui prokurör on omale vastu seisva kaitsja valimisel seadnud esikohale kvaliteedi, peab kogu protsess usalduse tagamiseks ka kõrvalt vaatajaile näima ausana, endale vastase valimine töö autori hinnangul seda ei tagaks.

3.5. Advokaat riigi õigusabis

Eesti Advokatuur on advokatuure ühendava Rahvusvahelise Advokaatide Assotsiatsiooni (IBA) liige. Rahvusvahelisel tasandil on ette nähtud, et advokaadi kohustus on tegutseda oma kliendi huvide ja õiguste eest seismisel ühtviisi, sõltumata sellest, kas ta osutab teenust eraisikule, ettevõttele või riigile. Advokaadi roll on olla kliendile usaldusväärne nõustaja ja esindaja ning kolmandate osapoolte poolt austatud professionaal ja õiglase õigusemõistmise asendamatu osaline. Kõiki neid elemente kehastades täidab advokaat, kes teenib truult oma kliendi huve ja kaitseb kliendi õigusi, ka advokaadi funktsiooni ühiskonnas, olles konfliktide ennetaja ja takistaja, tagades seejuures konfliktide nõuetekohase lahendamise. Asjade

¹¹⁶ *Ibidem*, lk 1-2.

¹¹⁷ Lõhmus 2019, lk 168.

¹¹⁸ Kalamees, K. Paet astus advokaatide sõltumatuse kaitseks välja. – Postimees 20.03.2008. Arvutivõrgus: <https://www.postimees.ee/1772521/paet-astus-advokaatide-soltumatuse-kaitseks-valja> (08.02.2022).

nõuetekohasel lahendamisel tagab advokaat, et konflikti lahendatakse kooskõlas tunnustatud tsiviilõiguse, avaliku õiguse ja kriminaalõiguse põhimõtetega, võttes arvesse poole õigusi ja huve ning edendades õiguse arengut ning kaitstes vabadusi ja õigusriiki.¹¹⁹ Seega peab advokaat osutama teenust sama kvaliteediga nii tavapärasele lepingulisele kliendile kui ka riigi õigusabi korras määratud kliendile.

Põhjusel, et õigus on tavainimese jaoks keeruline peab kvaliteetne õigusabi olema kättesaadav. Kuigi advokaatidel on ülesandeks olla diskussioonipartneriks põhimõtteliste õigusküsimuste üle arutamisel ja õiguskorra muudatuste kavandamisel, on advokaat ennekõike siiski väga oluline vahelüli inimese õiguste realiseerimisel. Just nendest sõltub kuidas mõistetakse õigust ja kuidas õigust mõistetakse. Eriline avalikku huvi esindav roll on seejuures just riigi õigusabi osutavatel advokaatidel.¹²⁰

Eesti Advokatuuri Eetikakoodeksi järgi on advokaat kohustatud ülesande vastuvõtmisel või sellest keeldumisel, samuti ülesande täitmisel või ülesande täitmisest loobumisel kohtlema kõiki isikuid võrdselt, sõltumata kodakondsusest, rahvusest, rassist, nahavärvusest, soost, keelest, päritolust, usutunnistusest, poliitilistest või muudest veendumustest, samuti varalisest ja sotsiaalsest seisundist või muudest sarnastest asjaoludest. See tähendab, et ka kliendi majanduslikust olukorrast sõltumata peab advokaat isikule teenust osutama asjatundlikult põhinedes tehioolude, tõendite, õigusaktide ja kohtupraktika põhjalikule uurimisele. Advokaat täidab kliendi ülesande mõistliku aja jooksul või õigusteenuse lepingus kokkulepitud tähtpäevaks ning hoidub kliendile põhjendamatute kulutuste tekitamisest.¹²¹

Advokaati ei tasustata riigi õigusabi pakkumisel sama tunnihinna alusel, millega ta osutab teenust lepingulistele klientidele oma tavapärase majandustegevuses. Riigi õigusabi osutamise eest makstava tasu arvestamise alused ja tasumäärad kehtestab justiitsminister, arvestades riigieelarvest selleks eraldatud vahendite suurust ja riigi õigusabi eeldatavat mahtu ning olles eelnevalt ära kuulanud advokatuuri juhatuse seisukoha. Tasu arvestamise aluseid ja tasumäärasid võib valdkonna eest vastutav minister eelarveaasta kestel muuta (RÕS § 21 lg 3).

¹¹⁹ International Bar Association. IBA International Principles on Conduct for the Legal Profession 2011, lk 10. Arvutivõrgus: https://www.icj.org/wp-content/uploads/2014/10/IBA_International_Principles_on_Conduct_for_the_legal_prof.pdf (05.03.2022).

¹²⁰ Voltenberg, K. Eesti Advokatuur – kutseorganisatsioon ja avaliku halduse kandja – Juridica 2011/VII, lk 492.

¹²¹ Eesti Advokatuuri Eetikakoodeks § 14 lg-d 1-3. Arvutivõrgus: <https://advokatuur.ee/est/advokatuur/oigusaktid/eetikakoodeks> (06.03.2022).

Nimetatud volitusnormi alusel on kehtestatud justiitsministri 26.07.2016 määrus number 16 „Advokaadile riigi õigusabi tasu maksmise ja kulude hüvitamise kord“, mis muu hulgas määrab kindlaks tasumäärad nii kohtu välises menetluses kui ka kohtus. Määruse § 5 kohaselt on tasu miinimummääraks poole tunni tasu ning §-de 6-10 järgi määratud kaitsja tasumäär kriminaalasjades, kannatanu või tsiviilkostja esindaja tasumäär kriminaalasjades, kaitsja tasumäär väärteoasjades ja esindaja tasumäär tsiviilasjades on 27 eurot iga poole tunni kohta ehk tunnitasuna 54 eurot. Erandina on ette nähtud suurem tasu, kui riigi õigusabi osutatakse kriminaalasjas piiratud teovõimega kannatanule või perekonnaasjas alaealisele, kellele kohus on määranud esindaja. Sellisel juhul kohaldatakse advokaadile makstava riigi õigusabi tasule koefitsienti 1,5. Selle eesmärk on motiveerida kuriteoohvrite ja alaealiste esindamisele spetsialiseerunud advokaate, kes on vastavalt koolitatud ja omavad pikaajalist kogemust, andma riigi õigusabi eriti haavatavatele menetlusosalistele, et parandada neile osutatava õigusabi kättesaadavust ja kvaliteeti.¹²² Kõige kõrgem on esindaja tasumäär haldusmenetluses ja halduskohtumenetluses, kus see on 36 eurot iga poole tunni kohta ehk tunnitasuna 72 eurot. Lisaks advokaadi tunnitasule kantakse ka riigi õigusabi osutamisega seotud sõidu- ja majutuskulud, tõlkekulud ja tõendite esitamisega seotud kulud. Riigi õigusabi tasumäärasid on järkjärguliselt tõstetud. Tasumäärade tõstmise eesmärk on olnud motiveerida advokaate võtma rohkem osa riigi õigusabi andmisest. Viimase tasumäärade muutmise käigus oli Eesti Advokatuuri ettepanek tõsta tasumäär kõikides riigi õigusabi liikides 30 eurole pooltunni kohta, paraku ei olnud see olemasolevate eelarveliste võimaluste piires teostatav.¹²³

Töö autori hinnangul tuleb arvestada, et advokaadi tunnitasu riigi õigusabis on märkimisväärselt, kui mitte kordades väiksem võrreldes tavalise lepingulisele kliendile pakutava kvaliteetse advokaadi teenuse tunnitasuga. See võib tuua kaasa advokaatide vähese motivatsiooni riigi õigusabi pakkumisel kahest aspektist. Esiteks ei ole paljud advokaadid üleüldse huvitatud oma teenust riigi õigusabis pakkuma, mis tähendab, et väheneb õigusabi kättesaadavus. Teisest küljest on oht pakutava teenuse madalamale kvaliteedile, sest olenemata advokaadile seatud eetilistest nõuetest kohelda oma kliente võrdselt, ei pruugi advokaat siiski olla motiveeritud panustama oma aega madalamalt tasustatud kaasustesse võrreldes tavapärase lepingulise tunnihinnaga kaasustega. Eriti tõenäoline on see just keerulisemate õiguskaitsekaasustega puhul, kus panustatud aeg omab suuremat rolli.

¹²² Justiitsministri 26. juuli 2016. a määruse nr 16 „Riigi õigusabi osutamise eest makstava tasu arvestamise alused, maksmise kord, tasumäärad, riigi õigusabi osutamisega kaasnevate kulude hüvitamise ulatus ja kord ning taotluse esitamise tingimused“ muutmise määruse eelnõu seletuskiri, lk 2. Arvutivõrgus: <https://eelnou.dibadlnb.ee/main#DIBAdLnb> (06.03.2022).

¹²³ *Ibidem*, lk 2.

Ajalise panuse juures tuleb ka arvestada, et riigi õigusabis on tasustatav maht seotud piirmääradega, mis võib tuua kaasa advokaatide tasustamata teenuse pakkumise.

Justiitsministeerium on valdkonna alarahastamisest tekkinud probleeme märganud ja pidanud vajalikuks advokaate senisest õiglasemalt tasustada. See peaks omakorda tooma kaasa suurema huvi riigi õigusabi pakkumise vastu, sealhulgas tõstma noorte advokaatide huvi, mis tagab parema kättesaadavuse ja parandaks kvaliteeti. Selliseid positiivseid muudatusi oleks võimalik ellu viia valdkonna kulupõhise rahastamise korral ja muutes tänast riigi õigusabi töö advokaatidele jagamise mudelit hankepõhiseks, et teenuse pakkumiseks tekiks reaalne konkurents ja konkreetse tellimuse saab advokaat või büroo, kes pakub sellele parimat hinda. Tuleb aga arvestada, et eelnevaga teenuse tunnihind eelduslikult mõnevõrra suureneks ning vaja oleks luua vastav hankekeskkond. Paraku ei ole aga Justiitsministeeriumi valitsemisala 2019-2022. aasta arengukava kohaselt selleks riigieelarves hetkel lisarahastust ette nähtud.¹²⁴

¹²⁴ Justiitsministeeriumi valitsemisala arengukava aastateks 2019–2022, lk 35.

4. ÕIGUSABI KÄTTESAADAVUSEST UURINGUS OSALENUTE HINNANGUL

4.1. Uuringu eemärk, metoodika ja valim

Eesti õigusabi kättesaadavusest rääkides on autori hinnangul väga oluline koguda informatsiooni otse teenuste tarbijatelt või potentsiaalsetelt tarbijatelt. Selle tarbeks viis töö autor läbi empiirilise uuringu ja analüüsis selle tulemusi. Töö autor kasutas kvalitatiivset uurimismeetodit kaasates vastajaid võimalikult erinevatest Eesti piirkondadest ning uuringu tulemuste esitamisel kasutati kvantitatiivset meetodit. Uuringu eesmärk oli selgitada, milline on Eesti elanike üldine kogemus ja teadlikkus seoses õigusabi kättesaadavusega ning hinnang õigusabi kvaliteedile. Töö autor soovis ka teada saada, kuidas hindavad inimesed ise enda võimekust õigusabi saada ja selle kohta infot leida, sealhulgas, milliseid kanaleid selleks kasutatakse.

Uuring viidi läbi ajavahemikus 23.02.2022 kuni 16.03.2022 Google Forms keskkonnas ankeetküsitluse vormis. Selles osalesid inimesed Eesti erinevatest piirkondadest. Ankeedi küsimused koos respondentide vastuste kokkuvõttega on toodud käesoleva magistr töö lisas 1.

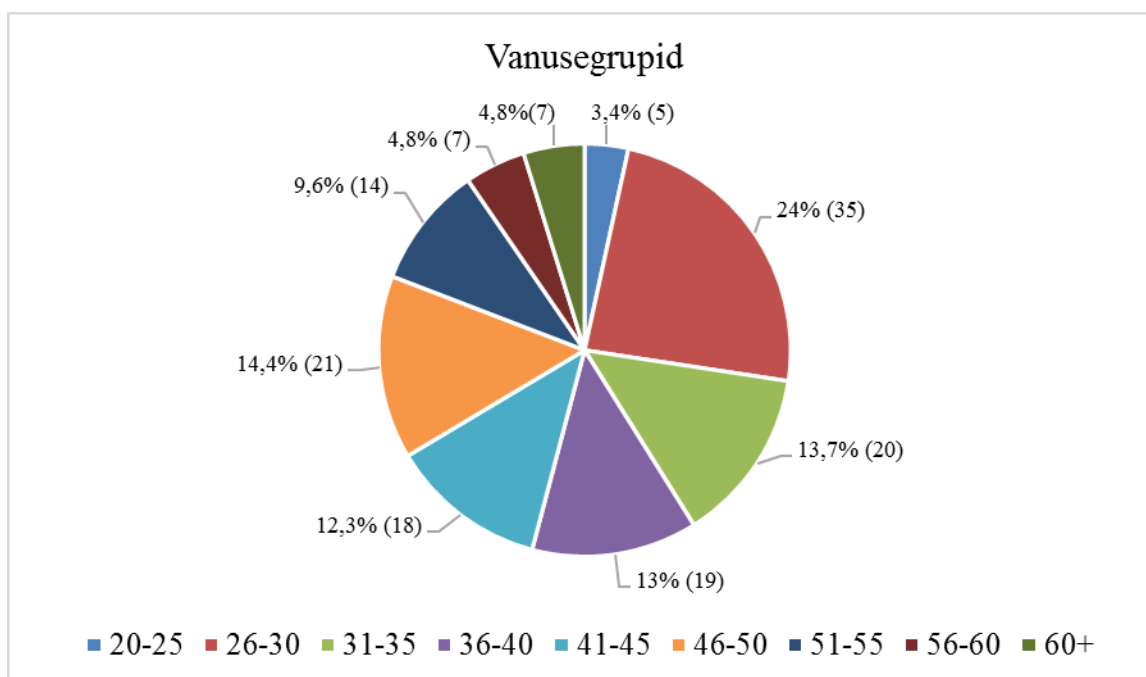
Uuringus osalenutel oli võimalik vastata kokku 25-30 küsimusele, sõltuvalt sellest, milline on olnud vastanu kokkupuude õigusabiga või teadmine ja hinnang õigusabile. Esitatud küsimuste seas oli nii kinniseid, poolkinniseid kui ka lahtisi küsimusi. Küsimustik on jaotatud nelja mõttelisse ossa: ankeedi algusesse paigutati n-ö pass kogumaks informatsiooni vastaja kohta. Küsiti vastajate sugu, vanust, keeleruumi, maakonna tasemel elukohta, tegevusala, haridustaset ja sissetulekut; teises osas tunti huvi vastaja kogemuste vastu seoses spetsialisti poolt pakutava õigusabiga; kolmandas osas küsiti üldist hinnangut kvaliteetse õigusabi kättesaadavuse osas ja isiku enda võimaluste osas kvaliteetset õigusabi saada; neljandas osas sooviti teada saada vastaja teadlikkust tasuta õigusabi kohta. Ankeedi lõpus pakuti vastajale võimalus vabas vormis antud teema kohta oma tagasiside jätta.

Valimi moodustamisel oli töö autori jaoks oluline kaasata isikuid võimalikult paljudest Eesti piirkondadest ja erinevatest vanusegruppidest. See kriteerium pidi autori hinnangul aitama kaasa ka sellele, et vastajad on erineva sissetulekuga. Töö eesmärki silmas pidades hindas autor need tingimused väga olulisteks. Valim moodustus juhuvalimi alusel ning kõikide

vastajate anonüümsus oli tagatud. Vastuste saamiseks pöörduiti paljude kohalike omavalitsuste poole ent kasutati ka sotsiaalmeedia võimalusi. Kokku osales uuringus 148 inimest.

Vastanute demograafilistest andmetest nähtub, et valimist enamus olid naised, moodustades kõikidest vastajatest kokku 62,8%, mehi oli 36,5% ning üks vastaja märkis oma sooks „muu“. Respondentide rahvuse kohta ei esitatud ankeedis küsimust teadlikult, kuna töö autori hinnangul ei ole oluline niivõrd isiku rahvus kuivõrd see, millises keeles ta meediaruumi kasutab. Vastuste kokkuvõttest ilmneb, et vastanutest 98% tarbib valdavalt informatsiooni eesti keeles ning 2% mõnes muus keeles. Vastanute vanuseline koosseis jääb 20 ja 65 aasta vahele, st kõige noorem vastanu oli 20-aastane ning kõige vanem 65-aastane. Kaks inimest olid jätnud vanuse küsimusele vastamata. Kõikide vastanute vanuseline jagunemine vanusegruppidesse on nähtav joonisel 1.

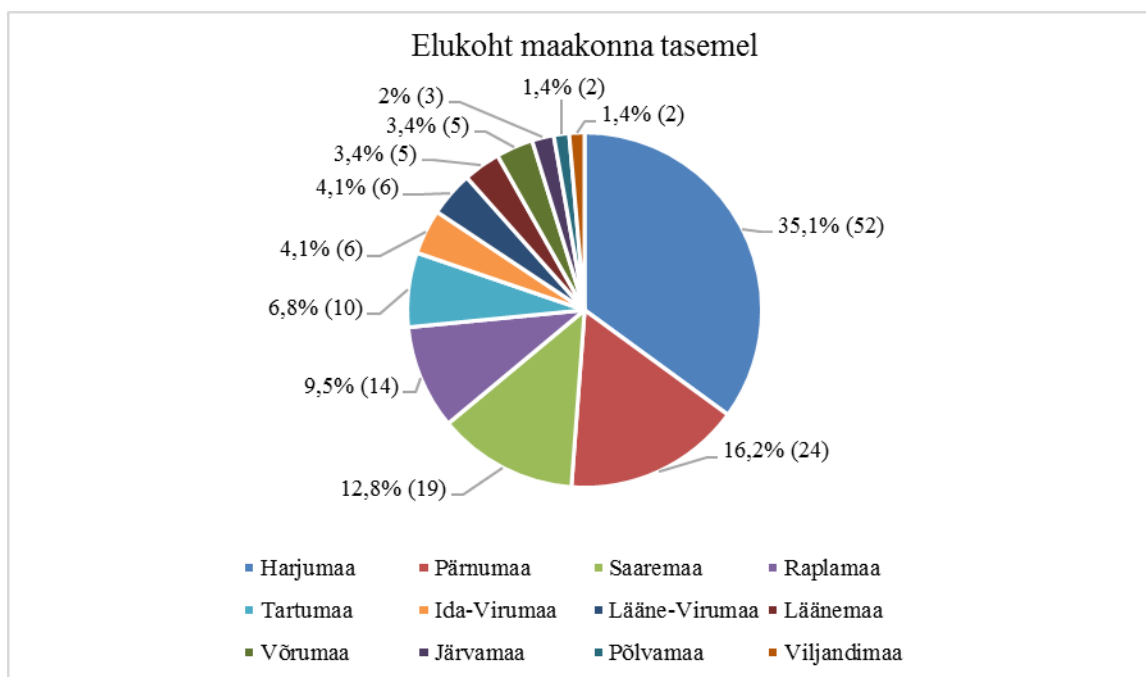
Joonis 1. Vastajate vanuseline jagunemine

Jooniselt nähtub, et eristuvalt moodustasid suuremad vanusegrupid vahemikus 26 kuni 55 aastat. Selles vanusevahemikus võiks töö autori hinnangul olla ka enim vajadust kasutada õigusabi teenuseid. Seda näitab ka asjaolu, et isikud kes olid kasutanud õigusliku probleemi lahendamisel spetsialisti abi moodustas eelnimetatud vanusegrupp 87%. Ühtlasi on selles vanuses ka isikute sissetulek tavaliselt kõrgem.

Põhjused, et õigusabi kättesaadavus võib olla regionaalne probleem, oli töö autori soov kaasata uuringusse inimesi võimalikult erinevatest Eesti piirkondadest. Kokku oli vastajaid 12-st Eesti maakonnast. Vastuseid ei olnud võimalik saada Hiiu-, Jõgeva- ja Valgamaalt. Ootuspäraselt oli kõige enam vastajaid Harjumaalt 35,1%. Harjumaale järgnesid vastajate arvult Pärnumaa 16,2%, Saaremaa 12,8% ja Raplamaa 9,5%. Uuringus osalenute elukoht maakonna tasemel on nähtav joonisel 2.

Joonis 2. Vastajate elukoht maakonna tasemel

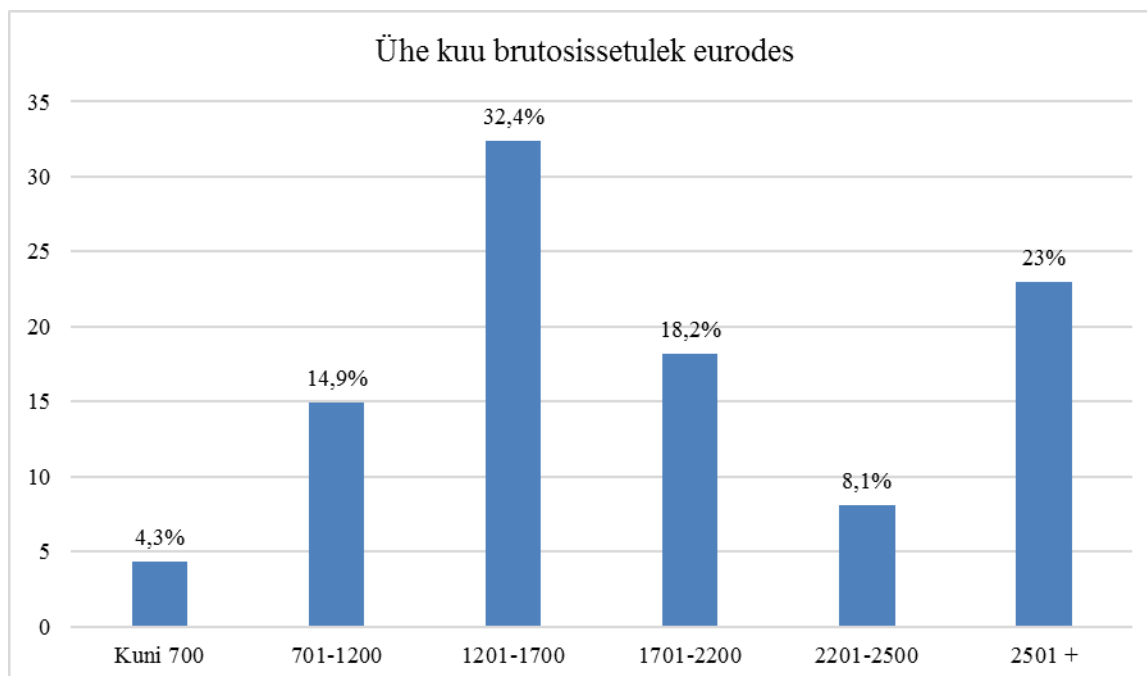

Vastanute andmetest nende hariduse kohta nähtub, et uuringus osalejatest 82,4% olid kõrgharidusega, 10,8% keskharidusega ja 6,8% kesk-eri või kutseharidusega. Enamus uuringus osalejatest olid tööd tegevad inimesed, neid oli vastanute hulgas 135. Lisaks töötamisele tegeles paralleelselt 15 vastanut õpingutega ning vastajaks oli ka üks töötav pensionär. Ainult õpingutega tegeles 4 vastajat. Ülejäänud vastajatest oli 2 töötut, 9 naist olid lapsehoolduspuhkusel, kellest üks märkis tegevusalaks ka töötamise.

Töötamine aitab tagada sissetuleku, mis on õigusabi kättesaadavuse oluliseks osaks. Töö autor küsis vastajatelt viimase kvartali ühe kuu keskmise brutosissetuleku kohta, jagades vastusevahemikud 500 euro kaupa alates 700 eurost kuni 2501 euroni ja enam. Vahemikke moodustades võttis autor arvesse Eesti suhtelise vaesuse määra ning tasuta õigusnõustamise

sihtgrupele seatud sissetuleku määra muutusi viimaste aastate jooksul. Uuringus osalenute sissetuleku jagunemine on kajastatud joonisel 3.

Joonis 3. Vastanute ühe kuu brutosissetulek eurodes

Vastanute seas oli kõige enam neid kelle ühe kuu brutosissetulek jäi vahemikku 1200-1700 eurot, mis on ühtlasi ka 2021. aasta Eesti keskmise brutokuupalga 1548 eurot suurust kajastav vahemik.¹²⁵ Tuleb arvestada, et 2021. aasta keskmine brutokuutasu on pigem vahemiku ülemmäära lähedale jääv sissetulek, mistõttu võib suur osa vastanutest teenida keskmisele brutokuutasule võrdset või ka allapoole jäävat töötasu. Pea pooled uuringus osalenutest teenivad selgelt Eesti keskmisest sissetulekust rohkem, moodustades vastanutest vähemalt 49,3%.

4.2. Uuringu tulemuste analüüs

Ankeedi põhiosas küsiti uuringus osalenutelt esmalt, kui paljud neist on üldse pidanud tarvilikuks kasutada oma probleemi lahendamisel spetsialisti poolt pakutavat õigusabi. Selgus, et spetsialisti pakutavat õigusabi on kasutanud ainult 40 uuringus osalenut, mis on vaid veidi üle veerandi kõikidest vastajatest, täpsemalt 27%. Uuringus osalenutelt küsiti ka üleüldiselt, kas õiguslaste küsimuste tekkimisel eelistatakse pigem leida lahendus iseseisvalt

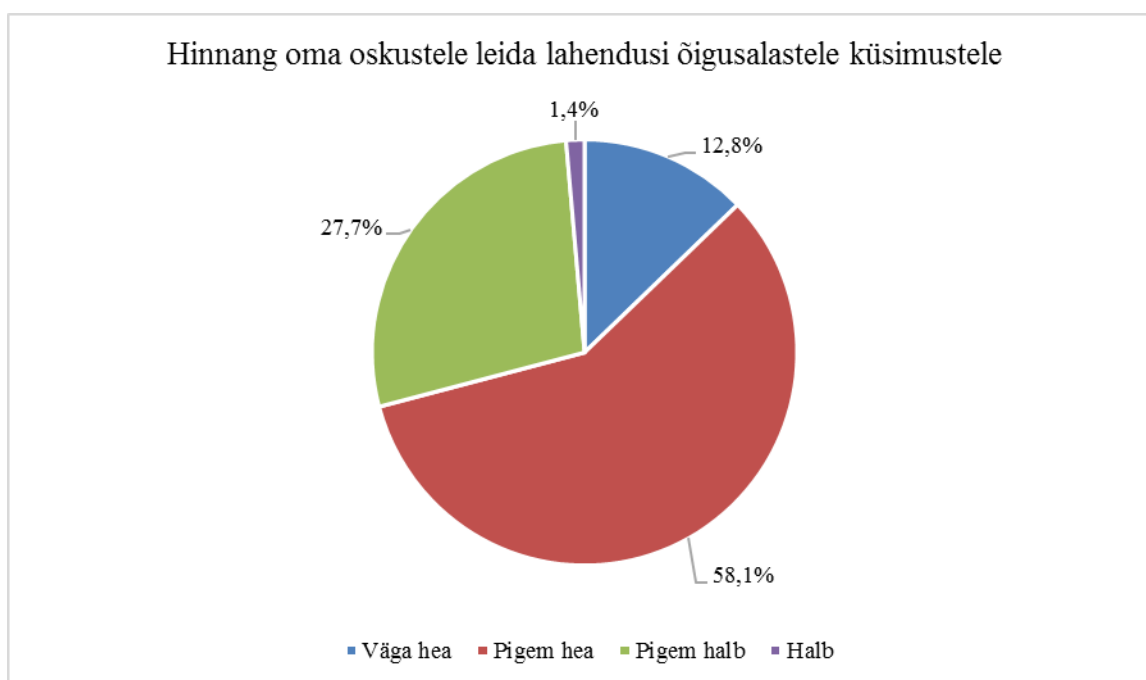
¹²⁵ Statistikaamet. Keskmine brutokuupalga. Arvutivõrgus: <https://www.stat.ee/et/avasta-statistikat/valdkonnad/tooelu/palk-ja-toojoukulu/keskmine-brutokuupalga> (21.03.2022).

või pöörduda lahenduse saamiseks mõne spetsialisti poole. Sellele küsimusele vastamisel olid respondendid valinud pakutud vastusevariante peaaegu võrdselt: 50,7% vastanutest eelistas pöörduda lahenduste saamiseks spetsialisti poole ning 49,3% eelistab leida lahenduse iseseisvalt. Kui kahte eelviidatud küsimust võrrelda, siis neid, kes ei ole spetsialisti poolt pakutavat õigusabi kasutanud, kuid kelle eelistus on kasutada spetsialisti teenust, oli kõikide vastanute seas 31,1%. Nende isikute puhul võib eeldada, et neil ei ole olnud kas vajadust spetsialisti poole pöörduda või ei ole olnud seda võimalik mõnel põhjusel teha.

Uuringus osalejatel, kes olid kasutanud spetsialisti poolt pakutavat õigusabi, paluti täpsustada kelle poole on õigusabi saamiseks pöördutud. Informatsiooni õigusabi pakkuja kohta sai esitada vabateksti väljale, mistõttu vastajatel oli võimalik nimetada mitu erinevat teenuse pakkujat. Advokaadi poole oli pöördutud 22 korral, juristi poole 15 korral ja notari poole 1 kord. Lisaks nimetati veel eraldi Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Ametit, kindlustuslepitajat, võlanõustajat, maakohut, üldiselt juriidilise haridusega tuttavaid ja asutuse kolleege. Informatsiooni pakutud õigusabi kohta leiti erinevatest allikatest. Kõige enam leiti õigusabi pakkuja kas pereliikme, sõbra või tuttava soovitusel kaudu, mis moodustas vastustest 49%. Suuremat osakaalu omas ka töö kaudu (26,5%) ja interneti teel (16,3%) leitud õigusabi pakkuja nimetamine. Veel toodi välja varasem koostöö, riigi määratud õigusabi, võrgustikukoostöö ja enda teadmised. Enamus vastanutest leidis, et neile osutatud teenus oli kvaliteetne. Vastajatest 10% leidis, et spetsialisti osutatud õigusabi ei olnud kvaliteetne. Nendest vastajatest ühe puhul oli teenuse pakkujaks jurist ning ülejäänute puhul advokaat. Samas tuleb sellesse hinnangusse suhtuda kriitiliselt, sest nagu käesolevas töös varem välja on toodud, siis võidakse ebakvaliteetset teenust seostada ka rahulolematusega oma kohtuotsuse suhtes.

Vastavalt ülal toodule jagunesid uuringus osalenud üsna võrdselt arvestades nende eelistusi, kas lahendada õiguslaseid küsimusi iseseisvalt või pöörduda selleks spetsialisti poole. Järgnevalt küsiti uuringus osalenutelt, kuidas nad hindavad enda oskusi leida õiguslastele küsimustele vastuseid iseseisvalt. Oma oskust õiguslaseid küsimusi lahendada hindasid väga heaks vähesed, moodustades uuringus osalenutest 12,8%. Enamus vastajaid jäid seisukohale, et see on kas pigem hea või pigem halb. Uuringus osalejate hinnang oma oskustele leida lahendusi õiguslastele küsimustele on nähtav joonisel 4.

Joonis 4. Hinnang oma oskustele leida lahendusi õiguslastele küsimustele

Nagu jooniselt nähtub, peab üle kahe kolmandiku vastajatest oma oskust leida lahendusi õiguslastele küsimustele pigem heaks või väga heaks. Võrreldes seda tulemust eelistusega lahendada küsimusi iseseisvalt või kaasata spetsialist, siis moodustasid nad 80,8% nendest, kes vastasid, et eelistavad oma õiguslastele küsimusi lahendada iseseisvalt. Sõltumata oma heast hinnangust leida lahendusi iseseisvalt moodustasid nad 61,3% nendest, kes vastasid, et eelistavad õigusküsimustes pöörduda spetsialisti poole. Need uuringus osalejad, kes vastasid, et nende oskus leida lahendusi õiguslastele küsimustele on halb või pigem halb, eelistasid suuremas osas pöörduda õiguslastele küsimuses lahenduse saamiseks spetsialisti poole. Samas oli nende seas ka 32,6% neid, kes hoolimata enda õiguslaste teadlikkuse halvast või pigem halvast hinnangust prooviksid õiguslastele küsimusi siiski ise lahendada. Tasub ka märkimist, et nendest suurema enamuse moodustavad isikud, kelle ühe kuu brutosissetulek on kuni 1700 eurot. Ühtlasi ei pidanud need uuringus osalejad oma võimalusi kvaliteetset õigusabi saada piisavaks ning ei olnud ka teadlikud tasuta õigusabi võimalustest.

Uuringus osalejatele esitati erinevaid võimalusi õiguslastele küsimustele lahenduse leidmiseks ning paluti anda hinnang, kas pakutud väitega ollakse nõus või mitte. Väited hõlmasid endas iseseisva otsimise võimalusi seadusest või internetist ja pöördumist juura taustaga õigusabi pakujate kui ka muude isikute poole. Uuringus osalenute hinnangud antud küsimuses on nähtavad tabelis 1.

Tabel 1. Kust otsitakse õiguslasele küsimusele vastust

Hinnang Allikas (vastajaid)	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Ei ole üldse nõus
Seadusest (147)	91 (61,9%)	44 (29,9%)	10 (6,8%)	2 (1,4%)
Internetist (145)	55 (37,9%)	76 (52,4%)	12 (8,3%)	2 (1,4%)
Advokaadilt (140)	17 (12,1%)	46 (32,9%)	60 (42,9)	17 (12,1%)
Juristilt (144)	31 (21,5%)	62 (43,1%)	36 (25%)	15 (10,4%)
Sõbrad või pereliikmed (141)	20 (14,2%)	59 (41,8%)	44 (31,2%)	18 (12,8%)

Nagu tabelist nähtub, eelistatakse pigem pöörduda tasuta võimaluste poole ning tasulistest teenustest eelistatakse pigem soodsamat lahendust juristi näol. Samas tuleb arvestada, et ka mõned juristide teenused on tasuta. Suur osa vastanutest nõustus, et otsib vastuseid internetist. Internetist vastuseid otsides on ühest küljest positiivne see, et tihtipeale on näiteks erinevate asutuste kodulehtedel õigusliku sisuga tekst võrreldes seaduse tekstiga paremini selgitatud. Samas on oluline, kust inimene internetis õiguslasele teavet otsib, sest erinevates foorumites võib levida ebakvaliteetset informatsiooni või võib teave olla väga juhupõhine. Kõnealuse küsimuse puhul oli võimalik tuua välja ka mõni muu allikas või isik, kelle poole ollakse valmis õiguslase küsimuse korral pöörduma. Lisaks tabelis 1 nimetatule toodi välja, et pöördatakse kolleegide või teiste partnerasutuste liikmete poole. Märgitakse ka, et otsitakse iseseisvalt informatsiooni õiguslasest kirjandusest ja kohtulahenditest.

See, et inimesed õigusliku probleemi korral ei soovi esmajoones pöörduda advokaadi või juristi poole, oli uuringu küsimusi koostades mõnevõrra ootuspärane. Seetõttu paluti uuringus osalenutel hinnata põhjuseid, miks nad ei ole õigusliku probleemi korral pöördunud spetsialisti poole. Väga suur osa (84,4%) uuringus osalenutest olid nõus või pigem nõus väitega, et nad ei ole pöördunud spetsialisti poole, kuna see teenus on nende jaoks kallis. Sissetulekuid arvestades oli sellise hinnangu andjaid kõikidest sissetuleku gruppidest. Sealhulgas on märkimisväärne, et väitega nõustus koguni 85,3% nendest vastanutest, kelle sissetulek ühe kuu kohta on 2501 eurot ja enam; nendest 2 tõid aga välja, et neil ei ole teenuse järgi vajadust olnud. Kõik vastajad, kelle ühe kuu sissetulek on kuni 1200 eurot andsid väite, et nad pole pöördunud spetsialisti poole teenuse kalliduse tõttu hinnanguks täiesti nõus või pigem nõus.

Kuigi suur osa vastajatest tõi välja, et nad ei ole pöördunud õigusabi pakkuva spetsialisti poole, sest teenus on kallid, siis ei olnud hirmu, et pöördumise korral oleks teenus ebakvaliteetne. Vastajatel oli võimalik hinnata kui nõus nad on väitega, et on jätnud spetsialisti poole pöördumata seetõttu, et pelgavad ebakvaliteetset teenust ja asjatut raha raiskamist. Vastajatest 69,1% ei olnud või pigem ei olnud selle väitega nõus. Tutvudes vastajate ankeetidega, kes olid väitega nõus või pigem nõus, oli näha, et nende seas on vastajaid, kellel on konkreetne kogemus halva teenusega. Eristati ka, et juristide haridus ja teenuse kvaliteet on küsitav, kuid kindlasti ei saa üldistada. Ebakvaliteetse teenuse ja raha raiskamisega saab töö autori hinnangul seostada ka mõne vastaja väljatoodud, et ei ole võimalik hinnata õigusliku probleemi lahendamiseks kuluvat töö mahtu, mistõttu ei ole tegelikult teenuse lõpphind teada. Mitte-hädaolukorralistes küsimustes võib see tähendada, et teenuse maksumuse ja kvaliteedi suhe ei pruugi olla mõistlik.

Vastajatest 63,5% tõi välja, et nende pöördumine spetsialisti poole ei ole või pigem ei ole seotud informatsiooni puudusega. Enamus vastajatest ei leidnud ka, et õiguslik probleem oleks sellist laadi, mida ei oleks võimalik teenuse pakkujale avaldada. Küll oli enamus vastajatest nõus või pigem nõus väitega, et spetsialisti poole ei pöördata seetõttu, et vastuse saamisega on olnud kiire või vastaja on võimeline õiguslikke küsimusi ise lahendama. Vastuse kiiruse puhul moodustas enamiku 67,2% ja iseseisva hakkama saamise puhul 58,8% vastanutest. Võib aga eeldada, et siinkohal tõusetub taaskord küsimus õigusliku probleemi olemuse üle. Töö autor peab siiski tõenäoliseks, et keerulisemate küsimuste korral ei pruugi olla võimalik seada kiirust ettepoole kvaliteedist ning puudu võib jääda ka isiku enda teadmistest. Samas tuleb arvestada, et kõnealuses küsimuses uuriti, miks isik ei ole õigusabi saamiseks spetsialisti poole pöördunud: see võib tähendada, et vastajad, kes nõustusid või pigem nõustusid väitega, et on saanud õigusliku probleemi lahendamisega ise hakkama, on puutunud kokku selliste probleemidega, mis on oma olemuselt lihtsamad. Vastajatel oli võimalik lisaks märkida muu väide, miks ei ole spetsialisti poole pöördutud. Uuringu tulemustega tutvudes ei olnud aga ükski esitanu selline, mida oleks võimalik tabelisse täiendavalt lisada, pigem oli tegemist kommentaaridega. Uuringus osalejate üksikasjalik hinnang, miks nad ei ole õigusabi saamiseks spetsialisti poole pöördunud, on nähtav tabelis 2.

Tabel 2. Uuringus osalejate hinnang, miks nad ei ole õigusabi saamiseks spetsialisti poole pöördunud

Hinnang \ Väide (vastajaid)	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Ei ole üldse nõus
Spetsialisti teenus on kallis. (141)	58 (41,1%)	61 (43,3%)	16 (11,3%)	6 (4,3%)
Hirm, et teenus ei ole kvaliteetne ja raiskan raha. (136)	15 (11%)	27 (19,9%)	68 (50%)	26 (19,1%)
Puudub informatsioon kelle poole pöörduda. (140)	12 (8,6%)	39 (27,9%)	48 (34,3%)	41 (29,2%)
Vastuse saamisega on kiire. (140)	32 (22,9%)	62 (44,3%)	29 (20,7%)	17 (12,1%)
Õiguslik küsimus on selline mida ei soovi avaldada. (138)	9 (6,5%)	30 (21,7%)	61 (44,2%)	38 (27,5%)
Saan õiguslike küsimustega ise hakkama. (141)	26 (18,4%)	57 (40,4%)	48 (34,1%)	10 (7,1%)

Kui eelnev oli suunatud uuringus osalenute varasemale kogemusele ja sellele, miks nad ei ole õigusabi saamiseks spetsialisti poole pöördunud, siis täiendavalt paluti välja tuua, mis on uuringus osalenute üldine hinnang sellele, miks inimesed ei kasuta oma õiguslike probleemide lahendamiseks spetsialisti abi. Vastamise võimalus oli jäetud vaba teksti väljana ning juhiti uuringus osalejate tähelepanu, et võib nimetada mitu põhjust. Küsimusele vastasid kõik 148 uuringus osalejat ning kokku esitati 238 põhjust, miks inimesed ei pöördu õigusabi saamiseks spetsialisti poole.

Kõige enam toodi välja, et spetsialisti mittekaasamise põhjuseks on teenuse kallis hind. Selliselt vastati uuringus osalejate poolt 116 korral, mis moodustab kõikidest uuringus osalenutest 78,4%. Teise suurema põhjusena toodi välja inimeste teadmatus, mida nimetati 44 korda. Kuigi oli neid, kes nimetasid teadmatust üldiselt, siis mõnedest vastustest oli võimalik täpsemalt välja lugeda, et mida on selle all mõeldud. Teadmatus hõlmas nii teadmatust õiguse valdkonnast tervikuna kui ka seda, kuhu ja kelle poole õigusabi saamiseks pöörduda. Toodi välja, et ei teata teenuse hinna kohta, sealhulgas teenuse eripärast tulenevalt, milliseks kujuneb lõpphind. Eraldi märgiti, et puudub informatsioon tasuta õigusabi saamise võimaluste kohta. Uuringus osalejad pidasid 14-l korral oluliseks teenusele kuluvat aega. Toodi välja, et spetsialisti poole pöördudes võib protsess olla pikk ja kui pöörduda viimasel hetkel, siis ei pruugita lahenduseni jõuda. Kätesaadavus toodi välja 13 korda, kätesaadavus hõlmas nii üksikut teenusepakkuja taset kui ka regionaalset probleemi. Toodi välja, et häid spetsialiste on vähe ja neile on järjekorrad ning sõltuvalt Eesti piirkonnast on õiguse valdkonna spetsialiste vähe või puuduvad üldse. Võimalus on küll pöörduda ka e-postiga, kuid see on ebanugav ja tuleb pikalt vastust oodata. E-posti kohta tooduga on ka töö autor nõus. Võib küll eeldada, et

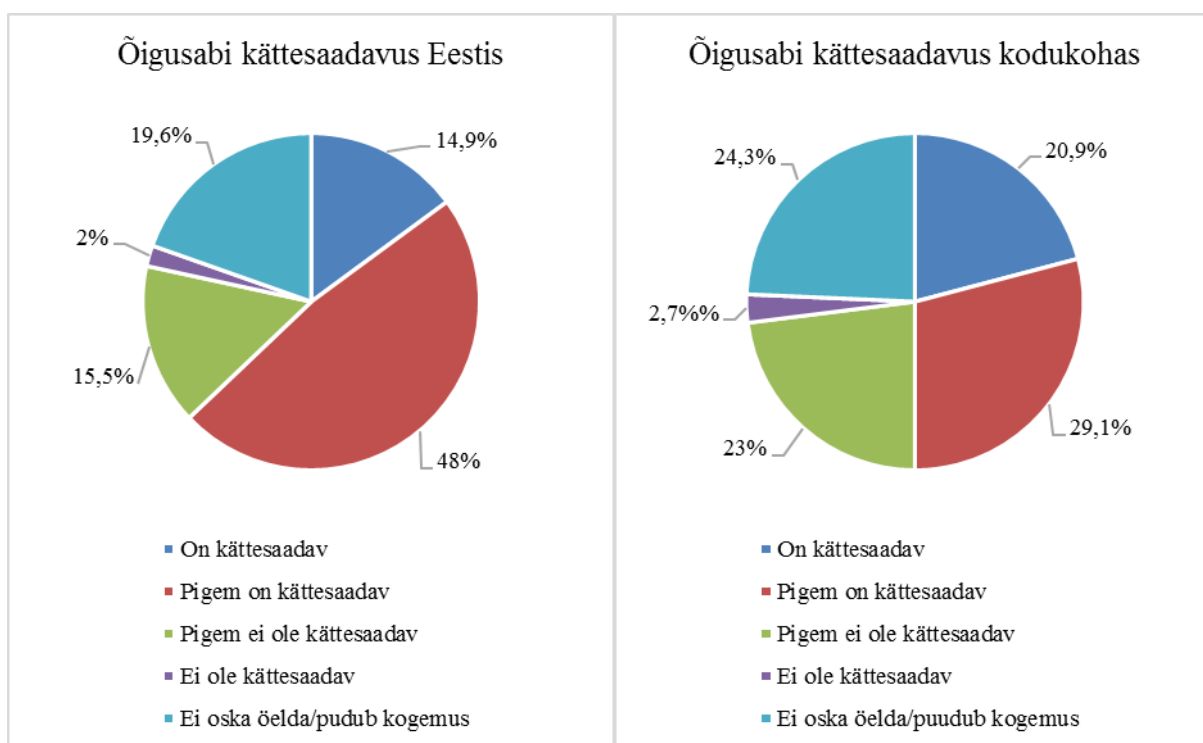
suuremal osal inimestel on ligipääs internetile ja pöördumine ei tohiks olla probleemiks, kuid tuleb arvestada, et õigusliku probleemi kirjeldamisel võib olla palju olulisi detaile, mida spetsialist saaks kohe täpsustada. 10-l korral mainiti vajaduse puudumist ning 9 korda toodi välja, et inimesel võib olla hirm õigusabi pakkuva spetsialisti poole pöörduda. Hirmu käsitleti erinevatest vaatenurkadest. Toodi välja, et õiguslik küsimus võib olla selline, kus tuleb avaldada inimese jaoks delikaatseid andmeid või õiguslikku probleemi ennast häbenetakse, sealhulgas kardetakse näida oma küsimuse esitamisega rumalana. Ühel juhul seostati hirmu spetsialisti teenuse maksumusega ning toodi välja, et inimesed ei pruugi julgedagi spetsialisti poole pöörduda kuna eeldus on, et teenus on kallid. Võrdselt 8 korda toodi põhjusena välja pakkujate paljusust ja protsessi keerukust. Pakkujate paljusus oli töö autorile probleemina mõnevõrra üllatav. Seda eriti olukorras, kus kättesaadavuse probleemile viitasid mitmed uuringus osalejad ning viitavad ka mitmed käesoleva töö raames varem käsitletud allikad. Pakkujate paljususe all tuleb aga uuringus osalenute vastuste põhjal mõista inimese võimet pakkujate vahel orienteeruda. See tähendab, et inimesed on küll teadlikud erinevate võimaluste olemasolust, kuid ei oska hinnata, kas konkreetne õigusabi pakkuv spetsialist on tasemelt hea ja vajalikus valdkonnas õige valik. Protsessi keerukuse all toodi välja, et asjaajamine on tülikas ja võib olla bürookraatlik. Ühe näitena tülikast asjaajamisest toodi välja riigi õigusabi. Mainiti ka, et keeruline võib olla oma probleemi spetsialistile kirjeldada ja ei osata vajalikke õigusala termineid. Võrdselt 5 korda mainiti usalduse puudumist ja kvaliteediga seotud probleeme. Usalduse puhul toodi kahel juhul täpsemalt välja, et puudub üldse usaldus kohtusüsteemi osas. Töö autori hinnangul seostub usaldusega konkreetse teenuse osutaja vastu ka ühe uuringus osaleja väljatoodu, mille kohaselt ei ole jurist huvitatud mitte kaasuse võidust, vaid kaasusele kulunud tundidest, sest sellest sõltub tema tasu. Kvaliteedi osas toodi välja, et saadav kasu ja sellele tehtud kulutus ei pruugi olla tasakaalus. Ühtlasi mainiti, et spetsialisti poolt osutatava õigusabi tulemus ei pruugi alati olla selge ja arusaadav.

Lisaks pakuti erinevate põhjustena veel välja: tulemus ei ole koheselt nähtav vaid saab nähtavaks alles Riigikohtus (1), pole harjutud abi küsima (1), väiksemate vaidluste ja infovajaduse korral ei ole see majanduslikult otstarbekas (1), tutvusringkonnas ei ole positiivset kogemust (1), loodetakse, et asi laheneb ise või jääb tähelepanuta (1), venekeelse info puudus (1). Olenemata sellest, et uuringus osalejatelt küsiti erinevalt nii enda põhjuseid kui ka üldiselt, miks inimesed ei kasuta spetsialisti abi õiguslaste probleemide lahendamisel, siis üldpildis oli näha, et põhjused suures osas kattusid.

Uuringus osalejatest 63,5% hindasid Eesti õigusabi kvaliteeti pigem heaks ning 8,1% väga heaks. Eesti õigusabi kvaliteeti hindas negatiivselt ainult 9 uuringus osalenut, kes moodustavad kokku 6,1%. Negatiivse hinnangu Eesti terviklikule õigusabi kvaliteedile andsid teiste hulgas 3 uuringus osalejat, kes olid varem spetsialisti poolt pakutavat õigusabi teenust kasutanud, aga ei olnud teenuse kvaliteediga rahule jäänud. Seetõttu tuleb arvestada, et nende hinnang õigusabi kvaliteedile tervikuna võib olla antud enda üksiku kogemuse pealt. Uuringus osalejatest 22,3% moodustasid need, kes ei osanud sellele küsimusele vastata või kellel puudus kogemus.

Ainuüksi sellest, et õigusabi kvaliteet on Eestis hea ei piisa inimeste õigusabi vajaduse rahuldamiseks. Hea kvaliteedi kõrval on oluline õigusabi kättesaadavus. Seetõttu paluti uuringus osalenutel hinnata kvaliteetse õigusabi kättesaadavust Eestis ning kuna õigusabi kättesaadavusele on viidatud kui regionaalsele probleemile¹²⁶, siis paluti anda eraldi hinnang kättesaadavusele oma kodukohas. Sõltuvalt sellest, kas hinnati kättesaadavust Eestis või oma kodukohas oli märgata olulist erinevust. Uuringus osalenute hinnang kvaliteetse õigusabi kättesaadavuse kohta Eestis ja oma kodukohas on nähtav joonisel 5.

Joonis 5. Hinnang kvaliteetse õigusabi kättesaadavusele Eestis ja oma kodukohas

¹²⁶ Paal, K. Õigusabi kättesaadavus Eestis. Raadio 2, Agenda taskuhääling 25.01.2017. Arvutivõrgus: <https://www.listennotes.com/podcasts/agenda/õigusabi-kättesaadavus-cestis-f-vpbkxvied/> (26.03.2022).

Üldiselt hinnatakse kvaliteetse õigusabi kättesaadavust pigem heaks – oma positiivse hinnangu andis 62,9% uuringus osalenutest. Respondentide vastuseid analüüsid selgus, et kui paluti hinnata õigusabi kättesaadavust oma kodukohas, siis erines hinnang Eesti ja kodukoha õigusabi kättesaadavuse osas 53-l uuringus osalenul, mis on veidi üle ühe kolmandiku kõikidest uuringus osalenutest. Nendest 13 vastasid kas ühel või teisel puhul, et ei oska küsimusele vastata või neil puudub kogemus, mistõttu ei olnud võimalik anda hinnangut, kas nende seisukoht kodukoha õigusabi kättesaadavuse osas oli parem või halvem. Ülejäänud 40-st hindas 60% oma kodukohas kvaliteetse õigusabi kättesaadavust kehvemaks kui Eestis tervikuna ja 40% kõrgemaks. Sealhulgas oli näha, et need kes olid seisukohal, et kodukohas on kättesaadavus kõrgem kui Eestis üldiselt, olid pärit suuremate keskustega maakondadest ning ennekõike just Harjumaa (12), ülejäänute kodukohaks oli märgitud Tartumaa (2), Pärnumaa (1), Saaremaa (1). Kõikide nende vastanute puhul oli hinnang ka kõige kõrgem – kvaliteetne õigusabi kodukohas on kättesaadav. Seda, et suuremate keskustega maakondades hinnatakse kvaliteetse õigusabi kättesaadavust paremaks kui teistes Eesti maakondades on märgata ka kõiki hinnanguid tervikuna analüüsid. Uuringus osalejate hinnangud kvaliteetse õigusabi kättesaadavusele oma kodukohas on nähtav tabelis 3.

Tabel 3. Uuringus osalejate hinnang kvaliteetse õigusabi kättesaadavusele oma kodukohas

Hinnang Maakond (vastajaid)	On kättesaadav	Pigem on kättesaadav	Pigem ei ole kättesaadav	Ei ole kättesaadav	Ei oska öelda/puudub kogemus
Harjumaa (52)	20 (38,5%)	10 (19,2%)	3 (5,8%)	1 (1,9%)	18 (34,6%)
Ida-Virumaa (6)	0	3 (50%)	2 (33,3%)	0	1 (16,7%)
Järvamaa (3)	0	0	2 (66,7%)	0	1 (33,3%)
Läänemaa (5)	0	2 (40%)	3 (60%)	0	0
Lääne-Virumaa (6)	0	4 (66,6%)	1 (16,7%)	1 (16,7%)	0
Pärnumaa (24)	4 (16,7%)	9 (37,5%)	1 (4,2%)	0	10 (41,6%)
Põlvamaa (2)	0	0	1 (50%)	1 (50%)	0
Raplamaa (14)	1 (7,1%)	4 (28,6%)	6 (42,9%)	1 (7,1%)	2 (14,3%)
Saaremaa (19)	1 (5,3%)	7 (36,8%)	11 (57,9%)	0	0
Tartumaa (10)	4 (40%)	3 (30%)	1 (10%)	0	2 (20%)
Viljandimaa (2)	1 (50%)	0	1 (50%)	0	0
Võrumaa (5)	0	1 (20%)	2 (40%)	0	2 (40%)

Kindlasti sõltub õigusabi kättesaadavus muu hulgas isikute enda oskusest õigusabi pakkujaid leida. Uuringus osalenutest suurem enamus leidsid, et nende oskus leida informatsiooni õigusabi pakkujate kohta on hea või väga hea, moodustades kõikides uuringus osalenutest

83,1%. Uuringu käigus ei tuvastatud, et õigusabi pakkujate leidmise oskusel oleks märgatav mõju tulenevalt vanusest või haridusest. Kui arvestada, et uuringus osalejate keskmiseks vanuseks oli umbes 40 aastat, siis puudus märkimisväärne erinevus keskmisest nooremate (13) ja vanemate (12) hulgas, kes olid oma oskust kehvemapoolselt hinnanud. Hariduse mõju hinnates oli oma oskustele madala hinnangu andjatest 88% kõrgharidusega ja neist, kellel oli keskharidus ning kesk-eri või kutseharidus leidis 76,9%, et nende oskus õigusabi pakkujaid leida on pigem hea või väga hea.

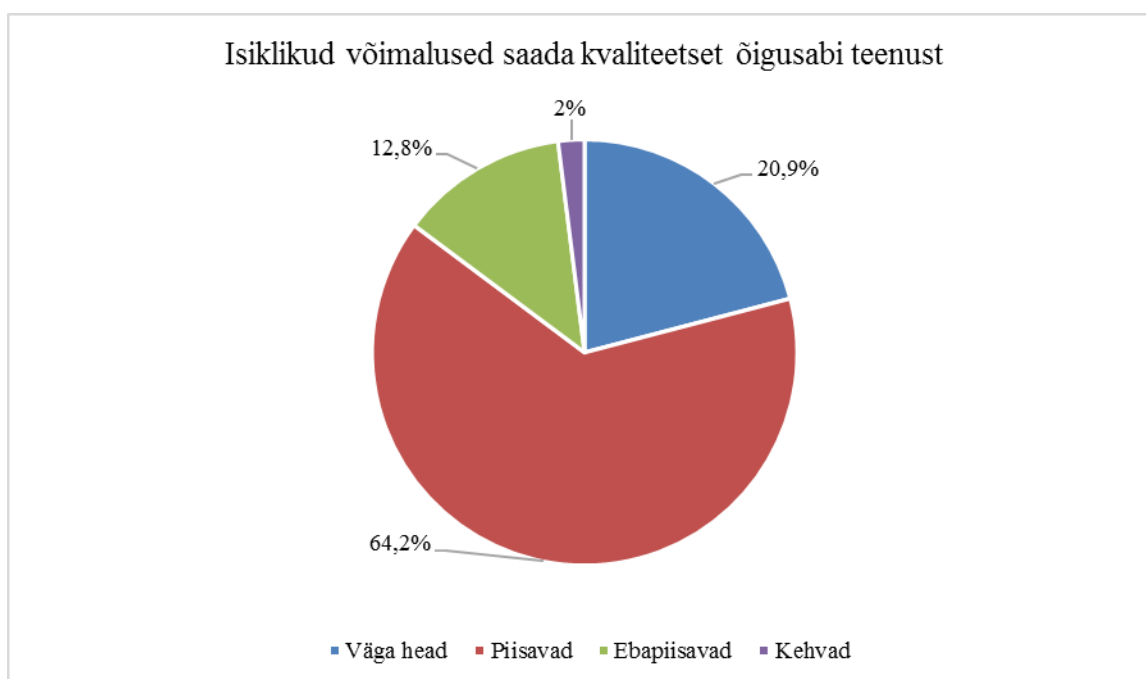
Uuringus osalejatest 130 inimest leidsid, et erinevad organisatsioonid, asutused ning erasektor peaksid tegema õigusabi saamise kohta rohkem teavitustööd. Neist 130 inimesest 82,3% olid eelnevalt hinnanud oma oskusi õigusabi leida pigem heaks või väga heaks. See näitab, et isegi kui inimesed oskavad õigusabi pakkujate kohta informatsiooni leida, vajab teavitustöö parandamist. Nendel, kes hindasid, et teavitustööd tuleks teha rohkem paluti vabateksti vormis välja tuua parimad viisid informatsiooni levitamiseks. Kokku toodi välja 214 viisi, kuidas tuleks õigusabi kättesaadavuse kohta informatsiooni levitada.

Kõige enam mainiti meediat üldiselt või selle erinevaid alaliike, kokku 103 vastaja poolt. Kui meedia alavorme eraldi vaadata, siis oli kõige populaarsem sotsiaalmeedia (34), sellele järgnes ajakirjandus (29) ja televisioon (13). Ajakirjanduse puhul mainiti just palju kohalikke lehti. Toodi välja ka uudised (4) ja raadio (4), millest viimase puhul märgiti, et see võiks olla vajalik kanal vanematele inimestele. Eraldi nimetati meediaga seonduvalt reklaami Eesti Rahvusringhäälingu kanalites (2). Palju mainiti ka interneti (35) ja selle reklaamivõimalusi. Interneti puhul toodi ka korduvalt välja, et võiks olla ühtne õigusabi kohta informatsiooni koondav lehekülg, mis oleks lihtsasti loetav. Suuresti nähti kohalike omavalitsuste rolli õigusabi kohta informatsiooni levitamisel (24). See hõlmas nii teabe kuvamist kodulehtedel, aga täpsemalt toodi ka välja, et kohalike omavalitsusi ja selle töötajaid tuleks teenustest paremini teavitada, et nad saaksid abivajajatele selle teabe edasi anda. Kohalike omavalitsuste kõrval nimetati ka teisi asutusi ja organisatsioone (16). Näiteks töid vastajad välja Eesti Töötukassa, Eesti Haigekassa, Politsei- ja Piirivalveameti, Justiitsministeeriumi ja tugiorganisatsioonid. Töö autori hinnangul toodi väga hea mõttena välja, et teavet tuleks jagada võimalikult varakult ning õigusabiga seonduv tuleks kaasata juba koolide õppekavasse (7). Lisaks pakuti erinevate teavituskanalitena veel välja: atraktiivsed avalikud plakatid, näiteks bussipeatustes (6), kampaaniad (4), teave kogukonnakeskustes (3), konkreetsele sihtrühmale suunatud õigusabi info konkreetse teenuse juures, näiteks ettevõtlusega alustajad, abiellujad ja lahutajad, lähisuhtevägivalla all kannatajad (3), üldine infotelefon (3), positiivse

kogemuse jagamine õigusabi kasutegurist (3), eraldi konkreetsed teavitused tasuta õigusabi või soodustingimustel õigusabi kohta (2), teavitused raamatukogus (1), trükised postkasti (1), munitsipaalkanalid (1), venekeelse teabe kuvamine erinevates kanalites ja platvormidel (1), üldiselt kõik infokanalid (1). Kahe uuringus osalenu vastust oli võimalik pigem hinnata kommentaarina kui võimaliku viisina, kuidas informatsiooni õigusabi kättesaadavuse kohta levitada. Üks vastanu tõi välja, et spetsialistid peaksid tulema inimestele lähemale. Teine kommentaari jätnu juhtis tähelepanu, et vanemal generatsioonil ja puuetega inimestel puuduvad oskused bürokraatias orienteeruda ja puudub arvuti kasutamise oskus.

Uuringus osalenutel paluti hinnata isiklike võimalusi saada kvaliteetset õigusabi ja soovi korral jätta oma kommentaar. Enamus vastanutest (85,1%) pidas oma võimalusi piisavaks või väga heaks; ebapiisavaks hindas võimalusi 12,8% ja kehvaks 2% vastanutest. Uuringus osalejate hinnang oma võimalustele kvaliteetset õigusabi teenust saada on nähtav jooniselt 6.

Joonis 6. Uuringus osalejate hinnang oma võimalustele saada kvaliteetset õigusabi teenust

Uuringus osalenute hinnangut võrreldi nende sissetulekutega. Vastanutest, kelle sissetulek jäi vahemikesse, mis olid üle Eesti keskmise brutotasu, moodustasid 51,6% need, kes hindasid oma võimalusi kvaliteetset õigusabi teenust saada piisavaks või väga heaks. Seega hindasid oma võimalusi vähemalt piisavaks ka pea pooled uuringus osalejad, kelle sissetulek kuus on kuni 1700 eurot. Kuna sellise hinnangu andsid teiste hulgas ka need, kelle sissetulek oli pigem

madal, siis märkas töö autor teatavat vastuolu varem antud hinnanguga, miks uuringus osalenud ei ole pöördunud õigusabi saamiseks spetsialisti poole, kus vastajatest 84,4% tõid põhjuseks teenuse kalli hinna. Kuigi küsimus oli püstitatud selle kohta, milline on uuringus osalenute võimalus saada kvaliteetse õigusabi teenust, siis tutvudes kommentaaridega oli näha, et mitmed vastajad, kelle sissetulek oli 1700 eurot tuginesid vastamisel sellele, et neil on endal juriidilised teadmised või omavad juriidilise haridusega tuttavaid. Juristidest tuttavate puhul võib eeldada, et uuringus osalenud ei pidanud vastust andes silmas oma materiaalseid võimalusi teenuse ostmisel, vaid eeldasid tuttavate poolt tasuta õigusnõu. Tõenäoliselt ei hinnatud ka objektiivselt tuttava pakutava õigusabi kvaliteeti. Seetõttu tuleb enamuse hinnangu suurusesse, et isiklikud võimalused õigusabi teenust saada on piisavad, suhtuda teatud kriitilisusega. Oma võimalused kvaliteetset õigusabi teenust saada märkis ebapiisavaks teiste hulgas neli kõige kõrgemasse sissetuleku gruppi kuulunud isikut, kellest kolm tõid konkreetselt välja, et nende jaoks oleks kulu teenusele suur väljaminek või nad ei oleks üldse võimelised teenuse eest maksma. See näitab, et teenuse saamiseks ei piisa ainuüksi heast sissetulekust, vaid see on sõltuv ka muudest kuludest.

Üks võimalus, miks arvestatav osa kuni 1200 eurose sissetulekuga isikud märkis oma võimalusi kvaliteetset õigusabi teenust saada heaks, võib olla seotud tasuta õigusabi teadlikkusega: eelmainitute hulgas oli tasuta õigusabi saamise võimalustega kursis 85%. Uuringus osalenute koguarvestuses oli tulemus sarnane: 81,8% vastanutest märkisid, et olid tasuta õigusabi saamise võimalustest teadlikud. Nendel, kes olid teadlikud paluti välja tuua, milliseid tasuta õigusabi saamise võimalusi teatakse – kokku nimetati tasuta õigusabi pakkujaid 166 korral.

Kõige rohkem toodi välja OÜ HUGO tegevusi (59), sealhulgas viidati www.juristaitab.ee leheküljele ja õigusnõustamisele. Järgmise suurema osa moodustasid erinevad organisatsioonid või asutused (17) ja riigi õigusabi (17). Organisatsioonide ja asutuste puhul nimetati Lastekaitse Liitu, Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Ametit, Tööinspektsiooni ja erialaliite. Võrdselt mainiti ka kohalikke omavalitsusi (16) ja tudengite pakutavat õigusabi (16). Tudengite pakutava õigusabi puhul nimetati eraldi nii Eesti Juristide Liidu üliõpilaste õigusbürood kui Tartu Ülikooli üliõpilaste õigusbürood. Viimase puhul tuleb aga arvestada, et nagu käesoleva töö raames juba eelnevalt toodud, siis 2021. aasta sügisest nende tegevus lõpetati. Viidati SA Õigusteenuste büroo tegevustele (11), mis hõlmas ka õigusabi vähekindlustatutele ja puuetega inimestele. Eesti Juristide liidu tegevust mainiti ka tudengite õigusnõustamisest eraldi, sealhulgas toodi välja õigusapteek (8). Lisaks toodi tasuta

õigusabina veel välja: võlanõustamine (7), üldinfot koondav www.eesti.ee (3), naiste tugikeskus (3), ametiühingud (1), Justiitsministeerium (2), õiguskantsler (2), eakate õigusnõustamine (1), advokaadid vabatahtlikult (1), üürikomisjon (1), nõustamistelefonid (1). Vastajate seas oli ka neid, kes olid teadlikud tasuta õigusabi teenuste võimaluse olemasolust, aga kellele ei meenunud ühtegi konkreetset näidet (16).

Kõikidelt uuringus osalejatelt küsiti eraldi veel teadlikust www.juristaitab.ee õigusabiportaali ja riigi õigusabi kohta ning tunti huvi, kas neil on nimetatud õigusabiteenustega olnud kogemust. Kuigi nendest võimalustest olid uuringus osalenud üsnagi teadlikud, moodustas siiski mõlema teenuse puhul umbes ühe kolmandiku need, kes ei olnud nendest võimalustest midagi kuulnud – õigusabiportaali puhul 32,4% ja riigi õigusabi puhul 27,7%. Õigusabiportaali puhul oli 45,3% teadlikud selle olemasolust, aga ei olnud seda kasutanud. Kasutajakogemus oli õigusabiportaaliga 22,3%-l, kellest vaid kaks vastanut olid kasutanud spetsialisti õigusnõustamise teenust, ülejäänud olid vaid portaalist informatsiooni otsinud. Riigi õigusabi teenusest olid teadlikud 72,3% uuringus osalenutest, nendest 8-l oli teenuse kasutamise praktiline kogemus.

Lõpetuseks paluti uuringus osalejatel kokkuvõtvalt hinnata, millest nende hinnangul sõltub kvaliteetse õigusabi kättesaadavus. Vastuste tulemused on esitatud tabelis 4.

Tabel 4. Uuringus osalenute hinnang, millest kvaliteetse õigusabi saamine sõltub

Hinnang Põhjus (vastajaid)	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Ei ole üldse nõus
Rahast (147)	89 (60,5%)	55 (37,4%)	3 (2,1%)	0
Tutvustest (146)	46 (31,5%)	70 (47,9%)	28 (19,2%)	2 (1,4%)
Enda teadmistest õigusabi leida (145)	57 (39,3%)	81 (55,9%)	6 (4,1%)	1 (0,7%)
Enda huvist õigusabi leida (146)	76 (52%)	63 (43,2%)	7 (4,8%)	0
Õigusabi pakkujast (144)	67 (46,5%)	65 (45,2%)	12 (8,3%)	0

Uuringus osalenute vastustest on näha, et töö autori poolt kõiki välja pakutud põhjuseid peeti väga oluliseks. Kõige olulisemaks peeti rahaliste võimaluste olemasolu, mida tõid välja 97,9% vastanutest, sealhulgas täiesti nõus vastas 60,5%. Enamjaolt oldi ka nõus, et kvaliteetse õigusabi saamine sõltub tutvustest, kuid seal oli kõikidest vastustest ka kõige suurem mittenõustumuse hulk, kokku 20,6%. Mõnevõrra üllatav oli, et olulisemaks peeti enda huvi õigusabi leida kui teadlikkust. Töö autori hinnangul võib seda tõlgendada nii, et teadlikkus

õigusabi kohta infot leida on ennekõike seotud inimese motivatsiooni ja vajadusega õigusabi teenust saada. Nõustuti ka asjaoluga, et kvaliteetse õigusabi saamine sõltub muude asjade kõrval ennekõike konkreetsest õigusabi pakkujast. Lisaks töö autori poolt välja pakutud põhjustele oli uuringus osalejatel võimalik veel hinnata ka muud põhjust, mis paluti eraldi välja tuua. Muud põhjust täpsustas kaks inimest, kes tõid välja, et kvaliteetse õigusabi saamine sõltub haridusest ja sotsiaalsetest oskustest ning õigusabi saamise võimalustest peaksid olema informeeritud riigi ja kohalike omavalitsuste ametnikud ja teised organisatsioonid.

Ankeedi viimase vastusena oli uuringus osalenutel võimalik jätta soovi korral lisakommentaare. Õigusabi kättesaadavust kommenteeris 12 uuringus osalejat. Mitmel korral toodi välja, et tuleks teha rohkem teavitustööd, sealhulgas tuleks seda teha viisil, mis arvestaks sihtrühmaga ja erinevate vajadustega. Näiteks tasuta õigusabi kohta võivad noored leida info internetist, kuid vanemad inimesed nendest võimalustest ei tea ja iga õigusliku probleemi lahendamine ei vaja ilmtingimata vandeadvokaadi sekkumist. Üks uuringus osaleja tõi välja, et info tasuta õigusabi võimaluste kohta tuli talle läbi uuringus osalemise, varem tal see informatsioon puudus. Kahel korral märgiti, et tasuta õigusnõustamise piirang 2 tundi on liiga lühike aeg, et abi saada. Veel toodi välja, et õigusabi peaks olema läbipaistvam ning kui seadused ja riigi teenused oleksid selgemad, siis oleks ka vähem õigusabi vaja. Pakuti, et juriidiline õpe peaks olema hariduse osaks ja igas kohalikus omavalitsuses võiks olla tööl jurist, kes tegutseb selle omavalitsuse inimeste heaks ning õigusabi pakkumine oleks tudengitele heaks praktikaks. Üks uuringus osaleja tõi murekohana välja, et mõnede nii juriidiliste- kui eraisikute suhtes on keeruline õigusvaidlusesse astuda, kuna kõik kvaliteetsemad õigusabi pakkujad on nende isikutega seotud ja tulenevalt huvide konfliktist ei saa tavainimest esindada.

4.3. Uuringu järeldused ja soovitused

Uuringu mitmete küsimuste tulemuste analüüsist nähtub, et kvaliteetse õigusabi kättesaadavuse peamiseks probleemiks on selle kallis hind. Seda näitab asjaolu, et uuringus osalejad on spetsialistide teenust kasutanud pigem vähe ja isegi kui inimesed hindavad oma võimalusi kvaliteetset õigusabi saada pigem piisavaks, siis eelistatakse ikkagi lahendada õiguslikke probleeme iseseisvalt või eelistatakse ennekõike tasuta võimalusi. Teenustest eelistatakse juristide teenuseid, jättes advokaadi poole pöördumise pigem viimaseks variandiks. Positiivne oli näha, et inimesed, kes olid teenuseid kasutanud, olid selle

kvaliteediga ennekõike rahul ja ka uuringus osalnutel üldine hinnang Eesti õigusabi kvaliteedile oli väga hea või pigem hea. Muidugi tuleb ka arvestada, et märkimisväärne osa ei olnud teenustega kokku puutunud või ei osanud teenuse kvaliteedile hinnangut anda.

Töö autori hinnangul on keeruline pakkuda välja soovitusi, mis teeksid advokaadi- või õigusbüroode teenuse hinnast lähtuvalt inimestele kättesaadavamaks. Võib aga välja tuua, et advokaadi- ja õigusbürood võiksid avaldada oma kodulehtedel teenuste tunnihinnad, see aitaks töö autori hinnangul kasvatada teenuse vastu usaldust ja võiks vähendada inimeste hirmu teenuse hinna osas. Teenuse hinna kõrval oli peamiseks põhjuseks, miks inimesed ei pöördu õigusabi saamiseks spetsialistide poole teadmatus. Seega oleks asjakohane rohkem tutvustada tasuta õigusabi võimalusi. Kuigi suur osa vastanutest oli teadlik tasuta õigusabist, siis nimetati enamus juhtudel üksikuid teenuseid ning arvestatav oli ka nende arv, kes olid küll tasuta õigusabist kuulnud, aga ei osanud konkreetseid teenuseid nimetada. Tasuta õigusabi võimalusest kuuldi ka esimest korda alles tänu uuringus osalemisele.

Teavitustöö tegemisel tuleks kindlasti kasutada kanaleid, mis jõuaksid võimalikult laia sihtrühmani. Uuringus osalejate vastustest oli märgata, et senine informatsioon õigusabi kohta on jäänud pigem interneti tasandile ja seega võib vanem elanikkond, kes on kindlasti tasuta õigusabi skoop, jääda sellest teavitusest välja. Samas oli ka näha vastupidist ootust, sest väga paljud sooviksid näha reklaami õigusabi kohta just interneti keskkonnas, sealhulgas sotsiaalmeedias. Seetõttu võiks töö autori hinnangul kaaluda riigi tasandil näiteks Justiitsministeeriumi poolt sarnase kampaania tegemist nagu tehakse tervishoius erinevate teenuste puhul. Selliste kampaaniate puhul kasutatakse tavaliselt erinevaid platvorme nagu näiteks sotsiaalmeedia, televisioon, ajakirjandus. Kindlasti tuleks teavitustööd teha ka vene keeles.

Üldiselt hinnatakse kvaliteetse õigusabi kättesaadavust Eestis heaks, aga uuringu tulemusi analüüsides leidis kinnitust kvaliteetse õigusabi kättesaadavuse regionaalne probleem. Õigusabi peetakse kättesaadavaks ennekõike maakondades, kus on Eesti suuremad keskused nagu Tallinn, Tartu ja Pärnu. Väiksemate keskustega maakondades nagu näiteks Järvamaa, Raplamaa, Põlvamaa ja Võrumaa hinnati kättesaadavust pigem halvaks. Töö autor ei pea võimalikuks, et väiksemates piirkondades oleks võimalik advokaadibüroode arvu kasvatada, sest paratamatult on peamine klientuur suurtes linnades. Küll aga võiks riik koos kohalike omavalitsustega panustada kvaliteetse õigusabi kättesaadavusse väikekohtades. Ka üks uuringus osaleja tõi välja, et kohalikus omavalitsuses võiks olla jurist, kes tegeleb

konkreetselt selle omavalitsuse inimeste õiguslike probleemidega. Vaevalt, et see oleks võimalik ja mõistlik igasse kohalikku omavalitsusse luua, kuid selline ametikoht võiks olla näiteks maakonna tasemel. Juriste oleks võimalik motiveerida väiksematesse kohtadesse tulema kõrgema palgaga nagu seda mõned riigiasutused on Tallinnast kaugemate piirkondade puhul rakendanud.

Mitmetelt uuringus osalejatelt tulid kommentaarid tasuta õigusnõustamise kohta. Toodi välja, et 2 tundi tasuta õigusnõustamist ei ole piisav. Töö autor on selle seisukohaga nõus, kuna suur maht võib minna õigusprobleemi kirjeldamisele ning reaalse lõpptulemuseni ei pruugita jõuda – seega võiks suurendada tasuta õigusnõustamise mahtu. Kui arvestada tasuta õigusnõustamise sihtgrupi sissetuleku piiri, mis on lihtsustatuna öeldes 1200 eurot kuus, siis ei ole seda teenust võimalik saada 81,7%-l uuringus osalenutest, sest nende sissetulek on suurem. Seejuures kõige suurema sissetuleku grupi moodustas autori läbiviidud uuringus kuus 1201-1700 eurot teenivad inimesed. Kui teenuse sihtrühma sissetuleku piir oleks 1700 eurot kuus nagu 2021. aasta alguses, siis jääks teenuse sihtgrupist välja märkimisväärselt väiksem osa – neid oleks 49,3%. Töö autor leiab, et sihtgrupi sissetuleku vähendamine järsult 500 euro võrra oli liiga suur muutus ning kindlasti oleks võimalik tasuta õigusnõustamise kättesaadavust parandada selle piirmäära tõstmisega.

Töö autori hinnangul oleks mõistlik, et teadmine oma õigustest ja õigusabist oleks inimestele teada juba noorelt. Näiteks Kohila Gümnaasiumi õppekavasse on 12. klassi õpilastele juba selline võimalus valikkursusena loodud.¹²⁷ Õigusega seotud õppeaine võiks kaasata ka teiste keskkoolide õppekavasse ning sarnaselt Kohila Gümnaasiumile võiks see olla vabatahtlik. Töö autor usub, et õiguse valdkond oleks teistest tavapärastest õppeainetest piisavalt eristuv, et selle vastu võiks vabatahtlikult õpilastel huvi olla.

¹²⁷ Kohila Gümnaasium. Kohila Gümnaasiumi õppekava, lk 12. Arvutivõrgus: https://kohila.edu.ee/wp-content/uploads/2022/02/KG_oppekava-2022.pdf (26.03.2022).

KOKKUVÕTE

Õigusabi kättesaadavus on tihedalt seotud inimese põhiõigustega, need alused tulevad nii rahvusvahelistest kui siseriiklikest õigusaktidest. Õigusemõistmise ja õigusabi kättesaadavus on demokraatliku õigusriigi üks olulisemaid põhimõtteid. Piisav pole see, kui seadusesse on õigusabi saamise võimalus loodud, vaid see peab olema praktikas rakendatav. Kvaliteetse õigusabi kättesaadavus sõltub ühelt poolt sellest, et õigusabi pakkujaid ennast oleks piisavalt ning nad oleksid kõrgete õigusalaste teadmistega ning teiselt poolt, et klientidele oleks õigusabile ligipääs ning neid ei diskrimineeritaks, muu hulgas varalisest seisundist tulenevatest asjaoludest. Õigusabi kättesaadavus on oluline seetõttu, et see annab inimesele vahendi realiseerida oma teisi õiguseid.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli leida vastus küsimusele, kas Eestis on õigusabi saamiseks piisavalt võimalusi ja kuidas tagatakse olemasolevate õigusabi teenuste kvaliteet. Töö hüpoteese oli kaks:

- 1) kvaliteetse õigusabi pakkujate kättesaadavus Eestis on probleemiks mitte ainult vähemkindlustatud, vaid ka keskmisel elujärjel ühiskonnaliikmetele;
- 2) Eesti elanikud ei ole valdavalt teadlikud tasuta õigusabi saamise võimalusest.

Õigusabina tuleks käsitleda teenuseid lähtuvalt probleemi olemusest. Kindlasti on õigusabi kvaliteet teenuse pakkujast tulenevalt erinev, aga probleemi olemus sellest ei muutu. Olenemata teenuse pakkujast vajab klient abi oma õiguste või kohustuste mõistmisel ja õigusaktide rakendamisel. Tõenäoliselt seondub õigusabi inimestele kõige rohkem advokaatide tegevusega. Kõiki advokaate ühendab katusorganisatsioon Eesti Advokatuur, kelle ülesanne on tagada, et advokaadi antav õigusabi oleks kvaliteetne. Advokaatide teenuse kõrge kvaliteet tagatakse esmalt läbi hariduslike ja erialaeksami täitmise nõuete ning hiljem praktiseerimise käigus läbi Eesti Advokatuuri ja selle aukohtu järelevalve.

Advokaatide tegevusele sarnaselt on riiklikult reguleeritud ka notarite tegevus. Notareid koondab Notarite koda, kes sarnaselt Eesti Advokatuurile jälgib notarite hariduslike ja kutseeksami nõuete täitmist ning teostab notarite hilisema tegevuse üle järelevalvet. Lisaks tavapärasele kohustuslikele ametitoimingutele võivad notarid vabatahtlikult pakkuda klientidele ka ametiteenuseid, millest üks on õigusnõustamine. Notari poolt ametiteenusena pakutaval õigusnõustamisel peab notar lähtuma oma tavapäraestest teenuse osutamise põhimõtetest. See tähendab teenust tuleb osutada asjatundlikult ega või osutada valdkonnas,

milles notar ei suuda tagada head õigusabi kvaliteeti. Kohati võib Eesti erinevates piirkondades olla notarite pakutav kvaliteetne õigusabi isegi kättesaadavam kui advokaatide teenus.

Tasulisi õigusteenuseid osutavad veel ka õigusbürood. Kui advokaadi teenus võib kalli hinna tõttu jääda kättesaamatuks, siis õigusbürood võivad inimesele olla majanduslikult kättesaadavamad. Õigusbüroode poolt pakutava õigusabi kvaliteet on kõikuv ning pigem ei ole kvaliteet hea. Selleni on viinud turgu reguleerivate õigusaktide puudulikkus, sest tegu on vabade õiguselukutsete esindajatega, kellele ei ole kehtestatud mingeid kvalifikatsiooninõudeid. Sealhulgas tuleb arvestada, et õigusbüroo võib asutada igaüks, sõltumata sellest, kas isikul on olnud üldse mingigi kokkupuude õigusharidusega. Kui ei ole teenusele nõudeid, siis pole arusaadavalt õigusbüroode tegevuse üle ka järelevalvet. Ebapädeva esindaja võib küll kohus menetlusest kõrvaldada, kuid iga õiguslik probleem ei pruugi jõuda ja vajada lahendust kohtus, mistõttu puudub igasugune kohtuväline kontroll.

Eestis on ka mitmeid võimalusi tasuta õigusabi saamiseks väljaspool kohtumenetlust. Riigi tasandil tegeleb esmase õigusnõu tagamisega Justiitsministeerium läbi oma partnerite. Selleks on loodud veebileht www.juristaitab.ee ja pakutakse vähekindlustatud isikutele tasuta ja soodustingimustel nõustamistunde. Eesmärk on laiendada õigusabi kättesaadavust neile kelle sissetulek ei võimalda turutingimustel õigusabi hankida. Töö autori hinnangul tagavad viimaste aastate muudatused teenust reguleerivas justiitsministri määruses seda eesmärki vaid osaliselt, kuna teenusele kvalifitseeruva sihtgrupi sissetuleku piir 1200 eurot on liiga madal. Teiseks probleemiks on teenusele kvalifitseerumise arvestamine ainuüksi õigusabi taotleja sissetulekut arvesse võttes, mis kohtleb töö autori hinnangul abivajajaid ebavõrdselt. Kõnealuse õigusnõustamise teenuse pakkuja ei pea olema advokaat, küll on aga teenuse pakkujale seatud kvalifikatsiooninõuded. Õigusnõustajal peab olema magistrikraad või sellega võrdsustatud kvalifikatsioon ja tal peab olema piisav kogemus. Piisavaks kogemuseks loetakse varasemat vähemalt aastase nõustamiskogemusega õigusnõustajat, õigusvaldkonna õppejõudu ja samuti Eesti Advokatuuri liiget. Lisaks on teenuse osutajal aruandluskohustus ja Justiitsministeeriumil võimalus piirata teenuse eest maksmist kui teenus osutub ebakvaliteetseks. Seega võib öelda, et tagatud on nõuded, et teenust osutatakse kvaliteetselt. Lisaks pakub Justiitsministeerium koos partneritega eraldi sihtgrupipõhist teenust vanaduspensioni ikka jõudnud eakatele ja inimestele, kellel on keskmine, raske või sügav puue või nende hooldajatele ning pereliikmetele kui küsimus puudutab erivajadusega inimese elu.

Tasuta õigusabisse panustab ka Eesti Juristide Liit projektidega Õigusapteek ja üliõpilaste õigusbüroo. Õigusapteegi raames pakuvad õigusnõu valdkonnale spetsialiseerunud juristid ja advokaadid. Üliõpilaste õigusbüroo puhul pakuvad abi õigusteaduskonna tudengid, kes töötavad mentori järelevalve all. Advokaatide tegevus on reguleeritud ning kuna õigusapteek toimib läbi Eesti Juristide Liidu ja juristid, kes nõustavad on spetsialiseerunud erinevatele valdkondadele, siis võib uskuda, et pakutav õigusabi on kvaliteetne. Üliõpilaste puhul aitab kvaliteeti tagada neile määratud mentor. Kindlasti on üliõpilaste pakutav õigusabi hea lahendus õigusabi kättesaadavuse parandamiseks ja seda ennekõike lihtsamates küsimustes. Võrreldes varasemaga on üliõpilaste pakutav õigusabi kättesaadavus aga vähenenud, sest lisaks Eesti Juristide Liidu üliõpilaste õigusbüroole ei tegutse enam Tartu Ülikooli üliõpilaste õigusbürood.

Tasuta õigusabi pakuvad veel mitmed asutused, kellest magistritöös toodi välja Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve amet koos Tarbijavaidluste komisjoniga, Tööinspeksioon koos Töövaidluskomisjoniga ja Tallinna Üürikomisjon. Nende asutuste puhul on tegemist kindlale valdkonnale spetsialiseeruva õigusabiga. Seetõttu võib öelda, et kindlasti on tegemist oma valdkonna spetsialistidega, kes omavad laiapõhjalisi teadmisi valdkonna õigusaktidest. Ühtlasi on vaidlusi lahendavate organite puhul määratud õigusakti tasandil nõuded liikmete haridusele ja kogemusele. Kõikide nimetatud asutuste vaidlusi lahendavate organite liikmete puhul oli toodud välja, et neil peab olema õiguslane kõrgharidus ning teadmised valdkonna eripäradest, üürikomisjoni puhul kontrollitakse neid teadmisi vastava eksamiga.

Töös käsitletakse eraldi riigi õigusabi, mis võib olla abivajajale tasuta teenus aga ei pruugi selleks jääda. Riigi õigusabi võib olla tasuta teenus, osaliselt hüvitatav teenus või kohustusega hüvitada abisaaja poolt teenus täielikult. Riigi õigusabi seisneb selles, et õigusmenetluses, esindab ja nõustab inimest Eesti Advokatuuri poolt määratud advokaat. Riigi õigusabi on väga seotud võrdse kohtlemise põhimõttega ning see peab tagama, et majanduslikult nõrgemas positsioonis inimestel oleks teistega võrdne võimalus ennast kaitsta. Seda nii karistusõiguses kui väljaspool karistusõigust.

Väljaspool karistusõigust antakse riigi õigusabi taotluse alusel sõltuvalt majanduslikust seisundist. Majanduslikku seisundit hinnates võetakse arvesse taotleja ja tema pereliikmete vara ja sissetulekuid, ülalpeetavaid, eluaseme mõistlikke kulusi ja muid tähtsust omavaid asjaolusid. Kuigi majanduslik seisund on peamine alus hinnatakse veel kavandatava menetluse edukust ja et puuduksid riigi õigusabi andmist välistavad asjaolud. Poolte võrdsus

aitab tagada õiglast kohtumenetlust, mis on kriminaalmenetluse üks kesksemaid menetluspõhiõigusi. Kriminaalmenetluse puhul on võistleva kohtumenetluse poolteks prokurör ja süüdistatav, kes tavapäraselt on oma õigusalastes teadmistes ebavõrdses olukorras. Riigi õigusabiga tõstetakse süüdistatav samale tasemele mis on prokurör, et ka süüdistatav oleks võimeline dokumente esitama, neid hindama ja neile vastu vaidlema. Varasemalt on Eestis eksisteerinud olukord, kus riigi õigusabis sai uurija ja prokurör valida omale sobiva vastaspoole, mitte ei määranud seda Eesti Advokatuur. Kahtlemata on väga oluline, et riigi õigusabi advokaadi määraks sõltumatu isik, et tagada demokraatlikule õigusriigile kohane advokaadi valimise süsteem.

Advokaadi tunnitasu riigi õigusabis on määratud justiitsministri määrusega ning see on märkimisväärselt madalam võrreldes tavapärase advokaadi teenuse tunnitasuga. Ühelt poolt toob see kaasa, et advokaadid ei ole huvitatud riigi õigusabi pakkumisest, mistõttu väheneb õigusabi kättesaadavus. Teiselt poolt on oht, et riigi õigusabi osutatakse madalama kvaliteediga, sest kuigi advokaat peab oma kliente kohtlema võrdselt ei pruugi advokaat olla motiveeritud panustama madalamalt tasutatud kaasusesse.

Käesoleva magistr töö raames läbi viidud uuringu tulemustest nähtus, et 63,5% vastanutest pidas Eesti õigusabi kvaliteeti pigem heaks ning 8,1% väga heaks. Kvaliteetse õigusabi selgitust uuringus osalenutele välja ei toodud, sest hinnang õigusabi kvaliteedile on subjektiivne sõltudes varasemast isiklikust kogemusest või teiste ühiskonnaliikmete üldsusele teatavakssaanud kogemusest. Lähtudes sellest kriteeriumist selgus, et valdav osa uuringus osalenutest on Eesti õigusabi kvaliteediga rahul. Suur osa uuringus osalenutest pidas ka enda võimalusi õigusabi saamiseks pigem heaks, kuid kindlasti oli suureks probleemiks teenuse kättesaadavuse osas selle kallis hind. Kvaliteetse õigusabi kallidusele viitasid uuringus osalejad sõltumata oma sissetuleku suuruselt, sealhulgas tõid mõned kõige suurema sissetulekuga gruppi kuuluvatest isikutest selgelt välja, et nad ei ole võimelised õigusabi teenuse eest maksma. Uuringust nähtus veel, et lisaks kallile hinnale on kvaliteetse õigusabi kättesaadavus Eesti erinevates piirkondades väga erinev. Suuremate asulatega maakondades peeti õigusabi kättesaadavust pigem heaks ja Tallinnas väga heaks, kuid väiksemate keskustega piirkondades on kättesaadavus kindlasti probleemiks. Kuigi õigusabi, sealhulgas tasuta õigusabi võimalustest oldi teadlikud, soovisid uuringus osalejad, et teavitustööd õigusabi saamise võimaluste kohta tehtaks rohkem ja ennekõike kasutataks selleks sotsiaalmeediat ja teisi meediaplatforme.

Töö autori hinnangul on erinevaid õigusabi saamise võimalusi Eestis omajagu, kuid üldise õigusabi või õigusnõustamise kättesaadavus on piiratud. Kõigile kättesaadavat tasuta õigusabi pakutakse pigem vaid projektipõhiselt või kitsas valdkonnas. Justiitsministeerium on küll viidanud, et õigusabi kättesaadavust tuleks parandada, kuid samal ajal järsult vähendanud vähekindlustatud inimestele tasuta õigusnõustamise võimalusi läbi sihtgrupile seatud sissetuleku piiri vähendamise 500 euro võrra, mistõttu jääb kindlasti suur hulk inimesi ilma esmatasandi õigusabist. Riigi õigusabi puhul mõjutab teenuse kvaliteeti ja kättesaadavust tavalisest advokaadi teenusest oluliselt madalam tunnitasu suurus. On arusaadav, et kuigi mõlemad teenused võivad lõppkliendile olla tasuta, siis peab riik ikkagi teenuse osutamise eest maksma. Kui õigusabi jaoks eelarvelisi võimalusi ei suurendata, siis ei ole ka võimalik seda olukorda parandada.

Õigusabi teenuseid, mida turul pakutakse võib üldiselt pidada kvaliteetseks, seda näitab nii Eesti inimeste hinnang õigusabile kui ka õigusabi pakkujatele seatud nõuded. Üldiselt peavad spetsialisti tasemel õigusabi pakkujad olema õigusvaldkonna haridusega ja seda suuremas osas vähemalt magistriskraadiga, lisaks on seatud täiendavad nõuded näiteks eksamite läbimise vajadusega, et kindlustada õigusabi pakkuja teadmised vastavas valdkonnas. Samas tuleb arvestada, et õigusabi pakkujate turul tegutsevad ka õigusbürood, mille võib asutada igaüks, sõltumata sellest, kas isikul on olnud juriidilise haridusega üldse kokkupuude või mitte. Kindlasti ei saa üldistada, et kõikide õigusbüroode kvaliteet on halb, ebakvaliteetset teenust võib osutada ka advokaat, kuid õigusbüroode tegevust reguleerivate õigusaktide puudulikkus jätab paratamatult suurema võimaluse, et õigusabi osutab ebapädev inimene.

Magistritöö hüpotees, et Eesti elanikud ei ole valdavalt teadlikud tasuta õigusabi saamise võimalustest kinnitust ei leidnud. Erinevaid tasuta õigusabi saamise võimalusi osati nimetada palju ja väga täpselt. Oli ka neid, kes olid tasuta õigusabi saamise võimalusest vaid üldiselt kuulnud, kuid olid veendunud, et vajaduse korral leiaksid ka konkreetse tasuta õigusabi teenuse. Kvaliteetse õigusabi saamise takistuseks ei ole niivõrd teadmatus, vaid ennekõike teenuse kallis hind. Magistritöö teine hüpotees, et kvaliteetse õigusabi pakkujate kättesaadavus Eestis on probleemiks mitte ainult vähekindlustatud, vaid ka keskmisel elujärgel ühiskonnaliikmetele leidis kinnitust. Need on inimesed, kes saavad oma igapäevaste kulude katmisega hakkama, kuid kes olemasolevate rahaliste vahendite arvelt ei ole võimelised katma kvaliteetse õigusabi kulusid. Eriti seostus see probleem just esmatasandi õigusnõustamise puhul. Töö autori arvates on see õigusliku probleemi lahendamisel üks olulisemaid teenuseid, sest annab isikule edasisteks toiminguteks olulised suunised, mis

võivad vältida kahju tekkimist või süvenemist. Selleks, et abistada vähemkindlustatud isikuid, on riik loonud spetsiaalselt neile suunatud õigusabi teenuseid. Paraku jäävad aga keskmisel elujärjel olevad inimesed sellest teenusest ilma ning tihtipeale õiguslaste probleemide lahendamisel omapäi. Selle toob ühelt poolt kaasa turul tegutsevate spetsialistide teenuse kallis hind ja teiselt poolt sellele sihtgrupile suunatud riigipoolsete teenuste puudus.

ABOUT THE POSSIBILITIES AND AVAILABILITY OF LEGAL AID IN ESTONIA SUMMARY

Access to legal aid is closely related to fundamental human rights. These fundamental bases come from both, international and domestic law. At the international level, it is declared in Article 6(1) of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and in Article 47 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union. At the domestic level it comes from § 14 of the Constitution of the Republic of Estonia. Access to justice and legal aid is one of the most important principles of a democratic rule of law. It is not enough if the possibility of getting legal aid is just simply written in law, it must be applicable in practice. On the one hand, the availability of high-quality legal aid depends on the accessibility of legal aid providers themselves and that they have a high level of legal knowledge. The other side is that the principle of equal treatment which comes from § 12 of the Constitution must be ensured, meaning that everybody should have access to legal aid without being discriminated. Among other things it includes discrimination arising from a financial situation. Access to legal aid is also important because it provides a person with the means to use their other rights.

The aim of this Master's thesis is to find an answer to the question of whether there are enough opportunities to receive legal aid in Estonia and how the quality of existing legal aid services is ensured. There were also two hypotheses:

- 1) the accessibility of high-quality legal aid providers in Estonia is a problem not only for the disadvantaged, but also for the average living society members;
- 2) residents of Estonia are largely unaware of the possibility of getting free legal aid.

When asking, what is considered as a legal aid, then it should be evaluated on the bases of the nature of the existing problem. It is certain that the quality of legal aid is different due to the service provider, but the nature of the problem does not change from this. Regardless of the provider of the service, the client needs help in understanding their rights or obligations and implementing legislation. It is likely that for regular people legal aid relates mostly to the activities of lawyers. All lawyers are united under the umbrella organisation Estonian Bar Association, whose task is to ensure that the legal aid provided by the lawyer is with high quality. The high quality of the lawyers service is ensured first through the masters degree and the requirement to pass the lawyer's examination, and later through the supervision of the Estonian Bar Association and Ethics Tribunal in the course of practice.

Similarly to lawyers, the activities of notaries are regulated by the state. Notaries are brought together by the Chamber of Notaries, who are involved in supervising notaries, combining the professional practice of notaries, organising the training of employees of notaries and notaries' offices, and organizing candidate service. Another similarity with Estonian Bar Association is that the Chamber of Notaries monitors compliance with the requirements of the educational and professional examination of notaries. In addition to the usual mandatory notarial acts, notaries may also offer notarial services to clients. These services are provided voluntarily and on the basis of the fee agreed with the client. One such service is also legal advice. When providing legal advice, the notary must follow his or her usual principles of providing the service. This means, that the service must be provided competently and cannot be provided in an area, where the notary is unable to guarantee a good quality of the legal aid. In different regions of Estonia, high-quality legal aid provided by notaries may be even more available than the services of lawyers. When writing the master's thesis, it turned out, that there are no law firms in Hiiu, Jõgeva and Põlva county, but there are notaries who provide legal advice as a service.

Paid legal services are also provided by law offices. While a law firm lawyer's service may be unavailable due to the high cost, law offices may be more economically accessible to a person. The quality of legal aid provided by law offices is volatile and it is rather considered that the quality is not good. Ministry of Justice analysis which was carried out in 2020, revealed that there have been cases where for example, the representative has not understood the content of the dispute and the court's explanations or has not been able to formulate a proper requirement and make clear requests. In addition, there have been inconsistencies and logical errors in the documents. Insufficient language skills have also been a problem. It has happened due to lack of market regulating legislations, as they are representatives of free legal professions for whom no qualification requirements have been imposed. This also means that anyone can establish a law offices, regardless of whether the person has any legal knowledge, has had some contact with the field of law or with legal education or not. As there are no requirements for the service and persons, there is understandably no supervision over the activities of law offices. An incompetent representative may be removed from the proceedings by the court, but all legal problems may not reach and require a solution in court, which is why there is no control outside the court. Incompetent representation causes damage to the reputation of legal aid providers, but above all, a client receiving a low-quality service suffers. His or her interests may be left unprotected or in the worst case, service can cause additional damage to the person.

In Estonia, there are several possibilities to get legal aid outside of court proceedings. At the state level, the Ministry of Justice is ensuring the primary legal aid as a counselling in cooperation with its partners. For this purpose, a website www.juristaitab.ee has been created and counselling hours are offered to disadvantaged persons free of charge and on favourable terms. The aim is to extend access to legal aid to those members of society, whose income does not allow them to get quality legal aid under market conditions. The author's opinion is, that the recent years changes in the Minister of Justice regulation about the service are ensuring this objective only partly, as the income limit of the target group qualifying for the service is too low. Compared to 2017, when the target group of the service were people who earned up to 1,5 times the average salary in Estonia, then this difference is more than 1000 euros. Another problem is taking into account only the income of the person, which, in the author's opinion, treats those in need unequally. When receiving the service, the person's overall financial situation is not taken into account. This means that, for example, a student who lives with his or her parents and whose expenses may not be very high, but who earns up to 1200 a month receives legal aid, but for example, a father who is the only source of income for the family and whose salary is 1300 euros, does not qualify for legal counselling. The provider of the legal counselling does not have to be a law firm lawyer, but there are qualification requirements set for the person providing the service. The legal adviser must have a master's degree or equivalent qualification and sufficient experience. Sufficient experience is previous legal advising experience at least a year, a lecturer in the field of law and also a member of the Estonian Bar Association. In addition, the legal adviser has a reporting obligation and the Ministry of Justice has the right, if it finds that the legal counselling was done with low quality, to reclaim or offset the future payments of the legal adviser. Thus, it can be said that the Ministry of Justice has been given control mechanisms, which should ensure a high level of legal advice. In addition, the Ministry of Justice and its partners offer a separate target group based service for elderly people who have reached the retirement age and for people with special needs who have an average, severe or profound disability. Legal aid for people with special needs is also provided by their carers and family members if their issue concerns the life of a person with special needs.

The Estonian Lawyers Association also contributes to free legal aid with the projects named Legal Pharmacy and the Student Law Office. In a Legal Pharmacy the advice is provided by law firm lawyers and other lawyers specializing in the field. In the case of a Student Law Office, help is provided by law school students, who work under the supervision of a mentor. The activities of lawyers are regulated, and since the Legal Pharmacy operates through the

Estonian Lawyers' Association and lawyers who advise are specialized in different fields, it can be believed that the legal aid provided by them have a high quality. In the case of students, the mentor assigned to them helps to ensure the quality. The legal aid provided by students is certainly a good solution for improving availability of legal aid, especially in simpler questions. However compared to the past, the availability of legal aid offered by students has decreased, because in addition to the Student Law Office of the Estonian Lawyers' Union, the Student Law Office of the University of Tartu is no longer operating.

Free legal aid is also provided by several state institutions, from which in this Master's thesis was highlighted Consumer Protection and Technical Regulatory Authority together with the Consumer Disputes Committee, Labour Inspectorate together with the related Labour Dispute Committee and the Tallinn Rental Committee. For all these institutions, it is legal aid specialising in a specific area. Therefore, it can be said that these are definitely specialists who have a broad knowledge of the legislation of the field. The chairman of the Consumer Disputes Committee and the chairman of the Labour Dispute Committee must have a master's degree or equivalent qualifications and both must have a high level of sectoral knowledge. The chairman of the Rental Committee must also have legal degree, but it is enough to have a bachelor's degree. On the other hand, the relevant examination must be passed, which will check the knowledge of the specialty. Such requirements set by the state will undoubtedly help to ensure the quality of the legal aid provided.

The work deals separately state-funded legal aid, which may be a free service for the person in need, but may not remain so. State-funded legal aid can be a free service, a partially reimbursable service or with the obligation to fully compensate the service by the beneficiary. State-funded legal aid means that in legal proceedings, a person is represented and advised by a law firm lawyer appointed by the Estonian Bar Association. State-funded legal aid is very closely related to the principle of equal treatment and must ensure that people in economically weaker positions have the same opportunity to defend themselves as wealthy. This in both, in criminal law and outside of it.

Outside of the criminal law, state-funded legal aid is granted on the basis of an application depending on the financial situation. Unlike free legal counselling provided by the state, the state-funded legal aid is determined by assessing the person's overall financial situation. The assessment takes into account the property and income of the applicant and his or her family members, dependants, reasonable expenses of housing and other circumstances of

importance. Although the financial status is the main element that is evaluated, the success of the procedure and the lack of circumstances that could preclude the granting of state-funded legal aid is also assessed. In criminal proceedings the lack of financial funds is not a factor for receiving state-funded legal aid. The State-funded Legal Aid Act says, that in criminal proceedings, state-funded legal aid is received by a natural person suspect or accused who is a and who has not chosen a criminal defence counsel by agreement and in whose criminal matter the participation of a criminal defence counsel is required by law or who applies for the participation of a counsel regardless of his or her financial situation. Equality between the parties helps to ensure a fair trial, which is one of the most central fundamental procedural rights in criminal proceedings. In criminal proceedings, the parties are the accused and the prosecutor, who are usually in an unequal situation in their legal knowledge. With state-funded legal aid, the accused is raised to the same level as the prosecutor, so that the accused would also be able to submit documents, evaluate them and dispute them. In the past, there has been a situation in Estonia where, in state-funded legal aid, an investigator and a prosecutor were able to choose a suitable opposing party, rather than being appointed by the Estonian Bar Association. This gave rise to reasonable doubt that the lawyer defending the person would be chosen on the basis of something other than quality. It is definitely very important that a state-funded legal aid lawyer is appointed by an independent person in order to ensure a system for selecting a lawyer in accordance with the democratic rule of law.

The hourly rate of a lawyer in state-funded legal aid is determined by a regulation of the Minister of Justice and it is significantly lower compared to the hourly rate of ordinary lawyer's service. On the one hand, this means that lawyers may not be interested in providing state-funded legal aid which leads to the reduction of the availability of legal aid. On the other side, there is a risk that state-funded legal aid will be provided on lower quality, because although the lawyer must treat his clients equally, the lawyer may not be motivated to contribute to a lower-paid case.

The results of the epidemiological study conducted within the master's thesis showed, that 71,6% of the participants considered the quality of Estonian legal aid to be good or very good. A large part (85,1%) of the participants considered their chances of getting legal aid to be rather good, but certainly expensive price is a big problem. The expensiveness of high-quality legal aid was indicated regardless of the amount of participants income, including some of the individuals in the highest income group clearly pointing out that they are not able to pay for the legal aid services. The survey also showed that in addition to the high price, the

availability of high-quality legal aid in different regions of Estonia is very different. Access to legal aid was considered good in counties with larger centres, such as Harju, Tartu and Pärnu county, but availability in areas with smaller centres is definitely a problem. Although there was good awareness about the possibilities of legal aid, including free legal aid, the participants opinion was that more information should be spread about legal aid possibilities using media, especially social media.

Author's opinion is that there are quite a few different possibilities for getting legal aid in Estonia, but the availability of general legal aid or legal counselling is limited. Access to legal aid depends primarily on financial possibilities, and the service is expensive. Free legal aid available to all is provided only on a project basis or by institutions in a narrow field. The Ministry of Justice has indicated that the availability of legal aid should be improved, but at the same time sharply reduced the possibilities of free legal counselling for the underprivileged, by reducing the income limit by 500 euros. Meaning that a large number of people who are on average living are definitely missing out on primary legal aid. In the case of state-funded legal aid, the quality of the service and its availability are influenced by the hourly rate price, which is significantly lower than the usual lawyer's service price. Although these services may be free of charge for the final customer, the state still has to pay for the provision of the service. Both problems, reducing the income limit for legal counselling and the state-funded legal aid lawyers hourly rate are related to state budget funds. These legal aid services problems could not be solved if the state does not increase the budgets of these services.

The legal aid services offered on the market can generally be considered of high quality, as evidenced by both, the assessment of the people who participated in the study and the requirements set for legal aid providers. The specialist level legal aid providers must have an education in the field of law, and for the most part at least have a master's degree. After that, additional requirements have been set, for example, with the need to pass professional examinations in order to ensure the knowledge of the legal aid provider in the relevant field. However, the legal aid market problem is the law offices, which do not have any requirements and supervision. It is certainly not possible to generalize, that the quality of all law offices is poor, a poor-quality service can also be provided by a lawyer, but the lack of legislation regulating the activities of law offices inevitably leaves a greater chance, that legal aid will be provided by an incompetent person.

The master's thesis hypothesis that Estonian residents are mostly not aware of the possibilities of getting free legal aid was not confirmed. The different possibilities of free legal aid services were mentioned a lot and very precisely. There were also those who had only heard generally about the possibility of free legal aid, but were sure that, if necessary, they could also find a specific free legal aid service. The obstacle for obtaining high-quality legal aid is not so much lack of knowledge, but above all the expensive cost of the service. The second hypothesis of the Master's thesis, that the accessibility of high-quality legal aid providers in Estonia is a problem not only for the disadvantaged, but also for the average living society members was confirmed. These are people who can cope with covering their daily expenses, with the existing income or funds, but who are unable to cover the costs of high-quality legal aid if needed. This problem was particularly related to primary legal advice. In the author's opinion, it is one of the most important services in solving a legal problem, because it provides a person with important guidelines for further actions, which can prevent the occurrence or aggravation of damage. In order to assist the disadvantaged society members, the state has created legal assistance services specifically aimed at them. However, people of the average standard of living do not have this service and are often on their own when solving legal problems. On the one hand, due to the expensive cost of the service of specialists operating in the market and on the other hand, to the lack of services aimed at this target group.

KASUTATUD MATERJALIDE LOETELU

Kirjandus

1. Boillat, P., O'Flaherty, M. Handbook on European law relating to access to justice. European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe. Luxembourg: Publications Office of the European Union 2016. Arvutivõrgus: https://www.echr.coe.int/documents/handbook_access_justice_eng.pdf (22.01.2022).
2. Gustavson, G. Juurdepääs õigusemõistmisele Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas. Tartu: Riigikohus, õigusteabe osakond 2010. Arvutivõrgus: https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/analyysid/2010/g_gustavson_juur_depaas_oigusemoistmisele.pdf (23.01.2022).
3. International Bar Association Access to Justice and Legal Aid Committee and the Bar Issues Commission. IBA Guidelines on Legal Aid Principles on Civil, Administrative and Family Justice Systems and its Commentary. London: International Bar Association 2019. Arvutivõrgus: <https://www.ibanet.org/medias/E1FE37D3-0D2D-45B9-9590-49AED0913318.pdf?context=bWFzdGVyfGFzc2V0c3wyMjk3MDF8YXBwbGljYXRpb24vcGRmfGgyOC9oMjMvODc5NjM1NjQxMTQyMi9FMUZFMzdEMy0wRDJELTQ1QjktOTU5MC00OUFFRDA5MTMzMtguGGRmfDI4OTY3ZjI1NWQzZDAzN2M0Y2JkOTc3YjZjNWRjZDQyNjM4NDE3NGZmNWl1MTAwNGMyNWY2ZGFkZTJkYzZwMDQ&attachment=true> (19.02.2022).
4. International Bar Association. IBA International Principles on Conduct for the Legal Profession 2011. Arvutivõrgus: https://www.icj.org/wp-content/uploads/2014/10/IBA_International_Principles_on_Conduct_for_the_legal_prof.pdf (05.03.2022).
5. Jackson, J. D., Summers, S. J. Obstacles to Fairness in Criminal Proceeding. Individual Rights and Institutional Forms. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing 2018. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=Bb5KDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR5&ots=_FChqGud9k&sig=vhRVGC_PvYrQN1a_vHwynbuf09A&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (27.02.2022).

6. Kõve, V., Pilving, I., ja Andresen, E. Eesti õigushariduse ja juristikutse probleemidest ning võimalikest lahendustest. Tartu: Riigikohus 2021. Arvutivõrgus: https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/dokumendid/Oigusharidusest_3%2005%202021%20pikem.pdf (26.01.2022).
7. Kõve, V. jt. Tsiviilkohtumenetluse seadustik I, I-V osa (§-d 1-305). Komm vlj. Tallinn: Juura 2017.
8. Langemets, M. jt. Eesti keele seletav sõnaraamat 6 U-Y. 2.tr. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2009.
9. Lõhmus, U. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Kolmas, täiendatud ja ümbertöötatud vlj. Tallinn: Juura 2019.
10. Lõhmus, U. Õigusriik ja inimese õigused. Eesti mõttelugu 140. Tartu: Ilmamaa 2018.
11. Madise, Ü. jt. Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3. vlj. Tallinn: Juura 2012.
12. Madise, Ü. jt. Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 5. vlj. Tallinn: Juura 2020. Arvutivõrgus: https://pohiseadus.ee/sisu/3486/paragrahv_15 (23.01.2022).
13. Maruste, R. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Tallinn: Juura 2004.
14. Maurer, K. Õigusleksikon. Tallinn: Kirjastus Interlex 2000.
15. Rebane, K., Vaikmaa, G., Tarum, S. Riigi õigusabi süsteemi korraldamise stsenaariumid. Analüüs. Tallinn: Justiitsministeerium, justiitshalduspoliitika osakond 2015. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/riigi_oigusabi_analuus_19.01.2016.pdf (05.02.2022).

Artiklid

16. Kaelep, T., Leemet, A. (2019). Tulevikuvaade tööjõu- ja oskuste vajadusele: siseturvalisus ja õigus. Õiguse alavaldkond. Uuringuaruanne. Tallinn: SA Kutsekoda. Arvutivõrgus: https://oska.kutsekoda.ee/wp-content/uploads/2017/10/OSKA_õiguse-alavaldkond_terviktekst_LÕPLIK.pdf (26.01.2022).¹²⁸
17. Kalamees, K. Paet astus advokaatide sõltumatus kaitseks välja. – Postimees 20.03.2008. Arvutivõrgus: <https://www.postimees.ee/1772521/paet-astus-advokaatide-soltumatus-kaitseks-valja> (08.02.2022).

¹²⁸ Allika viide erineb viitamissüsteemist põhjusel, et lähtunud on viidata teose autori viitamissoovist. Vastav soov on nähtav kõnealuse allika leheküljel 2.

18. Laffranque, J. Kas ja kuidas vaidlustada vaesust, demokraatia puudust ja õiguskaitse nappust? – Juridica 2013/I.
19. Lõhmus, K. Võrdsusõiguse kontroll Riigikohtus ja Euroopa Inimõiguste kohtus – Juridica 2003/II.
20. Maruste, R. Õigus võrdsele kohtlemisele õigusriigis, selle õiguse printsiibid ja kohaldamispraktika Euroopa Inimõiguste Kohtus – Juridica 2008/II.
21. Nael, M. Tudengite õigusbüroo annab Tartus tasuta õigusnõu. – Eesti Rahvusringhääling 05.11.2019. Arvutivõrgus: <https://www.err.ee/999828/tudengite-oiigusburoo-annab-tartus-tasuta-oiigusnou> (22.02.2022).
22. Podorozhna, T. jt. Qualified Legal Aid in Developed Democracies: A Comparative Legal Study – International Journal of Criminology and Sociology 2020/IX. Arvutivõrgus: <https://lifescienceglobal.com/pms/index.php/ijcs/article/view/8097/4347> (12.03.2022).
23. Puri, T. Notari ametiteenused ning notar vahekohtunikuna – Juridica 2011/VI.
24. Soo, A. Kuidas tagada efektiivne riigi õigusabi kriminaalmenetluses? – Juridica 2014/IX.
25. Voltenberg, K. Eesti Advokatuur – kutseorganisatsioon ja avaliku halduse kandja – Juridica 2011/VII.

Normatiivmaterjalid

26. Advokatuuriseadus. – RT I, 04.01.2021, 25.
27. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.
28. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.
29. 30.03.2010 Euroopa Parlamendi, nõukogu ja komisjon poolt välja kuulutatud Euroopa Liidu põhiõiguste harta. – C 83/02.
30. Halduskohtumenetluse seadustik. – RT I, 08.12.2021, 20.
31. Kriminaalmenetluse seadustik. - RT I, 22.12.2021, 45.
32. Notariaadiseadus. – RT I, 08.12.2021, 14.
33. Riigi õigusabi seadus. - RT I, 22.12.2020, 46.
34. Riigi õigusabi taotleja majandusliku seisundi teatistes sisalduvate andmete loetelu. - RT I, 31.12.2010, 50. Justiitsministri 17. veebruari 2005. a määrus nr 5.
35. Riikliku pensionikindlustuse seadus. – RT I, 18.02.2022, 6.
36. Tarbijakaitse seadus. – RT I, 24.11.2021, 4.
37. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 22.12.2021, 23.

38. Üldise õigusnõustamise sihtgrupp ja õigusvaldkonnad ning selle nõustamise kättesaadavuse parandamiseks antava toetuse jagamise tingimused ja kord muutmine. - RT I, 07.01.2020, 2. Justiitsministri 5. jaanuari 2017. a määrus nr 1.
39. Üürikomisjoni liikme eksami sooritamise kord. – RT I, 27.05.2011, 10. Majandus- ja kommunikatsiooniministri 06. märtsi 2003. a määrus nr 42.
40. Üürivaidluse lahendamise seadus. – Redaktsiooni jõustumise kuupäev: 01.01.2011.
41. 27. jaanuari 2003. Aasta Euroopa Liidu Nõukogu Direktiiv 2003/8/EÜ, millega parandatakse õiguskaitse kättesaadavust piiriüleste vaidluste korral, kehtestades sellistes vaidlustes antava tasuta õigusabi kohta ühised miinimumeeskirjad. – ELT L 26, lk 41 – 47.

Kohtupraktika

42. EIKo 21124/04, *Tsonyo Tsonev vs. Bulgaaria (nr 3)*.
43. EIKo 22083/93; 22095/93, *Stubbings jt. vs. Ühendkuningriik*.
44. EIKo 2376/03, *Tsonyo Tsonev vs. Bulgaaria (nr 2)*.
45. EIKo 28249/95, *Kreuz vs. Poola*.
46. EIKo 39908/05, *Iglin vs. Ukraina*.
47. EIKo 47287/99, *Perez vs. Prantsusmaa*.
48. EKo C-199/11, *Europese Gemeenschap versus Otis jt.*, ECLI:EU:C:2012:684.
49. RKKKm 3-1-1-151-05.
50. RKTKm 2-17-16878.
51. RKTKm 3-2-1-111-09.
52. RKTKm 3-2-1-152-12.
53. RKTKm 3-2-1-163-09.
54. RKPJKm 3-4-1-1-08.
55. RKPJKo 5-20-7.

Muud kasutatud materjalid

56. Advokatuuriseaduse ja sellega seonduvate seaduste muutmise seaduse (253 SE) eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/60554af5-67f1-8fdf-8636ea3b59a31594/Advokatuuriseaduse%20ja%20sellega%20seonduvate%20seaduste%20muutmise%20seadus> (08.02.2022).

57. Council of Europe/European Court of Human Rights. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (criminal limb), updated on 31 December 2021. Arvutivõrgus: https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_6_criminal_eng.pdf (06.02.2022).
58. Eesti Advokatuur. Advokaadieksamist. Arvutivõrgus: <https://advokatuur.ee/est/kuidas-saada-advokaadiks/advokaadieksamist> (25.01.2022).
59. Eesti Advokatuur. Advokaatide otsing. Arvutivõrgus: <https://advokatuur.ee/est/advokaadid/eesti-advokaadid> (27.01.2022).
60. Eesti Advokatuur. Aukohtu lahendite ülevaade 2012-2020. Arvutivõrgus: <https://advokatuur.ee/est/advokatuur/aukohus/aukohtu-lahendid-2019/2020> (25.01.2022).
61. Eesti Advokatuur. Aukohus. Arvutivõrgus: <https://advokatuur.ee/est/advokatuur/aukohus> (09.03.2022).
62. Eesti Advokatuur. Eesti Advokatuurist. Arvutivõrgus: <https://advokatuur.ee/est/advokatuur> (24.01.2022).
63. Eesti Advokatuuri Eetikakoodeks. Arvutivõrgus: <https://advokatuur.ee/est/advokatuur/oigusaktid/eetikakoodeks> (06.03.2022).
64. Eesti Advokatuur. Korduma kippuvad küsimused. Kellel on võimalik saada riigi õigusabi? Arvutivõrgus: <https://www.riigioigusabi.ee/korduma-kippuvad-kysimused#Kellel-on-vimalik-saada-riigi-igusabi> (19.02.2022).
65. Eesti Advokatuur. Korduma kippuvad küsimused. Mis on riigi õigusabi? Arvutivõrgus: <https://www.riigioigusabi.ee/korduma-kippuvad-kysimused#Mis-on-riigi-igusabi> (05.02.2022).
66. Eesti Juristide Liit. Praktikapakumine tudengitele. Arvutivõrgus: <http://www.juristideliit.ee/info-ja-uritused/tudengite-noustamine/> (10.02.2022).
67. Eesti Juristide Liit. Õigusapteek. Arvutivõrgus: <http://www.juristideliit.ee/info-ja-uritused/oigusapteek/> (10.02.2022).
68. Eesti kohtud. Taotlus riigi õigusabi saamiseks ja taotleja majandusliku seisundi teatis. Arvutivõrgus: <https://www.kohus.ee/dokumendid-ja-vormid/taotlus-riigi-oigusabi-saamiseks-ja-taotleja-majandusliku-seisundi-teatis> (20.02.2022).
69. Eesti puuetega inimeste koda. Tasuta õigusnõustamine puuetega inimestele. Arvutivõrgus: <https://epikoda.ee/mida-me-teeme/noustamine/oigusnoustamine> (31.01.2022).
70. Eius - advokaatide poolt loodud, õigusbüroost soodsam. Arvutivõrgus: <https://eius.ee/et/meist/> (26.01.2022).

71. Equality by Isaiah Berlin - A Summary. Originally published: Richard Wollheim and Isaiah Berlin, "Equality," Proceedings of the Aristotelian Society 56 (1955): 281–326. Arvutivõrgus: <https://cluelesspoliticalscientist.wordpress.com/2020/07/11/equality-isaiah-berlin-summary/> (20.02.2022).
72. Euroopa Liidu tarbija nõustamiskeskus. Meist. Arvutivõrgus <https://consumer.ee/meist/> (01.02.2022).
73. European Commission. National Enforcement Bodies under Regulation [EC] 261/2004 establishing common rules on compensation and assistance to passengers in the event of denied boarding and of cancellation or long delay of flights, and repealing Regulation (EEC) No 295/91. Arvutivõrgus: https://transport.ec.europa.eu/transport-themes/passenger-rights/national-enforcement-bodies-neb_en (01.02.2022).
74. European Committee on Legal Co-operation (CDCJ). Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the efficiency and the effectiveness of legal aid schemes in the areas of civil and administrative law. Preamble. Arvutivõrgus: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=0900001680a1a347 (19.02.2022).
75. Justiitsministeerium. Eelnõu väljatöötamiskavatsus kohtuesinduse kvaliteediprobleemide lahendamiseks. Arvutivõrgus: <https://eelnoud.valitsus.ee/main#4tyybg0X> (09.03.2022).
76. Justiitsministeerium. Eelnõu väljatöötamiskavatsuse menetlus kohtuesinduse kvaliteediprobleemide lahendamiseks. Arvutivõrgus: <https://eelnoud.valitsus.ee/main#peQuT5xe> (09.03.2022).
77. Justiitsministeerium. Justiitsministeerium asus lahendama mittheadvokaatidest kohtuesindajate probleemi. 15.06.2021. Arvutivõrgus: <https://www.just.ee/uudised/justiitsministeerium-asus-lahendama-mittheadvokaatidest-kohtuesindajate-probleemi> (09.03.2022).
78. Justiitsministeerium. Justiitsministeeriumi programm aastateks 2022-2025. Arvutivõrgus: <https://www.just.ee/ministeerium-uudised-ja-kontakt/ministeeriumist-ja-minister/strateegilised-alusdokumendid> (12.03.2022).
79. Justiitsministeerium. Justiitsministeeriumi tööplan 2021. Arvutivõrgus: <https://www.just.ee/ministeerium-uudised-ja-kontakt/ministeeriumist-ja-minister/strateegilised-alusdokumendid> (26.01.2022).
80. Justiitsministeerium. Justiitsministeeriumi tööplan 2022. Arvutivõrgus: <https://www.just.ee/ministeerium-uudised-ja-kontakt/ministeeriumist-ja-minister/strateegilised-alusdokumendid> (12.03.2022).

81. Justiitsministeerium. Justiitsministeeriumi valitsemisala arengukava aastateks 2019–2022. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/justiitsministeeriumi_arengukava_2019-2022.pdf (07.03.2022).
82. Justiitsministeerium. Riigi toel jätkab esmase õigusnõu andmisega OÜ HUGO, 23.04.2021. Arvutivõrgus: <https://www.just.ee/uudised/riigi-toel-jatkab-esmase-oigusnou-andmisega-ou-hugo> (29.01.2022).
83. Justiitsministeerium. Riigi toetatava kiire õigusnõustamise tingimused muutuvad, 16.02.2021. Arvutivõrgus: <https://www.just.ee/uudised/riigi-toetatava-kiire-oigusnoustamise-tingimused-muutuvad> (29.01.2022).
84. Justiitsministeerium. Tasuta õigusnõu eakatele. Arvutivõrgus: <https://www.just.ee/kohtud-ja-oigusteenused/oigusabi/oigusabi-eakatele> (31.01.2022).
85. Justiitsministri 26. juuli 2016. a määruse nr 16 „Riigi õigusabi osutamise eest makstava tasu arvestamise alused, maksmise kord, tasumäärad, riigi õigusabi osutamisega kaasnevate kulude hüvitamise ulatus ja kord ning taotluse esitamise tingimused“ muutmise määruse eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus: <https://eelnoud.valitsus.ee/main#DIBAdLnb> (06.03.2022).
86. Justiitsministri määruse „Riigi toetatav õigusnõustamine“ eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus: <https://eelnoud.valitsus.ee/main#9T5kadIU> (29.01.2022).
87. Kohila Gümnaasium. Kohila Gümnaasiumi õppekava. Arvutivõrgus: https://kohila.edu.ee/wp-content/uploads/2022/02/KG_oppekava-2022.pdf (26.03.2022).
88. Notarite koda. Ametitoimingutele lisaks pakutavad ametiteenused. Arvutivõrgus: <https://www.notar.ee/et/teabekeskus/lisateenused> (27.01.2022).
89. Notarite koda. Notarite nimekiri. Arvutivõrgus: <https://www.notar.ee/et/notarid/nimekiri> (27.01.2022).
90. Notarite Koja üldkoosolekul 15.12.2001 vastu võetud Eesti notarite eetikakoodeks. Arvutivõrgus: <https://www.notar.ee/et/notarite-koda/juhendid-aktid-ja-eetikakoodeks> (27.01.2022).
91. Oikeus.fi. Finding judicial assistance. Arvutivõrgus: <https://oikeus.fi/en/index/laatikot/Legalassistance.html> (30.03.2022).
92. Oikeusapu. Means-testing. Arvutivõrgus: <https://oikeus.fi/oikeusapu/en/index/hakeminen/millatuloillaoikeusapuamyonnetaan.html> (29.03.2022).

93. Oikeusapu. Other matters. Arvutivõrgus
<https://oikeus.fi/oikeusapu/en/index/hakeminen/mihinasioihinoikeusapuasaa/muutkuin-oikeudenkayntiasiat.html> (29.03.2022).
94. OÜ HUGO. Список форумов. Arvutivõrgus: <https://www.juristaitab.ee/ru/forum/>
(31.01.2022).
95. OÜ HUGO. Räägi kaasa uue juristaitab.ee veebi loomisel. Arvutivõrgus:
<https://www.juristaitab.ee/et/uudised/raagi-kaasa-uee-juristaitabee-veebi-loomisel-0>
(31.01.2022).
96. Paal, K. Õigusabi kättesaadavus Eestis. Raadio 2, Agenda taskuhääling 25.01.2017.
Arvutivõrgus: <https://www.listennotes.com/podcasts/agenda/õigusabi-kättesaadavus-eestis-F-VPBKXvied/> (26.03.2022).
97. Riigi õigusabi seaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse (299 SE) eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/c080f845-016b-49b9-b07f-d4a36f13619d/Riigi%20õigusabi%20seaduse%20ja%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus> (25.02.2022).
98. Statistikaamet. Keskmise brutokuupalk. Arvutivõrgus: <https://www.stat.ee/et/avasta-statistikat/valdkonnad/tooelu/palk-ja-toojoukulu/keskmise-brutokuupalk> (25.02.2022).
99. Statistikaamet. Suhteline vaesus, suhtelise vaesuse määr. Arvutivõrgus:
<https://www.stat.ee/et/avasta-statistikat/valdkonnad/heaolu/sotsiaalne-torjutus-ja-vaesus/suhteline-vaesus> (23.01.2022).
100. Tallinna linnavalitsus. Nõuded üürivaidluse lahendamiseks esitatavale avaldusele. Arvutivõrgus: <https://www.tallinn.ee/est/Nouded-uurivaidluse-lahendamiseks-esitatavale-avaldusele> (02.02.2022).
101. Tallinna linnavalitsus. Tallinna Üürikomisjoni otsused. Arvutivõrgus:
<https://www.tallinn.ee/est/Tallinna-Uurikomisjoni-otsused> (02.02.2022).
102. Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Amet. Vastuvõetud maakondades tarbijakaitse küsimustes. Arvutivõrgus: <https://ttja.ee/vastuvotud-maakondades-tarbijakaitse-kusimustes> (01.02.2022).
103. Tartu Ülikool. Üliõpilaste õigusbüroo. Arvutivõrgus:
<https://oigus.ut.ee/et/sisu/uliopilaste-oigusburoo> (22.02.2022).
104. Tööinspeksioon. Dokumendiregister. Arvutivõrgus:
https://intra.ti.ee/?page=pub_search_dynobj&tid=102355&u=20220310232327
(02.02.2022).

105. Tööinspektsioon. Tööinspektsiooni nõustamisteenus. Arvutivõrgus: <https://www.ti.ee/et/node/9646> (02.02.2022).
106. Tööinspektsioon. Töövaidluste lahendamine, töövaidluse lahendamise seaduse alusel. Arvutivõrgus: <https://www.ti.ee/et/tookeskkond-toosuhted/toosuhted-toovaidlus/toovaidluste-lahendamine-toovaidluse-lahendamise-seaduse> (09.03.2022).

LISA 1. ANKEETKÜSIMUSTIK JA VASTUSTE KOKKUVÕTTED

Lugupeetud küsitluses osaleja

Olen Tartu Ülikooli õigusteaduskonna magistri teise aasta üliõpilane ning kirjutan oma magistritööd seoses õigusabi kättesaadavusega Eestis. Sellega seoses palun Teie abi, et analüüsida inimeste teadmisi õigusabi saamise võimaluste ja kasutamise kohta. Olen Teile väga tänulik, kui leiate aega vastata järgnevatele küsimustele, mis aitavad kaasa minu magistritöö kirjutamisele. Küsimustele vastamine võtab aega ligikaudu 10 minutit. Teie vastused on konfidentsiaalsed ja anonüümsed, vastuseid kasutatakse statistiliselt ja üldistatud kujul ning ainult magistritöö kirjutamiseks.

Olen tänulik Teie panuse ja abi eest!

Küsimuste tekkimisel kirjutage palun minu e-mailile: taavitamm.ut@gmail.com

Kokku osales uuringus 148 inimest.

1. Teie sugu?

Vastus absoluutarvuna ja %-na

Mees	54 (36,5%)
Naine	93 (62,8%)
Muu	1 (0,7%)

Vastajaid kokku: 148

2. Teie vanus?

Vastus absoluutarvuna ja %-na

20-25	5 (3,4%)
26-30	35 (24%)
31-35	20 (13,7%)
36-40	19 (13%)
41-45	18 (12,3%)
46-50	21 (14,4%)
51-55	14 (9,6%)
56-60	7 (4,8%)
60+	7 (4,8%)

Vastajaid kokku: 146

3. Millises keeles valdavalt infot tarbite?

Vastus absoluutarvuna ja %-na

Eesti keeles	145 (98%)
Vene keeles	0
Muu	3 (2%)

Vastajaid kokku: 148

4. Millises Eesti Maakonnas Te elate?

Vastus absoluutarvuna ja %-na

Harju maakond	52 (35,1%)
Hiiu maakond	0
Ida-Viru maakond	6 (4,1%)
Jõgeva maakond	0
Järva maakond	3 (2%)
Lääne maakond	5 (3,4%)
Lääne-Viru maakond	6 (4,1%)
Põlva maakond	2 (1,4%)
Pärnu maakond	24 (16,2%)
Rapla maakond	14 (9,5%)
Saare maakond	19 (12,8%)
Tartu maakond	10 (6,8%)
Valga maakond	0
Viljandi maakond	2 (1,4%)
Võru maakond	5 (3,4%)
Elan välismaal	0

Vastajaid kokku: 148

5. Milline on Teie tegevusala? (saab valida mitu)

Vastus absoluutarvuna ja %-na

Õpin	19 (12,8)
Töötan	134 (90,5%)
Töötu	1 (0,7%)
Pensionil	1 (0,7%)
Muu:	
Lapsehoolduspuhkusel	9 (6,2%)
Karjääripuhkusel	1 (0,7%)
Ettevõtja	1 (0,7%)

Kokku vastajaid: 148

6. Milline on Teie haridustase?

Vastus absoluutarvuna ja %-na

Algharidus	0
Põhiharidus	0
Keskharidus	16 (10,8%)
Kesk-eri või kutseharidus	10 (6,8%)
Kõrgharidus	122 (82,4%)

Kokku vastajaid: 148

7. Kui suur on viimasel kvartalil Teie keskmine ühe kuu brutosissetulek?

Vastus absoluutarvuna ja %-na

Kuni 700 eurot	5 (4,3%)
701-1200 eurot	22 (14,9%)
1201-1700 eurot	48 (32,4%)
1701-2200 eurot	27 (18,2%)
2201-2500 eurot	12 (8,1%)
2501 või enam	34 (23%)

Kokku vastajaid: 148

8. Kas olete kasutanud spetsialisti poolt pakutavat õigusabi?

Vastus absoluutarvuna ja %-na

Jah	40 (27%)
Ei	108 (73%)

Kokku vastajaid: 148

9. Kelle poole olete pöördunud õigusabi saamiseks?

Vastus absoluutarvuna

Advokaat	22
Jurist	15
Juriidilise haridusega tuttavad ja kolleegid	3
Notar	1
Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Amet	1
Kindlustuslepitaja	1
Tunnustatud õigusabi andja poole	1
Koolitused	1
Võlanõustaja	1
Pärnu Maakohus	1

Kokku vastajaid: 40

10. Kuidas saite informatsiooni õigusabi pakkuja kohta?

Vastus absoluutarvuna

Internetist otsides	8
Pereliikme/sõbra/tuttava soovitus	24
Televisionist	0
Ajalehest	0
Raadiost	0
Tööandja poolt	12
Muu (palun täpsustage)	
Varasem koostöökogemus	1
Riigi poolt määratud õigusabi	1
Võrgustikutöö kaudu	1

Kokku vastajaid: 40

11. Kas Teie hinnangul oli Teile osutatud õigusabi kvaliteetne?

Vastus absoluutarvuna ja %-na

Jah	36 (90%)
Ei	4 (10%)

Kokku vastajaid: 40

12. Õiguslastele küsimuste lahendamisel eelistate pigem...

Vastus absoluutarvuna ja %-na

...leida lahenduse iseseisvalt	73 (49,3%)
...pöörduda lahenduse saamiseks spetsialisti poole	75 (50,7%)

Kokku vastajaid: 148

13. Kuidas hindate oma oskusi leida lahendusi õiguslastele küsimustele?

Vastus absoluutarvuna ja %-na

Väga hea	19 (12,8%)
Pigem hea	86 (58,1%)
Pigem halb	41 (27,7%)
Halb	2 (1,4%)

Kokku vastajaid: 148

14. Kuidas hindate oma oskusi leida informatsiooni õigusabi pakkujate kohta?

Vastus absoluutarvuna ja %-na

Väga hea	35 (23,6%)
Pigem hea	88 (59,5%)
Pigem halb	22 (14,9%)
Halb	3 (2%)

Kokku vastajaid: 148

15. Kuidas nõustute väitega, et õiguslasele küsimusele otsite vastuseid...

Vastus absoluutarvuna ja %-na

Allikas (vastajaid)	Hinnang			
	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Ei ole üldse nõus
...seadusest (147)	91 (61,9%)	44 (29,9%)	10 (6,8%)	2 (1,4%)
...internetist (145)	55 (37,9%)	76 (52,4%)	12 (8,3%)	2 (1,4%)
...pöördudes advokaadi poole (140)	17 (12,1%)	46 (32,9%)	60 (42,9%)	17 (12,1%)
...pöördudes juristi poole (144)	31 (21,5%)	62 (43,1%)	36 (25%)	15 (10,4%)
...sõpradelt või pereliikmetelt (141)	20 (14,2%)	59 (41,8%)	44 (31,2%)	18 (12,8%)
Muu:				
Kolleegid ja partnerasutused (4)	2 (50%)	2 (50%)	0	0

Õiguslane kirjadus (1)	1 (100%)	0	0	0
Kohtulahendid (3)	1 (33,3%)	2 (66,6%)	0	0

Kokku vastajaid: Vastajate arv on toodud tabelis

16. Kuidas hindate järgnevaid põhjuseid, miks Te ei ole õigusabi saamiseks spetsialisti poole pöördunud?

Vastus absoluutarvuna ja %-na

Hinnang	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Ei ole üldse nõus
Väide (vastajaid)				
Spetsialisti teenus on kallid. (141)	58 (41,1%)	61 (43,3%)	16 (11,3%)	6 (4,3%)
Kardan, et teenus ei ole kvaliteetne (ei saa abi) ja raiskan raha (136)	15 (11%)	27 (19,9%)	68 (50%)	26 (19,1%)
Puudub informatsioon kelle poole pöörduda. (140)	12 (8,6%)	39 (27,9%)	48 (34,3%)	41 (29,2%)
Vastuse saamisega on kiire. (140)	32 (22,9%)	62 (44,3%)	29 (20,7%)	17 (12,1%)
Õiguslik küsimus on selline mida ei soovi teistele avaldada. (138)	9 (6,5%)	30 (21,7%)	61 (44,2%)	38 (27,5%)
Saan õiguslike küsimuste lahendamise ise hakkama. (141)	26 (18,4%)	57 (40,4%)	48 (34,1%)	10 (7,1%)
Muu:				
Ei ole tekkinud õiguslikke vaidlusi (6)	4 (66,6%)	1 (16,6%)	0	1 (16,6%)
Isiklik väljakutse (1)	1 (100%)	0	0	0

Kokku vastajaid: Vastajate arv on toodud tabelis

17. Mis on Teie hinnangul põhjus, miks inimesed ei pöördu õigusabi saamiseks spetsialisti poole (võib nimetada mitu põhjust)?

Vastus absoluutarvuna

Teenus on kallid	116
Teadmatus	44
Teenuse saamine võtab aega	14
Teenus ei ole kättesaadav	13
Puudub vajadus	10
Hirm	9
Pakkujate paljus	8
Protsess on keeruline	8
Usalduse puudumine	5
Kehv kvaliteete	5
Tulemus ei ole koheselt nähtav, alles Riigikohtus	1
Pole harjutud abi küsima	1
Pole majanduslikult otstarbekas	1
Tutvusringkonnas ei ole positiivset kogemust	1
Loodetakse et asi laheneb iseenesest	1
Venekeelse info puudus	1

Kokku vastajaid: 148

18. Kuidas hindate Eesti õigusabi kvaliteeti?

Vastus absoluutarvuna ja %-na

Väga hea	12 (8,1%)
Pigem hea	94 (63,5%)
Pigem halb	7 (4,7%)
Kehv	2 (1,4%)
Ei oska öelda/puudub kogemus	33 (22,3%)

Kokku vastajaid: 148

19. Kuidas hindate kvaliteetse õigusabi kättesaadavust Eestis?

Vastus absoluutarvuna ja %-na

On kättesaadav	22 (14,9%)
Pigem on kättesaadav	71 (48%)
Pigem ei ole kättesaadav	23 (15,5%)
Ei ole kättesaadav	3 (2%)
Ei oska öelda/puudub kogemus	29 (19,6%)

Kokku vastajaid: 148

20. Kuidas hindate kvaliteetse õigusabi kättesaadavust oma kodukohas (maakonna tasemel)?

Vastus absoluutarvuna ja %-na

On kättesaadav	31 (20,9%)
Pigem on kättesaadav	43 (29,1%)
Pigem ei ole kättesaadav	34 (23%)
Ei ole kättesaadav	4 (2,7%)
Ei oska öelda/puudub kogemus	36 (24,3%)

Kokku vastajaid: 148

21. Kuidas hindate enda isiklike võimalusi saada kvaliteetset õigusabi teenust?

Vastus absoluutarvuna ja %-na

Väga heaks	31 (20,9%)
Piisavaks	95 (64,2%)
Ebapiisavaks	19 (12,8%)
Kehvaks	3 (2%)

Kokku vastajaid: 148

22. Võimalusel ja soovi korral palun põhjendage eelmise küsimuse vastust.

Vastus absoluutarvuna

Teenuse hind on kallid	12
Spetsialist tutvusringkonnas	11
Saan ise hakkama	8
Saan võimaldada	7

Võimalus puudub	2
Pole vajadust olnud	2
Sõltub mis mahus teenust on vaja	1
Juriidilise isikuna kättesaadav, ereisikule keeruline	1
Haavataval ühiskonnagrupil puudub tugi	1
Teenuse pakkujaid on piisavalt	1
Olen õiguskindlustuse klient	1

Kokku vastajaid: 47

23. Kas olete kuulnud tasuta õigusabi saamise võimalustest?

Vastus absoluutarvuna ja %-na

Jah	121 (81,9%)
Ei	27 (18,2%)

Kokku vastajaid: 148

24. Millistest tasuta õigusabi saamise võimalustest olete teadlik?

Vastus absoluutarvuna

OÜ HUGO	59
Organisatsioonid või asutused	17
Riigi õigusabi	17
Kohalikud omavalitsused	16
Tudengite pakutav õigusabi	16
SA Õigusteenuste büroo	11
Eesti Juristide Liit	8
Võlanõustamine	7
Eesti.ee	3
Naiste tugikeskus	3
Justiitsministeerium	2
Õiguskantsler	2
Ametiühingud	1
Eakate õigusnõustamine	1
Advokaadid vabatahtlikult	1
Üürikomisjon	1
nõustamistelefonid	1
Teadlik aga ei meenu	16

Kokku vastajaid: 121

25. Kas erinevad organisatsioonid, asutused ning ka erasektor peaksid tegema rohkem teavitustööd õigusabi, sh tasuta õigusabi saamise kohta?

Vastus absoluutarvuna ja %-na

Jah	130 (87,8%)
Ei, informatsiooni on piisavalt	18 (12,2%)

Kokku vastajaid: 148

26. Millised oleksid Teie nägemuses parimad viisid õigusabi kättesaadavuse võimaluste kohta informatsiooni levitamiseks?

Vastus absoluutarvuna

Meedia	103
Internet	35
Kohalikud omavalitsused	24
Riiklikud asutused ja organisatsioonid	16
Koolid	7
Avalikud plakatid	6
Kampaaniad	4
Kogukonnakeskused	3
Teabe jagamine sihtrühmade teenuste juures	3
Infotelefonid	3
Positiivse kogemuse jagamine õigusabist	3
Eraldi teavitused tasuta ja soodustingimustel õigusabi kohta	2
Raamatukogud	1
Postkasti suunatud trükised	1
Munitsipaalkanalid	1
Venekeelse teabe kuvamine	1
Kõik infokanalid	1
Spetsialistid peaksid tulema inimestele lähemale	1
Vanemal generatsioonil ja puuetega inimestel puuduvad oskused bürokraatias orienteeruda ja puudub arvuti kasutamise oskus	1

Kokku vastajaid: 130

27. Kas olete kuulnud riigi toetusega õigusnõustamisest õigusportaali <http://www.juristaitab.ee> vahendusel?

Vastus absoluutarvuna ja %-na

Jah olen teadlik, aga ei ole kasutanud	67 (45,3%)
Jah olen teadlik ja olen portaalist infot otsinud	31 (20,9%)
Jah olen teadlik ja olen kasutanud nende spetsialisti õigusnõustamise teenust	2 (1,4%)
Ei ole sellest portaalist kuulnud	48 (32,4%)

Kokku vastajaid: 148

28. Kas olete kuulnud riigi õigusabi andmise võimalusest mistahes liiki õigusmenetluses (kriminaalmenetlus, väärteomenetlus, tsiviilkohtumenetlus, halduskohtumenetlus, haldusmenetlus, täitemenetlus)?

Vastus absoluutarvuna ja %-na

Jah olen teadlik, aga ei ole kasutanud	99 (66,9%)
Jah olen teadlik ja olen kasutanud	8 (5,4%)
Ei ole sellest võimalusest kuulnud	41 (27,7%)

Kokku vastajaid: 148

29. Kas nõustute, et kvaliteetse õigusabi saamine sõltub...

Vastus absoluutarvuna ja %-na

Hinnang	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Ei ole üldse nõus
Põhjus (vastajaid)				
...rahast (147)	89 (60,5%)	55 (37,4%)	3 (2,1%)	0
...tutvustest (146)	46 (31,5%)	70 (47,9%)	28 (19,2%)	2 (1,4%)
...enda teadmistest õigusabi leida (145)	57 (39,3%)	81 (55,9%)	6 (4,1%)	1 (0,7%)
...enda huvist õigusabi leida (146)	76 (52%)	63 (43,2%)	7 (4,8%)	0
...õigusabi pakkujast (144)	67 (46,5%)	65 (45,2%)	12 (8,3%)	0
Muu:				
Hästi informeeritud riigi ja KOV ametnikest, MTÜ-dest, keskustest (1)	1 (100%)	0	0	0
Haridusest ja sotsiaalsetest oskustest. Viidatud tasuta õigusabi leheküljel võib olla puuetega inimestele liiga keeruline kasutada. (1)	1 (100%)	0	0	0

Kokku vastajaid: Vastajate arv on toodud tabelis

30. Kui soovite õigusabi kättesaadavuse teemal midagi lisada, siis palun tehke seda siin.

Igas omavalitsuses peaks töötama jurist valla kodanike heaks.
Eestis on isikuid, juriidilisi ja era, kelle suhtes pole mõtet hagasid esitada, kuna kõik kvaliteetsemad õigusbürood on nende kaasustega seotu ja johtuvalt huvide konfliktist ei saa "tavalist inimest/ettevõtet" esindada.
Küsimusele: Kas erinevad organisatsioonid, asutused ning ka erasektor peaksid tegema rohkem teavitustööd õigusabi, sh tasuta õigusabi saamise kohta? Seal ei olnud vahepealset varianti. Nooremad inimesed ja inimesed, kes pidevalt vaidlevad kellegi või millegi üle, nemad teavad täpselt, kust tasuta õigusabi küsida. Vanemad inimesed ja inimesed, kes ei kasuta interneti ja kellele teinekord on tõesti abikorras õigusabi vaja, seda võimalust ei tea.
Rohkem infot ja läbipaistvust!
Palju sõltub inimeste teadlikkusest.
Inimesi tasub julgustada pöörduma ja leidma erinevaid spetsialiste. Selgitada, et iga probleemi korral ei pea palkama vandeadvokaati. Tasub õpetada inimestele ka kriitilist meelt, et nad ei usuks pimesi advokaadi iga emotsiooni ja keskenduksid pigem faktidele ja konkreetsele infole. Hariduse osaks võiks olla juriidiline õpetus, et inimesed oskaksid ise seadusi lugeda.
2 tundi tasuta õigusabi on liiga vähe. kui on keeruline olukord, siis sellega jõuab olukorra ära rääkida ja vb jurist jõuab midagi natuke mõelda. erinevaid lahendusi pakkuda ja stsenaariume ei jõua.
2 tundi õigusabi on kindlasti liiga vähe ja kvaliteet ei pruugi ka olla alati hea.
tuleb tõsta inimeste teadlikkust.
Mulle tundub, et mina niikuinii oma sissetulekuga tasuta õigusabi ei saa :) aga no ilmselt kui Eesti seadusandlus ja riigi teenused oleks selgemad, siis poleks üldse nii palju õigusabi vaja. Seejuures ajab mind hirmsasti närvi, et ettevõtte likvideerimisega tegeleb Tartu Maakohus ja iga minu poolt saadetud natuke vigase dokumendi peale kulutatakse niivõrd palju nii piiratud ressursi :(.

Õiguse tudengid võiksid samuti pakkuda tasuta õigusabi ja seda võtta praktikana. Rohkem reklaami õigusabi kättesaadavuse kohta.

Rohkem teavitustööd. Paistab, et kõike on vist võimalik tasuta saada aga mul sellist infot ei olnud. Olin teadlik, et üksikuid aktsioone on aegajalt tehtud.